

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัยย่อยที่ 3 เรื่อง

การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอม
ในจังหวัดสุรินทร์

Tourism Route Development of Prasat Khmer Community
In Surin Province

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

Foundation economic development of Prasat Khmer community
in Surin Province

โดย

พระอธิการเวียง กิตติวณโณ

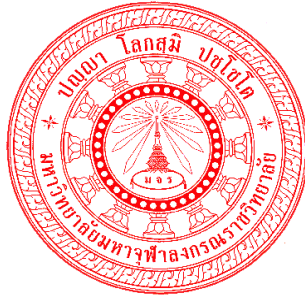
พระปลัดวัชระ วชิรญาโณ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

พ.ศ. 2564

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

MCU RS 800764017

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์
โครงการวิจัยย่อยที่ 3 เรื่อง

การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอม
ในจังหวัดสุรินทร์

Tourism Route Development of Prasat Khmer Community
In Surin Province

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์
Foundation economic development of Prasat Khmer
community in Surin Province

โดย

พระอธิการเวียง กิตติวณฺโณ

พระปลัดวัชระ วชิรญาโณ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

พ.ศ. 2564

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

MCU RS 800764017

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Sub-Research Report 3

Tourism Route Development of Prasat Khmer Community
In Surin Province

Under the Research Plan

Foundation economic development of Prasat Khmer community
in Surin Province

BY

Phra Athikarn Weang Kittiwanno

Phra Palad Watchara Wachirayano

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Surin Campus

B.E. 2564

Research Project Funded

by Science Research and Innovation Promotion Fund

MCU RS 800764017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย	: การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอม ในจังหวัดสุรินทร์
ผู้วิจัย	: พระอธิการเวียง กิตติวัฒน์, พระปลัดวัชร วัชรญาณ
ส่วนงาน	: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์
ปีงบประมาณ	: 2564
ทุนอุดหนุนการวิจัย	: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์” มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ 2) เพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ 3) เพื่อพัฒนาคู่มือการท่องเที่ยวตามเส้นทางชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

ผลการวิจัยพบว่า

จังหวัดสุรินทร์เป็นจังหวัดที่มีแหล่งอารยธรรมขอมขอมโบราณที่สำคัญแห่งหนึ่งในอีสานใต้ โดยเฉพาะปราสาทขอมซึ่งเป็นโบราณสถานที่มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ คุณค่าทางด้านศิลปวัฒนธรรมและคุณค่าทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้เกิดเส้นทางท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมคือที่สำหรับใช้สัญจรเที่ยวไปมาของมนุษย์ เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจในระยะเวลาสั้น ๆ จากสถานที่หนึ่งไปยังอีกสถานที่หนึ่ง โดยเส้นทางท่องเที่ยวปราสาทขอมในงานวิจัยนี้มี 4 แห่ง คือ ปราสาทศีขรภูมิ ปราสาทช่างปี ปราสาทภูมิโปน และปราสาทตาเมือน ในการเดินทางเพื่อไปเยี่ยมชมหรือไปศึกษาปราสาทศีขรภูมินั้นสามารถเดินทางได้ทั้งรถยนต์ส่วนตัว รถไฟและรถโดยสารสาธารณะ เส้นทางเดินทางมีดังนี้ เส้นทางหลัก รถยนต์ส่วนตัว ใช้ทางหลวงหมายเลข 226 การเดินทางมาเพื่อท่องเที่ยวที่ปราสาทช่างปี มีเส้นทางเดินทางดังนี้ เส้นทางหลัก การเดินทางมาปราสาทช่างปี ให้ใช้เส้นทางหมายเลข 226 สายสุรินทร์ – ศรีสะเกษ เมื่อเข้าเขตอำเภอศีขรภูมิประมาณกิโลเมตรที่ 19 แล้วเลี้ยวซ้ายเข้าไปประมาณ 1 กิโลเมตร การเดินทางไปปราสาทภูมิโปนนั้นสามารถเดินทางจากตัวจังหวัดสุรินทร์ซึ่งเป็นเส้นทางหลักหรือจะใช้เส้นทางรองโดยเมื่อเดินทางมาจากประโคนชัยใช้เส้นทางประโคนชัยเดชอุดมก็ได้ การเดินทางไปชมกลุ่มปราสาทตาเมือน สะดวกที่สุดคือการเดินทางไปด้วยรถยนต์ส่วนตัว ส่วนรถยนต์สาธารณะนั้นไม่ค่อยมีให้บริการ

การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีความเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวปราสาทขอมหรือการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมกับจังหวัดใกล้เคียงเช่น นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษและอุบลราชธานี

การพัฒนาคู่มือการท่องเที่ยวเส้นทางชุมชนปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์ นอกจากจะมีประโยชน์ในการเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์แล้วยังได้นำเสนอสถานที่ท่องเที่ยวด้านอื่นที่มีอยู่ในจังหวัดสุรินทร์ด้วยเช่น การเที่ยวไหว้พระที่ศักดิ์สิทธิ์เช่นหลวงพ่อบุญรอดพระชีว์ัดบูรพาราม พระศรีอริยมะตไตร วัดศาลาลอย พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติจังหวัดสุรินทร์ เป็นต้น

คำสำคัญ: การพัฒนา,เส้นทางการท่องเที่ยว,ปราสาทขอม

Research Title : Tourism Route Development of Prasat Khmer Community
In Surin Province

Researchers : Phra Athikarn Weang Kittiwanno, Phra PaladWatchara
Wachirayano

Department : Mahachulalongkornrajavidyalaya University Surin Campus

Fiscal Year : 2564 / 2021

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

Research subject “The development of tourism routes of the Khmer Prasat community in Surin province” has the following objectives: 1) to study the tourism route of the Khmer Prasat community in Surin 2) to develop the Khmer castle community tourism route in Surin 3) to develop A travel guide along the Khmer Prasat community route in Surin province.

The results showed that

Surin province is one of the most important ancient Khmer civilization sites in the southeastern part of Thailand. especially the Khmer castle, which is an archaeological site that is valuable in ethnic history. cultural values and economic values resulting in religious, religious and cultural tourism routes that are used for human travel for short-term recreation from one place to another There are 4 Khmer castle tourism routes in this research, namely Prasat Sikhorphum, Prasat Chang Pee, Prasat Phum Phon. and Ta Muen Castle To travel to visit or study Sikhorphum castle can be traveled by private car. Trains and public buses The route of travel is as follows: main route, private car Take Highway 226 to travel to Chang Pee Castle. Travel routes are as follows: Main route: Getting to Chang Pee Castle Take route number 226, Surin-Sisaket route, when entering Sikhorphum district about 19 km, then turn left for about 1 kilometer. Traveling to Prasat Phum Phon can be traveled from Surin Province, which is the main route or takes a secondary route when traveling. Coming from Prakhon Chai, you can use the Prakhon Chai Det Udom route. A trip to see the Ta Muen Castle

group The most convenient is traveling by private car. Public vehicles are rarely available.

The development of Khmer castle tourism routes in Surin province is linked to Khmer castle tourism or religious and cultural tourism with neighboring provinces such as Nakhon Ratchasima, Buriram, Surin, Sisaket and Ubon Ratchathani. Development of a tourism guide on the Khmer castle community route, Surin province In addition to being useful in visiting the Khmer castle in Surin, it also presents other attractions that exist in Surin, such as Traveling to pay homage to sacred Buddha images such as Luang Pho Phra Chee, Burapharam Temple Phra Sri Ariyamettri, Sala Loi Temple, National Museum of Surin Province, etc.

Keywords: development, tourism routes, Khmer castle

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้สำเร็จสมบูรณ์ได้ด้วยการได้รับการอนุเคราะห์จากหลายฝ่ายด้วยกัน ขอขอบคุณสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้สนับสนุนงบประมาณในการวิจัยตลอดถึงผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องให้การเอาใจใส่ ช่วยเหลือให้คำแนะนำในทุกด้าน ขอขอบคุณคณาจารย์เจ้าหน้าที่เพื่อนร่วมงานในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ที่ได้อำนวยความสะดวกและคำแนะนำอันเป็นประโยชน์ในการทำวิจัยครั้งนี้ ขอขอบคุณหน่วยงานภาครัฐ เอกชนและผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเส้นทางท่องเที่ยวปราสาทขอมทุกคนที่ได้ให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการทำวิจัย

ขณะที่วิจัยหวังว่าข้อมูลในการทำวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อสถาบัน หน่วยงานภาครัฐ และเอกชนตลอดถึงผู้ที่สนใจทั่วไป ที่จะได้นำข้อมูลไปใช้ในการศึกษา ในการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์และนำข้อมูลไปต่อยอดในด้านต่างๆ อันจะเป็นประโยชน์ต่อสังคมประเทศชาติต่อไป

พระอธิการเวียง กิตติวัฒน์

หัวหน้าโครงการวิจัย

20 ธันวาคม 2564

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญภาพ.....	ณ
สารบัญแผนภูมิ.....	ญ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	4
1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย.....	5
1.3 ปัญหาการวิจัย.....	5
1.4 ขอบเขตของโครงการวิจัย	5
1.5 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....	8
1.6 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	9
1.7 ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย.....	9
บทที่ 2 แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	10
2.1 แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจฐานราก.....	10
2.2 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน.....	15
2.3 แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาที่ยั่งยืน.....	17
2.4 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับเครือข่าย	19
2.5 แนวคิดทฤษฎีการท่องเที่ยว.....	25
2.6 แนวคิดทฤษฎีการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน.....	27
2.7 แนวคิดทฤษฎีทุนทางสังคม.....	34
2.8 แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน.....	35
2.9 แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม.....	36
2.10 แนวคิดการสร้างปราสาทขอม.....	40
2.11 แนวคิดทฤษฎีการท่องเที่ยวชุมชน.....	48
2.12 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	56

บทที่ 3	ระเบียบวิธีวิจัย	61
3.1	รูปแบบการวิจัย	61
3.2	พื้นที่ในการวิจัย และประชากร	62
3.3	เครื่องมือการวิจัย	64
3.4	การเก็บรวบรวมข้อมูล	65
3.5	การวิเคราะห์ข้อมูล	66
3.6	สรุปกระบวนการวิจัย	67
บทที่ 4	ผลการวิจัย	68
4.1	ผลการวิจัยศึกษาเส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์	68
4.1.1	เส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทศีขรภูมิ	75
4.1.2	เส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทข่างปี	78
4.1.3	เส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทภูมิโพน	81
4.1.4	เส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทตาเมือน	85
4.2	ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2	88
4.3	ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3	90
4.4	การวิเคราะห์การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์	91
4.5	องค์ความรู้จากการวิจัย	93
บทที่ 5	สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	95
5.1	สรุปผลการวิจัย	95
5.2	อภิปรายผล	98
5.3	ข้อเสนอแนะ	99
บรรณานุกรม		102
ภาคผนวก		108
ภาคผนวก ก	เครื่องมือวิจัย	108
ภาคผนวก ข	หนังสือเชิญ/บันทึกข้อความ/รายชื่อผู้ให้ข้อมูล	114
ภาคผนวก ค	รูปภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย	123
ภาคผนวก ง	กิจกรรมที่เกี่ยวข้องการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์	129

ภาคผนวก จ ผลผลิต ผลลัพธ์และผลกระทบจากงานวิจัย.....	132
ประวัติผู้วิจัย.....	135

สารบัญแผนภูมิ

หน้า

แผนภูมิที่

1.1 กรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย	9
4.1 ภาพการเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์กับจังหวัดใกล้เคียง	94

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
4.1 ปราสาทศิขรภูมิ.....	75
4.2 ศูนย์บริการนักท่องเที่ยวปราสาทข่างปี.....	77
4.3 ศูนย์เรียนรู้ปราสาทข่างปี.....	78
4.4 เส้นทางเที่ยวชุมชนปราสาทข่างปี.....	79
4.5 ปราสาทภูมิโปน.....	81
4.6 เส้นทางชุมชนปราสาทภูมิโปน.....	82
4.7 สวนอินทผลัมใกล้ปราสาทตาเมือน.....	86
4.8 สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ.....	88
4.9 สัมภาษณ์หัวหน้าพิพิธภัณฑ์แห่งชาติสุรินทร์.....	89

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมยามว่างที่เป็นที่นิยมของผู้คนจำนวนมาก เพราะถือเป็นการพักผ่อนและได้เรียนรู้ไปในตัว ตามความหมายโดยทั่วไปการท่องเที่ยวหมายถึง การเดินทางของบุคคลจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งเพื่อพักผ่อน หรือเพื่อติดต่อธุรกิจโดยมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันไป¹ ปราสาทขอมถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชนในจังหวัดสุรินทร์หรือในเขตอีสานใต้ เพราะในบรรดาอารยธรรมที่สำคัญในโลกนี้ “อารยธรรมขอมโบราณ ซึ่งเจริญขึ้นระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-18 คือ อารยธรรมที่มีความสำคัญมากแห่งหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อำนาจทางวัฒนธรรมของขอมแผ่ขยายไปกว้างไกล จนได้รับการยกย่องให้เป็น “มหาอำนาจ” ยุคโบราณของภูมิภาคนี้ โดยมีพื้นที่ครอบคลุมตั้งแต่บริเวณทะเลสาบเขมร ไปจนถึงภาคอีสานตอนล่างของไทย และพื้นที่ของตอนใต้ของลาวในปัจจุบัน รวมไปถึงบริเวณปากแม่น้ำโขง ทางตอนใต้ของเวียดนามในปัจจุบัน”² จังหวัดสุรินทร์ได้ชื่อว่าเป็นเมืองแห่งอารยธรรมขอมโบราณ หลักฐานที่แสดงถึงคำกล่าวนี้ได้ก็คือ ปราสาทขอมที่มีอยู่อย่างมากในทุกอำเภอของจังหวัดสุรินทร์ ตามคำขวัญจังหวัดสุรินทร์ที่ว่า “สุรินทร์ถิ่นช้างใหญ่ ผ้าไหมงาม ประคำสวย ร่ำรวยปราสาท ผักกาดหวาน ข้าวสารหอม งามพร้อมวัฒนธรรม”³ จากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่า “...ช่วงอารยธรรมเขมรหรือขอมในประเทศกัมพูชาได้เจริญรุ่งเรืองถึงขีดสูงสุดในราวพุทธศตวรรษที่ 16-18 ได้แพร่ขยายเข้ามาเจริญขึ้นในดินแดนแถบอีสานตอนล่าง ดังปรากฏหลักฐานของอารยธรรมเขมรเป็นจำนวนมาก ทั้งที่เป็นปราสาทหิน และเมืองโบราณ” และจังหวัดสุรินทร์เป็นหนึ่งในจังหวัดชายแดนระหว่างไทยกับกัมพูชาเป็นอีกจังหวัดหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ในเขต

---

¹ฉลองศรี พิมลสมพงศ,การวางแผนและพัฒนาตลาดการท่องเที่ยว, พิมพ์ครั้งที่7, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์,2550),25.

² จารุวรรณ พึ่งเทียร, พุทธศิลป์, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555),หน้า 5.

³ จังหวัดสุรินทร์,เส้นทางอารยธรรมมรดกล้ำค่าสุรินทร์,(สำนักงานจังหวัดสุรินทร์ : มปพ.2556),หน้า 9.

พื้นที่อีสานใต้ของประเทศไทย มีหลักฐานทางโบราณคดีของอารยธรรมขอมตั้งอยู่เป็นจำนวนมาก สัญลักษณ์ของอารยธรรมขอมที่ปรากฏเด่นชัด โดยผ่านการสื่อจากดวงตราของจังหวัดสุรินทร์ที่เป็นรูปของพระอินทร์ทรงช้าง ด้านหลังเป็นรูปปราสาทขอม ซึ่ง“จังหวัดสุรินทร์นี้มีช้างมาแต่โบราณ และมีผู้จับช้างป่ามาเลี้ยงเสมอ ๆ ดวงตราของจังหวัดสุรินทร์จึงมีรูปช้าง ชื่อของจังหวัดเป็นคำสนธิของคำสองคำ คือ “สุระ” กับ “อินทร์” หมายถึง พระอินทร์ผู้เก่งกล้าสามารถ ภาพเจดีย์สลักปรีกัฟงเบื้องหลังแสดงถึงอิทธิพลการก่อสร้างของขอมโบราณ ซึ่งมีอยู่มากมายแห่งในภูมิภาคนี้⁴ ปราสาทขอมจึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญและมีคุณค่าต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดสุรินทร์ เพราะปราสาทขอมถือเป็นอัตลักษณ์ประจำจังหวัดสุรินทร์ตามคำขวัญประจำจังหวัดที่กล่าวมาแล้ว “จังหวัดสุรินทร์ยังมีแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงน่าสนใจอีกหลายแห่งเช่น กลุ่มปราสาทตาเมือน (ปราสาทตาเมือนธม ปราสาทตาเมือนโต๊ดและปราสาทบายกริมหรืออัคคีศาลา) ในพื้นที่ตำบลตาเมียงอำเภอพนมดงรักจังหวัดสุรินทร์ปราสาทศิขรมุมิในพื้นที่ตำบลระแงง อำเภอศีขรภูมิจังหวัดสุรินทร์ปราสาทบ้านพลวงในพื้นที่ตำบลก้งแอน อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ปราสาทตาควาย ในพื้นที่ตำบลบักได อำเภอพนมดงรักจังหวัดสุรินทร์”⁵ แผนพัฒนาจังหวัดสุรินทร์ (พ.ศ. 2561-2565) รอบปี 2563 ได้กำหนดเป้าหมายการพัฒนาจังหวัดสุรินทร์ไว้ว่า “เมืองเกษตรอินทรีย์ ศูนย์เศรษฐกิจชายแดน ท่องเที่ยววิถีชุมชน ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี” โดยกำหนดประเด็นการพัฒนาจังหวัดเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ 6 ด้าน คือ 1) การพัฒนาและส่งเสริมเกษตรอินทรีย์อย่างครบวงจร 2) การส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพการค้า การลงทุน การบริการ และเชื่อมโยงเศรษฐกิจชายแดน 3) การพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีชุมชน 4) การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน 5) การยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน 6) การเสริมสร้างความมั่นคงและความปลอดภัย จากแผนพัฒนาจังหวัดสุรินทร์ดังกล่าวจะเห็นได้ว่าประเด็นการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีชุมชนนั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มรายได้จากการท่องเที่ยวและเพื่อเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยวจังหวัดสุรินทร์ “สภาพการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ยังไม่มีความพร้อมในหลายด้านเช่นการประชาสัมพันธ์ประวัติความเป็นมาของแต่ละปราสาทยังมีน้อย สิ่งอำนวยความสะดวก

⁴สุพร ประเสริฐราชกิจ, **รวมประวัติและสัญลักษณ์ 76 จังหวัด**, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร: รวมสาส์น (1977) จำกัด, 2537, หน้า 83.

⁵ทวีศักดิ์ ทองทิพย์และคณะ, **การศึกษาประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ในอีสานใต้**, รายงานวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560), หน้า 5.

สะดวกแก่นักท่องเที่ยวเช่นสถานที่พักของนักท่องเที่ยวห้องน้ำห้องสุขายังมีไม่เพียงพอที่มีอยู่ก็ขาดการดูแลรักษา”⁶

การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทขอม จังหวัดสุรินทร์ เป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์ที่ต้องพัฒนาในภาพรวม เพราะนอกจากการท่องเที่ยวจะเป็นอุตสาหกรรมหลักที่สร้างรายได้ และนำเงินตราต่างประเทศเข้าสู่ประเทศไทยแล้ว การท่องเที่ยวยังก่อให้เกิดการสร้างอาชีพสืบเนื่องจากการท่องเที่ยว เช่นการผลิตหัตถกรรมพื้นบ้าน หรือการให้บริการด้านต่างๆ นับได้ว่าภาคการท่องเที่ยวมีบทบาทในการกระตุ้นให้เกิดการผลิตและนำทรัพยากรของประเทศมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งนี้หัวใจสำคัญของการวางแผนพัฒนาท่องเที่ยวตามเส้นทางปราสาทขอมใหม่คือการเติบโตอย่างยั่งยืน คือการรักษาสมดุลระหว่างการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และการส่งเสริมพัฒนาการท่องเที่ยว ซึ่งจะสำเร็จลุล่วงไปได้จะต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรอิสระ และชุมชน ขั้นตอนของการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเพื่อนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนนั้น ประกอบด้วยการตลาดที่จะต้องตอบสนองความต้องการและการสร้างความพึงพอใจให้นักท่องเที่ยว การวางแผนโครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งรวมถึงการวางแผนการใช้พื้นที่ การวางแผนการขนส่ง การประเมินผลกระทบและศักยภาพในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังรวมถึงการจัดการโครงสร้างองค์กรและการจัดการที่เหมาะสมต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว และการดำเนินโครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งรวมถึงการจัดการแหล่งท่องเที่ยว โครงสร้างพื้นฐาน และสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวกับการอนุรักษ์พัฒนาการท่องเที่ยวให้ยั่งยืน

จังหวัดสุรินทร์ได้ชื่อว่าเป็นเมืองแห่งอารยธรรมขอมโบราณ หลักฐานที่แสดงถึงคำกล่าวนี้ได้ก็คือ ปราสาทขอมที่มีอยู่อย่างมากในทุกอำเภอของจังหวัดสุรินทร์ ตามคำขวัญจังหวัดสุรินทร์ที่ว่า “สุรินทร์ถิ่นช้างใหญ่ ผ้าไหมงาม ประคำสวย ร่ำรวยปราสาท ผักกาดหวาน ข้าวสารหอม งามพร้อมวัฒนธรรม” จากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่า “...ช่วงอารยธรรมเขมรหรือขอมในประเทศกัมพูชาได้เจริญรุ่งเรืองถึงขีดสูงสุดในราวพุทธศตวรรษที่ 16-18 ได้แพร่ขยายเข้ามาเจริญขึ้นในดินแดนแถบอีสานตอนล่าง ดังปรากฏหลักฐานของอารยธรรมเขมรเป็นจำนวนมาก ทั้งที่เป็นปราสาทหิน และเมืองโบราณ” และจังหวัดสุรินทร์เป็นหนึ่งในจังหวัดชายแดนระหว่างไทยกับกัมพูชา และเป็นอีกจังหวัดหนึ่งที่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่อีสานใต้ของประเทศไทย และมีหลักฐานทางโบราณคดีของอารยธรรมขอมตั้งอยู่เป็นจำนวนมาก และสัญลักษณ์ของอารยธรรมขอมที่ปรากฏเด่นชัด โดยผ่านการสื่อจากดวงตราของจังหวัดสุรินทร์ที่เป็นรูปของพระอินทร์ทรงช้าง และด้านหลังเป็นรูปปราสาทขอม ซึ่ง “จังหวัดสุรินทร์นี้มีช้างมาแต่โบราณ และมีผู้จับช้างป่ามาเลี้ยงเสมอ ๆ ดวงตราของจังหวัดสุรินทร์จึงมี

⁶ กฤษณ์นท์ แสงมาศและคณะ, การพัฒนาระบบ GPS เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมปราสาทโบราณจังหวัดสุรินทร์, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2561), หน้า 25.

รูปช้าง ชื่อของจังหวัดเป็นคำสนธิของคำสองคำ คือ “สุระ” กับ “อินทร์” หมายถึง พระอินทร์ผู้เก่งกล้าสามารถ ภาพเจดีย์สลักปรักพั้ง เบื้องหลังแสดงถึงอิทธิพลการก่อสร้างของขอมโบราณ ซึ่งมีอยู่มากมายแห่งในภูมิภาคนี้⁷ จังหวัดสุรินทร์นั้นมีอาณาเขตดังนี้ อาณาเขตทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดมหาสารคามและจังหวัดร้อยเอ็ด ทิศใต้ติดต่อกับประเทศกัมพูชา ทิศตะวันออกติดต่อกับจังหวัดศรีสะเกษ ทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดบุรีรัมย์ ห่างจากกรุงเทพมหานคร 454 กิโลเมตร พื้นที่ 9,101.381 ตารางกิโลเมตร แบ่งการปกครองออกเป็น 17 อำเภอ คือ อำเภอเมืองสุรินทร์, อำเภอปราสาท, อำเภอท่าตูม, อำเภอจอมพระ, อำเภอสนม, อำเภอเขวาสินรินทร์, อำเภอสนม, อำเภอรัตนบุรี, อำเภอสำโรงทาบ, อำเภอโนนนารายณ์, อำเภอสังขะ, อำเภอบัวเชด, อำเภอศีขรภูมิ, อำเภอลำดวน, อำเภอกาบเชิง, อำเภอพนมดงรัก, อำเภอชุมพลบุรี”⁸ ปราสาทที่สำคัญในเขตจังหวัดสุรินทร์ โดยแยกออกเป็นกลุ่มปราสาทของแต่ละอำเภอ เรียงลำดับจำนวนปราสาทจากมากไปน้อย ได้ดังนี้ **อำเภอสังขะ** มี 6 ปราสาท **อำเภอปราสาท** มี 4 ปราสาท **อำเภอเมืองสุรินทร์** มี 3 ปราสาท **อำเภอศีขรภูมิ** จำนวน 3 ปราสาท **อำเภอบัวเชด** จำนวน 1 ปราสาท **อำเภอท่าตูม** จำนวน 2 ปราสาท **อำเภอลำดวน** มีจำนวน 3 ปราสาท **อำเภอพนมดงรัก** มีจำนวน 3 ปราสาท **อำเภอเขวาสินรินทร์** มีจำนวน 2 **อำเภอสำโรงทาบ** มีจำนวน 1 ปราสาท **อำเภอจอมพระ** มีจำนวน 1 ปราสาท **อำเภอสนม** มีจำนวน 1 ปราสาท จะเห็นได้ว่าจังหวัดสุรินทร์นั้นมีปราสาทขอมอยู่เกือบทุกอำเภอในจังหวัดสุรินทร์ จึงได้ชื่อว่าจังหวัดสุรินทร์เป็นเมืองแห่งปราสาทขอม

แผนพัฒนาจังหวัดสุรินทร์ (พ.ศ. 2561-2565) รอบปี 2563 ได้กำหนดเป้าหมายการพัฒนาจังหวัดสุรินทร์ไว้ว่า “เมืองเกษตรอินทรีย์ ศูนย์เศรษฐกิจชายแดน ท่องเที่ยววิถีชุมชน ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี” โดยกำหนดประเด็นการพัฒนาจังหวัดเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ 6 ด้าน คือ 1) การพัฒนาและส่งเสริมเกษตรอินทรีย์อย่างครบวงจร 2) การส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพการค้า การลงทุน การบริการ และเชื่อมโยงเศรษฐกิจชายแดน 3) การพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีชุมชน 4) การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน 5) การยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน 6) การเสริมสร้างความมั่นคงและความปลอดภัย จากแผนพัฒนาจังหวัดสุรินทร์ดังกล่าวจะเห็นได้ว่าประเด็นการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีชุมชนนั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มรายได้จากการท่องเที่ยวและเพื่อเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยวจังหวัดสุรินทร์

การที่นักท่องเที่ยวจะมาเที่ยวจังหวัดสุรินทร์นั้นส่วนมากจะมาตามฤดูกาลหรือมีงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เช่นงานช้างสุรินทร์ งานแห่เทียนพรรษา หรืองานบวชนบถหลังช้าง เป็นต้น

⁷สุพร ประเสริฐราชกิจ, **รวมประวัติและสัญลักษณ์ 76 จังหวัด**, หน้า 83.

⁸สุพร ประเสริฐราชกิจ, **อ้างแล้ว**, หน้า 83.

รายได้จากนักท่องเที่ยวจึงไม่มีตลอดทั้งปีเหมือนจังหวัดอื่นๆ ทั้งๆ ที่จังหวัดสุรินทร์มีแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมคือปราสาทขอมอยู่เป็นจำนวนมาก แต่ก็ยังไม่สามารถยกระดับการท่องเที่ยวปราสาทขอมให้เป็นที่น่าสนใจของนักท่องเที่ยวได้มากเท่าที่ควร

ดังนั้นกลุ่มนักวิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาประวัติศาสตร์และกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ การพัฒนาสินค้าและรูปแบบการบริการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์และศึกษากลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ เพื่อนำไปสู่การสร้างกิจกรรม การสร้างนวัตกรรมในด้านการท่องเที่ยวการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองในด้านเศรษฐกิจ ทำให้มีรายได้เพิ่มจากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

- 1.2.1 เพื่อศึกษาเส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์
- 1.2.2 เพื่อพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์
- 1.2.3 เพื่อพัฒนาคู่มือการท่องเที่ยวตามเส้นทางชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

1.3 ปัญหาการวิจัย

- 1.3.1 เส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์เป็นอย่างไร
- 1.3.2 พัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ได้อย่างไร
- 1.3.3 จะทำคู่มือการท่องเที่ยวตามเส้นทางชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ได้อย่างไร

1.4 ขอบเขตของโครงการวิจัย

1.4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

กำหนดกรอบขอบเขตเนื้อหาไว้ 4 ด้าน ดังนี้ 1) ด้านประวัติศาสตร์และกิจกรรมการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ 2) ด้านการผลิตสินค้าและรูปแบบการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ 3) ด้านเส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ และ 4) ด้านกลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

1.4.2 ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนฐานรากปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์นี้เลือกชุมชนรองปราสาทจำนวน 4 แห่งประกอบด้วย 1) ชุมชนรอบปราสาทศีขรภูมิ ตำบลระแงง อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ 2) ชุมชนรอบปราสาทช่างปี ตำบลช่างปี อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ 3) ชุมชนรอบปราสาทภูมิโปน ตำบลดม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ และ 4) ชุมชนรอบกลุ่มปราสาทตาเมือน

ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ เหตุผลของการเลือกพื้นที่ในการวิจัยจำนวน 4 แห่งดังกล่าวนี้ เพราะว่าแหล่งท่องเที่ยวปราสาทขอมนี้ เป็นแหล่งท่องเที่ยวศาสนาและวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงในจังหวัดสุรินทร์ รวมทั้งเป็นที่รู้จักเป็นอย่างดีของนักท่องเที่ยวทั่วไป และในแต่ละปีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามแหล่งปราสาทนั้น ๆ มีการจัดกิจกรรมเชิงศาสนาและวัฒนธรรมเป็นประจำทุกปี และมีนักท่องเที่ยวได้เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมชม และเลือกซื้อสินค้าที่ระลึกเป็นจำนวนมาก ดังนั้นผู้วิจัยจึงเลือกสถานที่ดังกล่าวนี้ในการทำวิจัย

1.4.3 ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง :

ประชากรศึกษาเป็นกลุ่มพระภิกษุสงฆ์หรือผู้นำศาสนา ผู้บริหารภาครัฐ ส่วนท้องถิ่น และตัวแทนชุมชน ที่อาศัยอยู่ในเขตชุมชนปราสาทขอม โดยใช้วิธีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างที่มีความรู้ที่จะสามารถให้ข้อมูลที่สำคัญแบบเจาะจง (Purposive Sampling) คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling) โดยกำหนดเกณฑ์ คือ เป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในประเด็นที่ศึกษาและเป็นผู้ที่ยินดีจะให้ข้อมูลเชิงลึกถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามบริบทของพื้นที่ กำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ดังนี้

ประชากรนั้นประกอบด้วยกลุ่มประชากรจำนวน 7 กลุ่ม ประกอบด้วย

1) กลุ่มนักวิชาการ ประกอบด้วยนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์, นักวิชาการด้านการสร้างผลิตภัณฑ์, นักวิชาการด้านการท่องเที่ยว, นักวิชาการด้านโลจิสติกส์, นักวิชาการด้านการพัฒนาชุมชน และนักวิชาการด้านรัฐประศาสนศาสตร์ ด้านละ 1 คน รวม 6 คน

2) กลุ่มผู้บริหารโบราณสถานจำนวน 4 แห่ง ๆ ละ 1 คน

3) กลุ่มนักปราชญ์ท้องถิ่น เช่น พระสงฆ์, นักปราชญ์ท้องถิ่น เป็นต้น จำนวน 4 แห่ง ๆ ละ 1 รูป/คน รวมเป็น 4 รูป/คน

4) กลุ่มผู้ประกอบการท่องเที่ยว จำนวนแห่ง ๆ ละ 4 คน

5) กลุ่มผู้ประกอบการค้าของที่ระลึกแห่งละ 5 คน รวมเป็น 20 คน

6) กลุ่มวิสาหกิจชุมชน จำนวน 4 แห่ง ๆ ละ 20 คน รวมเป็น 40 คน

7) กลุ่มนักท่องเที่ยว จำนวน 4 แห่ง ๆ ละ 2 คน รวมเป็น 8 คน กลุ่มประชากรทั้งหมดใช้

วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection)

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

ประชากร	กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants)	การได้มาของ กลุ่มตัวอย่าง	การเก็บข้อมูล
1.กลุ่มนักวิชาการ ด้านประวัติศาสตร์ ศาสนาและ วัฒนธรรม ด้าน การท่องเที่ยว ด้านโลจิสติกส์ ด้านการพัฒนา ชุมชน และด้าน การสร้างเครือข่าย	-นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ 1 คน -นักวิชาการด้านการสร้างผลิตภัณฑ์ 1 คน -นักวิชาการด้านการท่องเที่ยว 1 คน -นักวิชาการด้านโลจิสติกส์ 1 คน -นักวิชาการด้านการพัฒนาชุมชน 1 คน -นักวิชาการด้านรัฐประศาสนศาสตร์ 1 คน	เลือกแบบ เจาะจง	-แบบสัมภาษณ์ -แบบสนทนา กลุ่ม
	รวม 6 รูป/คน		
2.กลุ่มผู้บริหาร โบราณสถาน	-ผู้บริหาร/เจ้าหน้าที่แหล่งท่องเที่ยว โบราณสถานปราสาทขอม หรือกรรมการ มูลนิธิแหล่งท่องเที่ยวปราสาทขอม ตาม แหล่งโบราณสถาน 4 แห่ง ๆ ละ 1 คน	เลือกแบบ เจาะจง	-แบบสัมภาษณ์ -แบบสนทนา กลุ่ม
	รวม 4 คน		
3.กลุ่มนักปราชญ์ ท้องถิ่น	-พระสงฆ์/ปราชญ์ท้องถิ่น 4 รูป/คน	เลือกแบบ เจาะจง	-แบบสัมภาษณ์ -แบบสนทนา กลุ่ม
	รวม 4 รูป/คน		
4.กลุ่ม ผู้ประกอบการ ท่องเที่ยว	-เจ้าของกิจการบริษัทนำเที่ยว / กลุ่ม มัคคุเทศก์ ตามแหล่งโบราณสถาน 4 แห่ง ๆ ละ 1 คน	เลือกแบบ เจาะจง	-แบบทดสอบ -แบบสัมภาษณ์ -แบบสนทนา กลุ่ม
	รวม 4 คน		
5.กลุ่ม ผู้ประกอบการ ค้าขายของที่ระลึก	-กลุ่มผู้ประกอบการขายของที่ระลึก ณ โบราณสถานปราสาทขอมทั้ง 4 แห่ง ๆ ละ 2 คน	เลือกแบบ เจาะจง	-แบบทดสอบ -แบบสัมภาษณ์ -แบบสนทนา กลุ่ม

	รวม 8 คน		
6.กลุ่ม ผู้ประกอบการ วิสาหกิจชุมชน	-กลุ่มวิสาหกิจชุมชนจำนวน 4 แห่ง ๆ ละ 2 คน	เลือกแบบ เจาะจง	-แบบทดสอบ -แบบสัมภาษณ์ -แบบสนทนา กลุ่ม
	รวม 8 คน		
5.กลุ่มนักท่องเที่ยว	-นักท่องเที่ยวผู้เดินทางมาท่องเที่ยว ณ โบราณสถานปราสาทขอมทั้ง 4 แห่ง ละ 2 คน	เลือกแบบ เจาะจง	-แบบทดสอบ -แบบสัมภาษณ์ -แบบสนทนา กลุ่ม
	รวม 8 คน		
รวมทุกกลุ่ม	รวม 42 รูป / คน		

1.5 นิยามศัพท์ในการวิจัย

เส้นทางการท่องเที่ยว หมายถึง เส้นทางที่ผู้วิจัยกำหนดขึ้น โดยการเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญ และนักท่องเที่ยวสนใจ เพื่อสร้างความสะดวกสบายในการเดินทางท่องเที่ยว และเห็นคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยว ในที่นี้หมายถึงเส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์

การพัฒนา คือการทำให้ดีขึ้น การพัฒนา คือ ทำให้เจริญขึ้นในที่นี้หมายถึงการพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์

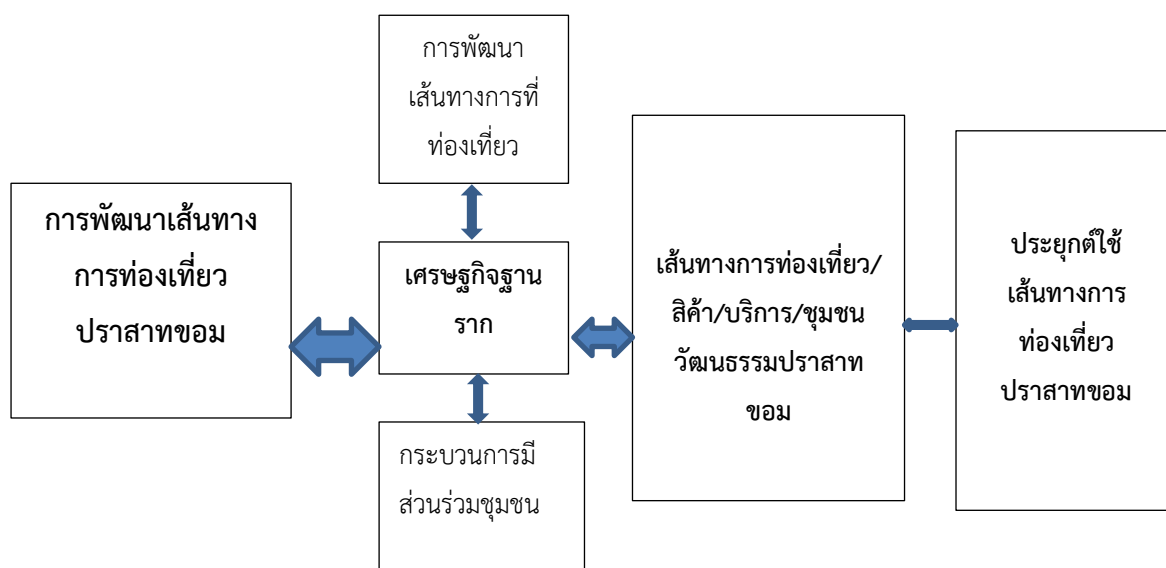
ปราสาทขอม หมายถึง สถาปัตยกรรมที่สร้างด้วยหิน ซึ่งเป็นอารยธรรมขอมโบราณ มีความเจริญรุ่งเรืองในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-18 และมีความสำคัญมากแห่งหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อำนาจทางวัฒนธรรมของขอมแผ่ขยายไปกว้างไกล จนได้รับการยกย่องให้เป็น “มหาอำนาจ” ยุคโบราณของภูมิภาคนี้

ชุมชนในจังหวัดสุรินทร์ หมายถึง ชุมชนที่ตั้งอยู่โดยรอบปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ โดยในวิจัยนี้กำหนด 4 ชุมชนหลัก คือ 1) ชุมชนรอบปราสาทศีขรภูมิ ตำบลระแงง อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ 2) ชุมชนรอบปราสาทขอมข่างปี ตำบลข่างปี อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ 3) ชุมชนรอบปราสาทของภูมิโปน ตำบลดม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ และ 4) ชุมชนรอบกลุ่มปราสาทตาเมือน ตำบลบ้านตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์

1.6 กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยมุ่งเน้นการศึกษาพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์ การจัดเส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทขอมและการจัดทำคู่มือเส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์ โดยสามารถแสดงเป็นกรอบแนวคิดการวิจัยได้ดังนี้

แผนภูมิที่ 1 แสดงกรอบแนวคิดการวิจัย

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.7.1 ได้ศึกษาเส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทขอม จังหวัดสุรินทร์
- 1.7.2 ได้พัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์
- 1.7.3 ได้คู่มือเส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทขอม จังหวัดสุรินทร์

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์” มีวัตถุประสงค์ 3 ประเด็น คือ 1) เพื่อศึกษาเส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ 2) เพื่อพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ 3) เพื่อพัฒนาคู่มือและสื่อการท่องเที่ยวตามเส้นทางชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบในการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งแนวคิด ทฤษฎี ข้อมูลพื้นที่การวิจัย รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัย จึงขอกำหนดประเด็นเกี่ยวกับแนวคิดในการศึกษาวิจัยดังต่อไปนี้

2.1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับเศรษฐกิจฐานราก

ที่มาของแนวคิดระบบเศรษฐกิจฐานรากนี้ มาจากประเด็นความเหลื่อมล้ำ ดังคำกล่าวที่ว่า “รวยกระจุก จนกระจาย” คำกล่าวนี้ สะท้อนให้เห็นภาพความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจในสังคมไทยที่เป็นปัญหาเรื้อรังมานาน ข้อมูลจากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ปี 2558 ที่ผ่านมา ระบุว่า คร่าวร้อยละประเทศมีทั้งหมดประมาณ 21 ล้านครัวเรือน มีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนเดือนละ 26,915 บาท มีค่าใช้จ่ายเฉลี่ยเดือนละ 21,0157 บาท มีครัวเรือนที่มีหนี้สินประมาณ 10.4 ล้านครัวเรือน มีหนี้สินเฉลี่ยครัวเรือนละ 156,770 ในจำนวนนี้ เป็นหนี้จากการทำการเกษตรร้อยละ 14.3 ขณะเดียวกัน “Forbs” นิตยสารธุรกิจระดับโลกได้จัดอันดับ 50 เศรษฐีไทยที่มั่งคั่งที่สุดในปี 2559 พบว่า เศรษฐีไทยที่ร่ำรวยอันดับ 1 มีทรัพย์สินรวมราว 666,300 ล้านบาทเศษ และรวนลดหลั่นลงไปจนถึงอันดับที่ 50 มีทรัพย์สินทั้งหมดประมาณ 12,000 บาท¹ ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจนำมาซึ่งปัญหาต่าง ๆ และเกี่ยวพันกันเป็นลูกโซ่ ไม่ว่าจะเป็นด้านการเมือง เศรษฐกิจสังคม สิ่งแวดล้อม คุณภาพชีวิต การศึกษา ฯลฯ โดยเฉพาะประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศที่อยู่ในภาคชนบทและมีอาชีพเกษตรกรรมซึ่งถือเป็นรากฐานของประเทศไทย แต่หลายสิบปีที่ผ่านมาฐานของประเทศอยู่ในสภาพที่ไม่มั่นคง มีปัญหาขาดปัจจัยการผลิต ไร่ที่ดินทำกิน เข้าไม่ถึงแหล่งทุน ขาดความรู้ในการผลิต เมื่อมีผลผลิตล้นเกินก็เกิดปัญหาด้านการตลาดพืชผลราคาตกต่ำ ทำให้มีปัญหานี้สินมีปัญหาใน

---

¹สุวัฒน์ กิขุนทด, “รวมพลังขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก สร้างชุมชน “มั่งคั่ง มั่งคั่ง และยั่งยืน” ในคู่มือการส่งเสริมการพัฒนา “ระบบเศรษฐกิจฐานราก”. คณะอนุกรรมการยุทธศาสตร์เศรษฐกิจฐานราก บรรณาธิการ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักสนับสนุนขบวนการองค์กรชุมชน และสำนักงานสื่อการการพัฒนา สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), 2559), หน้า 1-3.

ครัวเรือนและสังคมติดตามมา คนหนุ่มสาววัยแรงงานต้องอพยพเข้ามาหากินในเมือง ฯลฯ ขณะที่ภาครัฐที่ผ่านมาจะเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจมุ่งไปสู่อุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก ทำให้ช่องว่างความเหลื่อมล้ำห่างกันมากขึ้น จนกระทั่งรัฐบาลชุดปัจจุบัน...ได้ทบทวนเศรษฐกิจของประเทศ โดยหันมาให้ความสำคัญกับการพัฒนาและส่งเสริมเศรษฐกิจฐานรากซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ²

ดังนั้น เศรษฐกิจฐานราก (Local Economy) จึงเป็น 1 ใน 12 นโยบาย “ประชารัฐ” ที่รัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา หมายมั่นปั้นมือว่าจะช่วยลดปัญหาความเหลื่อมล้ำ ผ่านการทำให้เศรษฐกิจ ชุมชนเข้มแข็ง มีรายได้เพิ่มขึ้น โดยมีการตั้งคณะกรรมการทำงานขึ้นมาตั้งแต่เดือนธันวาคม 2558 ซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ และภาคประชาชน จากประเด็นดังกล่าวนี้ แนวคิดของเศรษฐกิจฐานรากภายใต้นโยบายประชารัฐ คือ การสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานรากภายใต้หลักการเศรษฐกิจพอเพียง ที่เชื่อว่า หากสามารถทำให้เศรษฐกิจฐานรากเชื่อมกับเศรษฐกิจมหภาคได้จะนำไปสู่การพัฒนาอย่างบูรณาการ และนั่นจะทำให้ชาติบ้านเมืองเติบโตอย่างสมดุล ยั่งยืน และก้าวหน้า ซึ่งหากจะก้าวไปถึงจุดนั้นได้ ต้องมี “สัมมาชีพ” และ “วิสาหกิจชุมชน” ในพื้นที่อย่างเข้มแข็ง โครงการนี้ดำเนินการเรื่อยมาตั้งแต่รัฐบาล คสช. กระทั่งรัฐบาลชุดปัจจุบันก็ยังคงเดินหน้าผลักดันอย่างต่อเนื่อง สมคิด จาตุศรีพิทักษ์ รองนายกรัฐมนตรี (ในขณะนั้น) ถึงกับวาดฝันว่าต่อไปประเทศไทยต้องเป็น Smart Nation ใช้เทคโนโลยีและวิทยาการเข้ามาช่วยพัฒนาความรู้ มีการดึงองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ และเอกชนมาเสียบปลั๊กทำงานร่วมกัน เพื่อให้คนไทยหลุดพ้นจากความขัดแย้ง ยากจน และความเหลื่อมล้ำ³

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์⁴ ได้ให้ความหมายของ “เศรษฐกิจฐานราก” คือ ระบบเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่นที่สามารถพึ่งตนเองภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่มีการช่วยเหลือเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน มีคุณธรรมและเป็นระบบเศรษฐกิจที่เอื้อให้เกิดการพัฒนาด้านอื่นๆ ในพื้นที่ทั้งเศรษฐกิจ สังคม ผู้คน ชุมชน วัฒนธรรม

² สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (สสว.) “ขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชน ด้วยเกษตรแปรรูป “เศรษฐกิจฐานราก” ทางเลือกใหม่ ของประเทศไทย, (ออนไลน์) แหล่งข้อมูล: <https://sme.go.th/upload/mod_download/download-20181005081823.pdf>, เข้าถึงเมื่อ 31 ตุลาคม พ.ศ.2563.

³ โกวิท โพธิสาร, “บทสัมภาษณ์ สันติภาพ ศิริวัฒน์ไพบุลย์: เคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากในอีสาน ต้องไม่ล้างผลาญฐานทรัพยากร”. (ออนไลน์) แหล่งข้อมูล <https://waymagazine.org/local-economy-to-bio-hub/>, เข้าถึงเมื่อ 31 ตุลาคม พ.ศ.2563.

⁴ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), คู่มือการส่งเสริมการพัฒนาชุมชนเศรษฐกิจฐานราก, (กรุงเทพมหานคร: กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2559), หน้า 25.

สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ อย่างเข้มแข็งและยั่งยืน ระบบเศรษฐกิจฐานรากหรือเศรษฐกิจชุมชน เป็นระบบเศรษฐกิจแนวราบที่ส่งผลและสร้างความสัมพันธ์ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมระหว่างผู้คนใน ชุมชนท้องถิ่น มิใช่เป็นเฉพาะเศรษฐกิจแนวตั้งแบบปัจเจก แต่สามารถทำให้เกิดความร่วมมือเกิด โอกาสและความสัมพันธ์ ระบบเศรษฐกิจฐานราก จะต้องมีความสามารถในการพัฒนาและการจัดการโดย ชุมชนท้องถิ่นให้ครบวงจรมากที่สุด มีการสร้างทุนและกองทุนที่เข้มแข็ง มีการผลิตพื้นฐาน การแปร รูป การบริการ การตลาด การผลิตอาหาร และความจำเป็นพื้นฐานเพื่อการดำรงชีวิต การอยู่ร่วมกัน สำหรับคนในพื้นที่อย่างพอเพียง และพัฒนาเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคมหรือธุรกิจของชุมชน (ในมิติของ การเกื้อกูลเอื้อเฟื้อ การมีเทคโนโลยีมาพัฒนาเพิ่มเติมให้เหมาะสมกับตลาดหรือสังคมเศรษฐกิจที่ เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ผู้คนและชุมชนท้องถิ่นโดยรวมสามารถพึ่งตนเอง มีรายได้มากกว่ารายจ่าย และสามารถพัฒนาเป็นผู้ผลิต ผู้สร้างงานบริการต่างๆ จากท้องถิ่นที่เข้มแข็ง สร้างสรรค์ หลากหลาย มี เอกลักษณ์ ทันสมัย และเชื่อมโยงกับระบบตลาดอย่างมีประสิทธิภาพ ระบบเศรษฐกิจฐานราก จะต้อง มีความหลากหลายพอเพียงเพื่อเปิดโอกาสและแบ่งปันให้คนทุกกลุ่มทุกวัยสามารถมีพื้นที่

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ได้ กำหนดองค์ประกอบสำคัญของเศรษฐกิจฐานรากที่เข้มแข็ง ดังนี้

- 1) มีการรวมกลุ่มเพื่อสร้างพลังในการทำงานร่วมกัน ความสามารถที่จะเจรจาต่อรองและ ประสาน งานทั้งภายในและกับภายนอกอย่างมีประสิทธิภาพ
- 2) มีการจัดการระบบการเงินของชุมชน การบูรณาการทุนร่วมกัน มีกองทุนของชุมชนที่ เข้มแข็ง สามารถเป็นกลไกการเงินของชุมชนในการพัฒนาทั้งเศรษฐกิจสังคม อาชีพ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมของชุมชน และของคนในชุมชน
- 3) มีระบบการจัดการทุนชุมชนที่ครอบคลุมทุนทางสังคม ทุนคน ฟื้นฟูทรัพยากร วิถีวัฒนธรรมภูมิปัญญา อัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น ประวัติศาสตร์
- 4) มีระบบข้อมูลที่ทันสมัยรอบด้านทั้งภายในและภายนอก เพื่อการวิเคราะห์ระบบของ ท้องถิ่น อาชีพ รายได้รายจ่าย การผลิต ฐานเศรษฐกิจ ที่ดิน ความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ข้อมูล ความรู้ระบบเศรษฐกิจเกี่ยวข้องภายนอก เป็นฐานสำคัญในการวางแผนชุมชน การวางแผนเพื่อการ ตัดสินใจการติดตาม วัดผลและรายงานผล
- 5) มีระบบการผลิตของชุมชนทั้งขั้นพื้นฐานและก้าวหน้าที่ได้มาตรฐาน มีมูลค่าเพิ่มและ สามารถเชื่อมโยงระบบเศรษฐกิจภายนอกได้
- 6) สร้างความร่วมมือในทุกระดับและทุกมิติ เพื่อให้เกิดความร่วมมือให้บรรลุเป้าหมายและ สัมพันธภาพที่ดี ทั้งระดับกลุ่มต่อกลุ่ม กลุ่มกับชุมชน ตำบล อำเภอ จังหวัด หรือรวมตัวกันเป็น เครือข่ายประเด็นต่างๆ ได้ เช่น เครือข่ายเกษตรอินทรีย์ เครือข่ายข้าว เครือข่ายประมงพื้นบ้าน เครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชน เครือข่ายภูมินิเวศน์วิถีวัฒนธรรม หรือการสร้างความร่วมมือระหว่าง

ชุมชนกับหน่วยงานต่างๆ เป็นต้น

7) มีระบบการอยู่ร่วมกัน หรือเคารพกติกา จารีตประเพณีในการอยู่ร่วมกัน ระบบสวัสดิการการดูแลซึ่งกันและกันและการอยู่ร่วมกับธรรมชาติและสังคมใหญ่อย่างสร้างสรรค์และเกื้อกูล

8) มีคุณธรรม จริยธรรมในการทำกิจกรรม การประกอบกิจการ ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม หรือการดำรงชีวิต

9) มีความเป็นเจ้าของร่วมกัน โดยคนในชุมชนร่วมทุนร่วมกิจกรรมหรือกิจการ ในการพัฒนาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน มีสำนึกถึงความเป็นเจ้าของร่วมกัน

10) คนในพื้นที่ของชุมชนสามารถมีส่วนร่วม มีความรู้เรื่องราวการพัฒนาในพื้นที่รวมทั้งความรู้ในสังคมอื่นๆ มีคุณภาพ มีความมั่นใจที่จะให้ความรู้ความเห็น ร่วมคิดร่วมทำตัดสินใจ มีความสร้างสรรค์ มีคุณธรรมจริยธรรมพื้นฐาน ครอบครัวมีความเข้มแข็ง และสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้มากที่สุด

คำว่า “เศรษฐกิจฐานราก” แยกออกเป็น 3 คำ คือ คำว่า ‘เศรษฐกิจ’ คำว่า ‘ฐานราก’ และ คำว่า ‘ราก’ ในส่วนคำว่า ‘เศรษฐกิจ’ นี้เป็นคำนาม (น.) หมายถึง ‘งานอันเกี่ยวกับการผลิต การจำหน่ายจ่ายแจก และการบริโภคใช้สอยสิ่งต่าง ๆ ของชุมชน’⁵ แต่ในส่วนของ คำว่า ‘ฐาน’ เป็นคำนาม (น.) แปลว่า ‘ที่ตั้ง’⁶ คำว่า ‘ราก’ เป็นคำนาม แปลว่า ‘ส่วนของต้นไม้ ตามปรกติอยู่ใต้ดิน มีหน้าที่ดูดอาหารเลี้ยงลำต้น, โดยปริยายเรียกสิ่งที่มีลักษณะคล้ายคลึง...เรียกฐานที่อยู่ใต้ดินทำหน้าที่รองรับตัวอาคารว่า รากตึกหรือ ฐานราก, ต้นเดิม, เค้าเดิม’⁷ ดังนั้น คำว่า “ฐานราก” เป็นคำนาม (น.) จึงหมายถึง โครงสร้างตอนล่างสุดที่รองรับอาคารหรือสิ่งปลูกสร้าง⁸ และนอกจากนี้ยังปรากฏมีคำที่ใช้ในลักษณะเดียวกัน คือคำว่า “รากฐาน” ซึ่งหมายถึง หลักสำคัญอันเป็นพื้นฐานรองรับ, ส่วนที่เป็นพื้นที่รองรับสำหรับพัฒนาต่อไป⁹ ในงานวิจัยนี้ใช้คำว่า ‘ฐานราก’ ดังมีการให้คำนิยามความหมายของคำว่า “เศรษฐกิจฐานราก” นั้นของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ได้ให้คำนิยามเอาไว้ว่า คือ “ระบบเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่น ที่สามารถพึ่งตนเองภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่มีการช่วยเหลือเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน มีคุณธรรม

⁵ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคล เฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2555, (กรุงเทพมหานคร: นามมีบุ๊คส์ พับลิเคชันส์ จำกัด, 2554), หน้า 1148.

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 415.

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 992.

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 415.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 992.

และเป็นระบบเศรษฐกิจที่เอื้อให้เกิดการพัฒนาในด้านอื่น ๆ ในพื้นที่ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม ผู้คน ชุมชน วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ อย่างเข้มแข็งและยั่งยืน ระบบเศรษฐกิจฐานรากหรือเศรษฐกิจชุมชน เป็นระบบเศรษฐกิจแนวราบที่ส่งผลและสร้างความสัมพันธ์ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมระหว่างผู้คนในชุมชนท้องถิ่น มิใช่เป็นเฉพาะเศรษฐกิจแนวตั้งแบบปัจเจกแต่สามารถทำให้เกิดความร่วมมือ เกิดโอกาสและความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเศรษฐกิจร่วมของชุมชนกับเศรษฐกิจของปัจเจก เป็นระบบเศรษฐกิจที่มีลักษณะความร่วมมือเป็นหุ้นส่วนสร้างความสัมพันธ์ทั้งชุมชนท้องถิ่น และในระดับที่กว้างขวางอื่น ๆ และภายนอก นอกจากนี้ เศรษฐกิจฐานรากจะต้องมีแนวทางการพัฒนาและการจัดการโดยชุมชนท้องถิ่นให้ครบวงจรมากที่สุด มีการสร้างทุนและกองทุนที่เข้มแข็ง มีการผลิตอาหารและความจำเป็นพื้นฐานต่าง ๆ สำหรับคนในพื้นที่อย่างพอเพียง และพัฒนาเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคมหรือเป็นธุรกิจของชุมชน”¹⁰

ระบบเศรษฐกิจฐานราก จะต้องมีแนวทางการพัฒนาและการจัดการโดยชุมชนท้องถิ่น ให้ครบวงจรมากที่สุด มีการสร้างทุนและกองทุนที่เข้มแข็ง มีการผลิตพื้นฐาน การแปรรูป การบริการ การตลาด การผลิตอาหาร และความจำเป็นพื้นฐานเพื่อการดำรงชีวิต การอยู่ร่วมกัน สำหรับคนในพื้นที่อย่างพอเพียง และพัฒนาเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคมหรือธุรกิจของชุมชน (ในมิติของการถือกุลเอื้อเพื่อ การมีส่วนร่วมของคนในตำบล) ต่าง ๆ ทั้งขนาดย่อมหรือขนาดใหญ่ขึ้น โดยใช้ทั้งความรู้ที่สั่งสมในพื้นที่ หรือที่เป็นเอกลักษณ์วัฒนธรรมของพื้นที่ และมีการพัฒนาให้ทันสมัย พร้อมกับมีเทคนิค วิทยาการและความรู้เทคโนโลยี มาพัฒนาเพิ่มเติมให้เหมาะสมกับตลาด หรือสังคมเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ผู้คนและชุมชนท้องถิ่นโดยรวมสามารถพึ่งตนเอง มีรายได้มากกว่ารายจ่าย และสามารถพัฒนาเป็นผู้ผลิต ผู้สร้างงานบริการต่าง ๆ จากท้องถิ่นที่เข้มแข็ง สร้างสรรค์ หลากหลายมีเอกลักษณ์ ทันสมัย และเชื่อมโยงกับระบบตลาดอย่างมีประสิทธิภาพ

ระบบเศรษฐกิจฐานราก จะต้องมีความหลากหลาย พอเพียง เพื่อเปิดโอกาสแบ่งปันให้คนทุกกลุ่มทุกวัยสามารถมีพื้นที่ รวมทั้งสามารถเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจอื่น ๆ ได้อย่างดี อย่างมีฉันทมิตรเป็นธรรม และมีความสัมพันธ์อย่างเท่าเทียม

¹⁰ขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชน ด้วยเกษตรแปรรูป “เศรษฐกิจฐานราก” ทางเลือกใหม่ของประเทศไทย, กิจกรรมจัดทำองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการประกอบธุรกิจ งานพัฒนาองค์ความรู้สำหรับ SME (Knowledge Center) ปี ง บ ป ระ ม า ณ 2 5 6 1 , (อ อ น ไ ล น์) แ ท ล ี่ ม า : https://sme.go.th/upload/mod_download/download-20181005081823.pdf , เข้าถึงเมื่อ 31 ตุลาคม /2563.

2.2 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน ในการศึกษาเรื่องเศรษฐกิจชุมชน ในส่วนของภาครัฐได้กำหนดนโยบายในการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน และน้อมนำพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่อันเป็นแนวพระราชดำรัสที่เป็นยุทธศาสตร์ในการสร้างเศรษฐกิจชุมชนที่สำคัญประการหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545-2549 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้ขอพระบรมราชานุญาต นำแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำรัสมาเป็นปรัชญาในการพัฒนาและบริหารประเทศโดยยึดหลักทางสายกลาง เพื่อให้ประเทศรอดพ้นจากวิกฤติสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง และนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุล มีคุณภาพและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงนี้¹¹

ความหมายของเศรษฐกิจชุมชน เมื่อนำคำว่า “เศรษฐกิจ” กับคำว่า “ชุมชน” มารวมกัน เรียกว่า “เศรษฐกิจชุมชน” ได้มีผู้ให้ความหมายไว้มากมาย ดังนี้

จากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้ให้ความหมายของเศรษฐกิจชุมชนไว้ดังนี้ “เศรษฐกิจ” หมายถึง งานอันเกี่ยวกับการผลิต การจำหน่ายจ่ายแจกและการบริโภคใช้สอยสิ่งต่างๆ ของชุมชน และ “ชุมชน” หมายถึง หมู่บ้าน กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคมขนาดเล็กอาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันและมีผลประโยชน์ร่วมกัน ดังนั้น คำว่า เศรษฐกิจชุมชน หมายถึงระบบการผลิต การจำหน่ายการบริโภค และใช้สอยสิ่งต่างๆ ร่วมกันของกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคมขนาดเล็กที่อยู่ในบริเวณเดียวกันและมีผลประโยชน์ร่วมกัน

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ¹² ได้ให้ความหมายของคำว่าเศรษฐกิจชุมชน เป็นระบบเศรษฐกิจที่มีลักษณะเฉพาะที่มีกิจการผลิตหมุนโดยระบบความสัมพันธ์ทางสังคม มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างคนในชุมชนและต่างถิ่น ซึ่งเป็นกิจกรรมที่บุคคลในชุมชนช่วยกันดำเนินงานด้วยตนเองบางส่วนหรือทั้งหมด โดยการประสานการดำเนินงานกับพหุภาคี หน่วยงานหรือคนในท้องถิ่น ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมถูกต้องเป็นเครื่องมือช่วยเหลือการผลิต การตลาด การลงทุน การจัดการร่วมกันเกี่ยวกับการแปรรูปสินค้า ผลผลิตทางการเกษตร การขายสินค้าและบริการ การท่องเที่ยว การพัฒนาส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อก่อให้เกิดรายได้ต่อครอบครัวและชุมชน

¹¹สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2546. การพัฒนาที่ยั่งยืน: การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ 2 ปีแห่งการเปลี่ยนแปลง, (กรุงเทพมหานคร : เอกสารประกอบการประชุมประจำปี 2546.),หน้า 75.

¹²ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, กนกศักดิ์ แก้วเทพ และกาญจนา แก้วเทพ, *วิถีใหม่แห่งการพัฒนา: วิถีวิทยาการศึกษาสังคมไทย*, (กรุงเทพมหานคร : คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 98.

เศรษฐกิจชุมชน ในความหมายของณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ¹³ หมายถึง กิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนอันประกอบด้วย กิจกรรมทางการผลิต กิจกรรมทางการขายผลผลิต กิจกรรมการซื้อและการบริโภคของชุมชนและกิจกรรมที่ก่อให้เกิดค่าจ้าง ค่าเช่า และกำไรของชุมชน โดยกระทรวงมหาดไทย¹⁴ ได้ขยายความเพิ่มเติมว่าเป็นเศรษฐกิจทุกสาขาของชุมชนและหมู่บ้าน ซึ่งดำเนินอยู่บนพื้นฐานการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสมคุ้มค่าและยั่งยืน เป็นการผลิตที่เลี้ยงชีวิตครอบครัวและชุมชนได้อย่างพอเพียงส่วนเกินแห่งผลผลิตนี้เป็นเศรษฐกิจแห่งการแลกเปลี่ยนซื้อขายหรือแปรรูปตามกำลังและวัฒนธรรมของชุมชนที่ชุมชนตัดสินใจดำเนินงานร่วมกัน

เศรษฐกิจชุมชนสามารถกลมกลืนได้กับเศรษฐกิจกระแสหลัก เพราะนิสัยของคนไทยแท้เป็นคนชอบบรรยากาศแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบท ความต้องการคุณภาพชีวิตที่ดีผลักดันให้กลับมาชุมชน ทำให้ชนบทมีชีวิตชีวา สังคมชนบทเป็นสาระแท้ของสังคมไทย เป็นที่รวมของวัฒนธรรมที่หล่อหลอมความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในสังคม เศรษฐกิจชุมชน¹⁵ หมายถึง ระบบการผลิต การแลกเปลี่ยนของชุมชนที่มีความสอดคล้องกับชีวิตเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมภายใต้เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ระบบเศรษฐกิจชุมชนมิใช่ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่สนับสนุนให้ผู้เป็นเจ้าของทุนแสวงหาประโยชน์สูงสุดเพื่อตนเองแต่ในขณะเดียวกันก็มีใช้ระบบเศรษฐกิจที่ควบคุมโดยรัฐและบงการจากรัฐ เศรษฐกิจชุมชนเป็นระบบที่สมาชิกของชุมชนร่วมกันบริหารจัดการโดยมุ่งให้บรรลุถึง ความพอเพียง ความเป็นธรรม และความสงบสุขภายในชุมชน เศรษฐกิจชุมชนจึงสามารถดำเนินการได้ภายใต้ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจหลักของประเทศได้ โดยมีศักยภาพเพียงพอในการแข่งขันกับภาคเอกชน ในรูปแบบของความสมัครสมานร่วมมือกันระหว่างผู้ผลิต ผู้บริโภคในชุมชนเป็นการดำเนินเศรษฐกิจในชุมชนในรูปแบบของสหกรณ์หรือวิสาหกิจชุมชน จะช่วยให้ชุมชนสามารถใช้ทุนทางสังคมได้อย่างมีคุณค่า และเชื่อมโยงกับเครือข่ายเศรษฐกิจในท้องถิ่นต่างๆ

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า เศรษฐกิจชุมชน หมายถึง ทางเลือกของการพัฒนาที่เน้นการสร้างฐานการผลิต กระบวนการเรียนรู้ ระบบจัดการทรัพยากร การจัดการทุนและตลาด ในรูปแบบที่หลากหลายโดยพิจารณาจากศักยภาพของท้องถิ่นเป็นหลัก ชุมชนกับธรรมชาติแวดล้อมจะต้องมี

¹³ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ,เศรษฐกิจชุมชน เส้นทางที่เป็นไปได้, (กรุงเทพมหานคร : เอ็กชเปอร์เน็ท,2543),112.

¹⁴กระทรวงมหาดไทย,แผนยุทธศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิพิธการพิมพ์,2541),หน้า 102.

¹⁵วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์,พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับปัญหาเศรษฐกิจของประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทยุโรปา เพลส จำกัด,2546),หน้า 189.

ความสัมพันธ์กันในลักษณะที่เน้นความยั่งยืน ความเป็นธรรม คุณภาพชีวิต และประสิทธิภาพของการผลิตไปพร้อมกัน ดังนั้นการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน หมายถึง การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจบนพื้นฐานจากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม คุ่มค่า และยั่งยืน เป็นการผลิตที่เลี้ยงชีวิต ครอบครัว และชุมชนได้อย่างพอเพียง ส่วนเกินของผลผลิตเป็นการค้าขายเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ ตามกำลังเงินและวัฒนธรรมของชุมชน โดยเน้นให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาพื้นฐานทางเศรษฐกิจของชุมชน ก่อให้เกิดการพัฒนาชุมชนให้มีความเจริญและเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนต่อไป

2.3 แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวความคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนเกิดจากความไม่สมดุลในการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม¹⁶ เป็นการพัฒนาที่มุ่งรักษาความสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจและการสงวนทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งปริมาณและคุณภาพ โดยไม่เบียดบังโอกาสของคนรุ่นหลังที่จะตอบสนองต่อความต้องการในอนาคต ในมิติทางด้านเศรษฐกิจนั้นมุ่งเน้นการเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรและการหมุนเวียนกลับมาใช้ใหม่ เพื่อลดการปล่อยมลพิษให้อยู่ในระดับที่ระบบนิเวศสามารถดูดซับและทำลายได้ ในด้านสังคมเน้นการส่งเสริมองค์ความรู้และบทบาทของประชาชนในท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และด้านสิ่งแวดล้อมเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อสร้างคุณภาพชีวิตที่ดี โดยสรุป การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นแนวคิดและแนวทางในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของคนและชุมชนให้ดีขึ้นโดยไม่เอนเอียงไปด้านวัตถุนิยมจนลืมการพิจารณาและอนุรักษ์สภาพแวดล้อมและธรรมชาติ แต่ให้ผสมกลมกลืนไปกับการพัฒนา บำรุงรักษาภาวะแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคม

ค.ศ. 1992 องค์การสหประชาชาติได้จัดประชุมสุดยอดโลก (Earth Summit) ขึ้น ในประเด็นว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (UN Conference on Environment and Development) ที่กรุงรีโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล เป็นการอภิปรายสำคัญด้านโลกร้อน ป่าไม้ และความหลากหลายทางชีวภาพ และให้รัฐบาลทุกประเทศกำหนดยุทธศาสตร์ชาติในการพัฒนาอย่างยั่งยืนขึ้น “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ได้มีการกล่าวถึงครั้งแรกในรายงาน บรันด์แลนด์ (Brundtland Report) ของ WCED หรือ สมัชชาโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development) โดยให้นิยามของคำว่าพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ว่า “การพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้คนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความสามารถของเขาในการที่จะตอบสนองต่อความต้องการของตนเอง” หรือในทางปฏิบัติหมายถึง “การพัฒนาที่เท่าเทียมและสมดุลระหว่างการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ความเสมอภาคทาง

¹⁶อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์,การศึกษาชุมชนเชิงพหุลักษณะ บทเรียนจากการวิจัยภาคสนาม, (กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.),2548),หน้า 6-7.

สังคม และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม” ในทศวรรษ 1990 ปัญหาสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาที่ยั่งยืนได้กลายเป็นระเบียบวาระโลก¹⁷ โดยทุกประเทศที่เป็นสมาชิกได้ลงนามรับรองแผนปฏิบัติการ 21 หรือ Agenda 21 ถือว่าเป็นแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับ

ค.ศ. 2002 ได้มีการประชุมสุดยอดของโลกว่าด้วย “การพัฒนาที่ยั่งยืน” (World Summit on Sustainable Development: WSSD) ณ เมืองโจฮันเนสเบิร์ก ประเทศสาธารณรัฐแอฟริกาใต้ เพื่อติดตามความคืบหน้าในการดำเนินงานและสานต่อแผนปฏิบัติการ 21 ให้เกิดผลอย่างจริงจัง โดยมีการกำหนดหลักเกณฑ์ วางมาตรการต่างๆ ให้รัดกุมขึ้น เพื่อเป็นกติกาสากลที่จะร่วมมือกันดูแลติดตามเฝ้าระวัง และแก้ปัญหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ นำไปสู่การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals: MDGs) ร่วมกันภายในประเทศสมาชิก¹⁸ ในปี ค.ศ. 2015 หรือ พ.ศ. 2558 ดังนั้นแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน จึงแพร่หลายและนำมาเป็นแบบแผนในการพัฒนาประเทศต่างๆ ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย กล่าวถึงเป้าหมายในการพัฒนาอย่างยั่งยืนในประเทศไทย ไว้ดังต่อไปนี้

1) เป้าหมายด้านเศรษฐกิจ ประกอบด้วย การเติบโตทางเศรษฐกิจที่เพียงพอในการตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของประชากรได้ การส่งเสริมให้เกิดความเท่าเทียมกันในการใช้ทรัพยากร นอกจากนั้นผู้ประกอบการจะต้องรวมต้นทุนความสูญเสียทางด้านสิ่งแวดล้อมไว้ในต้นทุนการผลิตด้วย เพื่อให้ราคาสินค้าสะท้อนต้นทุนที่แท้จริงของสินค้านั้นๆ

2) เป้าหมายด้านสังคม คือ การเปลี่ยนแปลงทางประชากรที่สอดคล้องสมดุลกับศักยภาพในการรองรับของระบบนิเวศ การสืบทอดวัฒนธรรมที่ยั่งยืนและการส่งเสริมค่านิยมในการบริโภคที่ไม่ฟุ่มเฟือยและอยู่ในขีดความสามารถของระบบนิเวศที่จะรองรับได้ นอกจากนั้นจะควรมุ่งเน้นความเป็นธรรมในสังคมและการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกระดับด้วย

3) เป้าหมายด้านสิ่งแวดล้อม คือการใช้ทรัพยากรในขอบเขตที่คงไว้ซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพและความสามารถในการกลับคืนสู่สมดุลของระบบนิเวศธรรมชาติ มีการใช้ทรัพยากรด้วยความตระหนักถึงผลกระทบโดยรวมจากการใช้ทรัพยากรเหล่านั้นให้มากและประเด็นปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมของโลกต้องได้รับการแก้ไขจากทุกภาคส่วน

¹⁷ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์,สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2540),หน้า 71.

¹⁸สุชาติา ชินะจิตร์,สิ่งแวดล้อมกับการค้าเกี่ยวกันได้จริงหรือ, วารสารสิ่งแวดล้อม, ปีที่ 7 ฉบับที่ 27 (กรกฎาคม-กันยายน),(กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2546),หน้า 19.

การพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นหลักการที่มีวิวัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง และสามารถนำไปประยุกต์กับการบริหารจัดการเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและสังคมมนุษย์ได้อย่างเหมาะสม โดยหลักการของการพัฒนาอย่างยั่งยืนต้องได้รับการประยุกต์ให้ประสานสอดคล้องและเหมาะสมกับวัตถุประสงค์ ภารกิจและการดำเนินงานของหน่วยงานในระดับต่างๆ กัน

โดยสรุป การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นแนวคิดและแนวทางในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของคนและชุมชนให้ดีขึ้นโดยไม่เอาเปรียบในด้านวัตถุนิยมจนล้มการพิจารณาและอนุรักษ์สภาพแวดล้อมและธรรมชาติ แต่ให้ผสมกลมกลืนไปกับการพัฒนาบำรุงรักษาภาวะแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคมมนุษย์ โดยรวมก็คือการพัฒนาแบบองค์รวมและเน้นความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม ดังนั้นปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงมีความสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน สามารถผสมผสานเป็นแนวทางการพัฒนาประเทศแบบทางสายกลางให้ก้าวทันโลกาภิวัตน์ สามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับครอบครัวและชุมชน การพัฒนาภูมิปัญญาและทุนทางสังคม รวมถึงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน

2.4 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับเครือข่าย

แนวคิดเรื่อง “เครือข่าย”¹⁹ ได้รับความนิยมนอย่างแพร่หลาย มาตั้งแต่ทศวรรษที่ 1970 เป็นต้นมา ทั้งในแวดวงงานพัฒนาและภาคธุรกิจ ทั้งนี้อาจสืบเนื่องมาจากสาเหตุ 3 ประการ คือ ภาวะการแข่งขันแบบใหม่ (New Competition) ในยุคการค้าใหม่ ทำให้ไม่สามารถใช้โครงสร้างและการบริหารจัดการแบบเก่าซึ่งเป็นแบบอำนาจตามลำดับชั้น (Hierarchical) ได้อีกต่อไป อำนาจแนวคิดไม่อาจนำองค์การ ให้ไปสู่เป้าหมายในยุคใหม่ได้จึงต้องมีการปรับความสัมพันธ์ ให้เป็นแนวนอน ให้เป็น “เครือข่าย” ประการที่สองความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีข่าวสาร (IT) ทำให้องค์การต่างๆ สามารถปรับตัวและมีปฏิสัมพันธ์กับองค์การอื่น ๆ ได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ และประการสุดท้ายความก้าวหน้าทางวิชาการที่ก่อให้เกิดเครื่องมือในการวิเคราะห์โครงสร้างสังคมในลักษณะที่เป็นเครือข่าย และองค์การต่างๆ ล้วนมีลักษณะเป็นเครือข่ายทั้งภายในตัวมันเองและในความสัมพันธ์กับองค์การภายนอก

ด้วยเหตุนี้คำว่า “เครือข่าย” จึงถูกนำไปใช้ในทุวงการ ซึ่งมีผลทำให้การนิยามความหมายของเครือข่ายมีความหลากหลายตามไปด้วย แต่ไม่ว่าจะถูกนำไปประยุกต์ใช้ในวงการใดก็ตาม ก็มักจะมียุทธศาสตร์สำคัญ เกี่ยวข้องกับความหมายตามรูปศัพท์เดิมอยู่เสมอ นั่นคือ “การเชื่อมต่อเชื่อมโยง” “ความสัมพันธ์” และ “การติดต่อสื่อสาร” ภายใต้ “วัตถุประสงค์หรือข้อตกลง” อย่างไม่อย่างหนึ่งร่วมกันอย่างเป็นระบบมีเป้าหมาย ซึ่งทำให้การเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายเท่ากับการเชื่อมโยง

¹⁹ เสรี พงศ์พิศ, เครือข่าย: ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง, (กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์ การพิมพ์, 2548), หน้า 33 – 34.

หลายๆระบบย่อยให้รวมกันขึ้นมาใหม่เป็นอีกหนึ่งระบบของหน่วยสมาชิกทุกหน่วยงานที่เข้ามา
รวมกัน

2.4.1 ความหมายของเครือข่าย

Mitchell ได้ให้ความหมายว่า²⁰ เครือข่ายหมายถึง ความสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม
ระหว่างบุคคลหนึ่งกับบุคคลอื่นๆ ที่อยู่รอบข้างลักษณะของความสัมพันธ์นี้สามารถนำมาอธิบายถึง
พฤติกรรมของบุคคลที่อยู่ในเครือข่ายนั้นได้เครือข่ายจึงเป็นกรอบแนวความคิดที่ใช้ในการศึกษาถึง
ความสัมพันธ์ตลอดจนพฤติกรรมของบุคคลต่างๆ ที่อยู่ในสังคม

กาญจนา แก้วเทพ ให้ความหมายว่า²¹ “เครือข่าย” คือรูปแบบหนึ่งของการประสานงาน
ของบุคคลกลุ่มหรือหลายองค์การหลายๆองค์การที่ต่างก็มีทรัพยากรเป้าหมายมีวิธีการทำงานและมี
กลุ่มเป้าหมายของตัวเองบุคคลหรือกลุ่มเหล่านี้ได้เข้ามาประสานงานกันอยู่อย่างมีระยะเวลาอัน
พอสมควรแม้ว่าจะไม่มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตามแต่ก็จะมีการวางรากฐานเอาไว้เมื่อฝ่าย
ใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือหรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่นๆเพื่อแก้ปัญหาที่
สามารถติดต่อไปได้เป็นการเข้าร่วมเป็นองค์การเครือข่ายแม้ว่าองค์การเหล่านี้จะมีบางสิ่งบางอย่าง
ร่วมกันเช่นมีเป้าหมายร่วมกันมีประโยชน์ร่วมกันองค์การเหล่านี้ก็ยังคงความเป็นเอกเทศอยู่ เพราะ
การเข้าร่วมเป็นเครือข่ายเป็นการเข้าร่วมเพียงบางส่วนขององค์การเท่านั้น

นฤมล นิราทร กล่าวถึงเครือข่ายว่า²² การทำงานที่รูปแบบการประสานงานของกลุ่มคน
หรือองค์การที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกันหรือทำกิจกรรมร่วมกันให้ความช่วยเหลือ
ระหว่างกันจึงอาจกล่าวได้ว่าเครือข่ายเป็นการทำงานที่เป็นรูปแบบความร่วมมือหรือการพึ่งพาอาศัย
กัน

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโธ ให้นิยามของเครือข่ายทางสังคมว่า²³ หมายถึง ความสัมพันธ์ใน
สังคมมนุษย์ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลปัจเจกบุคคลกับกลุ่มกลุ่มกับกลุ่มและกลุ่มกับเครือข่ายโดยเป็น
การอธิบายถึงพฤติกรรมและความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ เช่น กิจกรรมการสื่อสารความ

²⁰Mitchell,J.C.S.1968. Networks in Urban Situation. Manchester: Manchester
UniversityPress. P2.

²¹กาญจนา แก้วเทพ,เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : สภาคณาจารย์
แห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา,2538),หน้า 60-61.

²²นฤมล นิราทร,การสร้างเครือข่ายการทำงาน: ข้อควรพิจารณาบางประการ,(กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,2543),หน้า 43.

²³พระมหาสุทิตย์ อาภากรโธ (อบ อุ่น),เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้และการจัดการ,
(กรุงเทพมหานคร: โครงการสร้างเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข,2547),หน้า 6.

ร่วมมือการพึ่งพาอาศัยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันเป็นความสัมพันธ์ที่มีโครงสร้างและรูปแบบที่หลากหลาย

สรุปได้ว่า เครือข่ายหมายถึง การประสานความร่วมมือระหว่างบุคคล กลุ่มและองค์การที่มีกิจกรรมคล้ายคลึงกัน และเชื่อมโยงขยายผลการทำงานหรือแนวคิดไปสู่กลุ่มหรือองค์การอื่นๆ เพื่อเสริมสร้างพลังในการแก้ปัญหาและเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ โดยผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ระหว่างกัน การมีส่วนร่วม การทำกิจกรรมร่วมกัน ช่วยเหลือกัน โดยการติดต่ออาจทำได้ทั้งที่ผ่านศูนย์กลางแม่ข่ายหรือแกนนำ หรืออาจจะไม่มีแม่ข่ายหรือแกนนำแต่จะทำการติดต่อโดยตรงระหว่างกลุ่ม ซึ่งจะมีการจัดรูปแบบหรือจัดระเบียบโครงสร้างที่?คนหรือองค์การสมาชิกยังคงมีความเป็นอิสระ โดยที่อาจมีรูปแบบการร่วมตัวแบบหลวมๆ เฉพาะกิจ ตามความจำเป็นหรือเป็นโครงสร้างที่มีความสัมพันธ์ชัดเจน เพื่อนำไปสู่เป้าหมายและวิธีการทำงานร่วมกันให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการทำงานร่วมกัน

2.4.2 ประเภทของเครือข่ายและรูปแบบของเครือข่าย

เครือข่ายนั้นสามารถแบ่งออกได้หลากหลายประเภทตามที่นักปราชญ์ที่จัดแบ่งไว้ดังต่อไปนี้ พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอูน) ได้กล่าวถึงการแบ่งประเภท²⁴ รูปแบบ และลักษณะความสัมพันธ์ของเครือข่ายก็เพื่อสร้างความเข้าใจ และมองเห็นภาพความเคลื่อนไหวของกลุ่มองค์การเครือข่ายต่างๆ ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น จากพัฒนาการของความเป็นเครือข่ายในสังคมไทย จะเห็นได้ว่า มีกระบวนการเกิดขึ้นของเครือข่ายในภาคส่วนต่างๆ อย่างมากมาย ทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน องค์การพัฒนาเอกชน (NGO) และภาคประชาชน รวมทั้งในด้านแนวคิด กิจกรรม ก็มีกระบวนการแบ่งประเภท และรูปแบบของเครือข่ายออกเป็นนัยต่างๆ ดังนั้น ประเภท และรูปแบบของเครือข่ายจึงมีความแตกต่างกันไปตามนิยาม และกิจกรรมที่แต่ละกลุ่ม หรือผู้ที่ใช้กิจกรรมเครือข่ายกำหนดขึ้น โดยในที่นี้จะกล่าวถึงเกณฑ์บางประการในการจัดประเภท และรูปแบบของเครือข่าย เพื่อให้เหมาะสมกับการประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างการเรียนรู้ของทุกฝ่าย ดังนี้

1) เครือข่ายเชิงพื้นที่ (Area) หมายถึง การรวมตัวของ กลุ่ม องค์การ เครือข่าย ที่อาศัยพื้นที่รูปธรรม หรือพื้นที่ดำเนินการเป็นปัจจัยหลักในการทำงานร่วมกัน เป็นกระบวนการ พัฒนาที่อาศัยกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่เป้าหมายนำทาง และเป็นการพัฒนาแบบบูรณาการที่ไม่แยกส่วนต่างๆ ออกจากกัน โดยยึดเอาพื้นที่เป็นที่ตั้งแห่งความสำเร็จในการทำงานร่วมกันของทุกฝ่าย

2) เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม (Issue) ได้แก่ เครือข่ายที่ใช้ประเด็นกิจกรรม หรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นปัจจัยหลักในการรวมกลุ่มองค์การ โดยมองข้ามมิติในเชิงพื้นที่ มุ่งเน้นการจัดการในประเด็นกิจกรรมนั้นๆ อย่างจริงจัง และพัฒนาให้เกิดความร่วมมือกับภาคีอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

²⁴พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอูน), เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้และการจัดการ, หน้า 84-90.

3) เครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่ ได้แก่ เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยอาศัยภารกิจ/กิจกรรม และการก่อตัวของกลุ่มผลประโยชน์ในสังคมเป็นแนวทางในการแบ่งเครือข่าย ซึ่งอาจแบ่งเป็น เครือข่ายภาครัฐ ภาคประชาชน ภาคธุรกิจเอกชน และภาคองค์การพัฒนาเอกชน โดยเครือข่ายต่างๆ ดังกล่าวมุ่งเน้นการดำเนินการ ภายใต้กรอบแนวคิด หลักการ วัตถุประสงค์ และเป้าหมายหลักของหน่วยงาน หรือโครงสร้างหลักของกลุ่มผลประโยชน์นั้นๆ

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ได้แบ่งประเภทของเครือข่ายไว้หลายประเภทตามหลักเกณฑ์ที่ใช้ในการพิจารณา ซึ่งได้จัดแบ่งไว้ดังนี้²⁵

1) การแบ่งตามระยะห่างทางสังคม (Social Distance) อาจแบ่งออกเป็น 3 ประเภทคือ เครือข่ายใกล้ชิด (Intimate Network) เป็นเครือข่ายที่ประกอบด้วยบุคคลต่างๆ ที่ใกล้ชิดกับบุคคลที่เป็นจุดศูนย์กลางมากที่สุดได้ ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง เครือข่ายรอง (Effective Network) เป็นเครือข่ายที่ประกอบด้วยบุคคลต่างๆ ที่บุคคลซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางรู้จักคุ้นเคยน้อยกว่ากลุ่มแรก ได้แก่ญาติพี่น้องที่ห่างออกไป เพื่อนฝูงและคนที่รู้จักคุ้นเคยอื่นๆ เครือข่ายขยาย (Extended Network) เป็นเครือข่ายที่ประกอบด้วยบุคคลต่างๆ ที่บุคคลซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางไม่รู้จักโดยตรงแต่สามารถติดต่อสัมพันธ์ได้ถ้าต้องการโดยผ่านเครือข่ายใกล้ชิดอีกทีหนึ่ง

2) การแบ่งตามขนาดของกลุ่ม แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ เครือข่ายรวม (Total Network) เปรียบเสมือนสังคมใบใหญ่ในภาพรวมและเครือข่ายย่อย (Sub Network) เปรียบเสมือนกลุ่มสังคมย่อยที่อยู่ในสังคมใหญ่ๆ นั้น

3) การแบ่งตามระดับพื้นที่ แบ่งออกเป็น 7 ประเภท คือ เครือข่ายระดับหมู่บ้านในพื้นที่ตำบล เครือข่ายระดับหมู่บ้านข้ามพื้นที่ตำบล เครือข่ายระหว่างตำบลในอำเภอใดอำเภอหนึ่ง เครือข่ายระดับตำบลข้ามพื้นที่อำเภอ เครือข่ายระดับอำเภอในจังหวัดใดจังหวัดหนึ่ง เครือข่ายระดับอำเภอข้ามพรมแดนจังหวัดและเครือข่ายระดับจังหวัดในภูมิภาคใดภูมิภาคหนึ่ง

4) การแบ่งตามประเด็นที่สนใจ แบ่งได้หลายประเภท เช่น เครือข่ายการปฏิรูปครู ประจําการเครือข่ายการศึกษาทางเลือก เครือข่ายการศึกษาระดับปฐมวัยและเครือข่ายเพื่อปฏิรูปการเรียนการสอนของท้องถิ่น

5) การแบ่งตามวิชาชีพของสมาชิก แบ่งได้หลายประเภท เช่น เครือข่ายนักการเมือง เครือข่ายนักวิชาการ เครือข่ายผู้บริหารสถานศึกษา เครือข่ายครูอาจารย์ เครือข่ายนักธุรกิจเครือข่าย สื่อสารมวลชน เครือข่ายผู้ประกอบการ เครือข่ายผู้นำชุมชน เครือข่ายผู้นำศาสนา

²⁵เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, การจัดการเครือข่าย: กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันอนาคตศึกษาเพื่อการพัฒนา, 2543), หน้า 44 - 48.

6) การแบ่งตามบทบาทของกลุ่ม แบ่งได้หลายประเภท เช่น เครือข่ายธรรมาภิบาล ประชาสัมพันธ์การปฏิรูปการศึกษา เครือข่ายการศึกษาวิจัยเพื่อปฏิรูปการศึกษา เครือข่ายผู้สนับสนุน ด้านเงินทุนและเครือข่ายเพื่อการวิเคราะห์เสนอแนะนโยบาย

7) การแบ่งตามลักษณะภาคีที่ร่วมในเครือข่ายแบ่งได้ 2 ประเภท คือ เครือข่ายแนวนอน (Horizontal Network) เป็นเครือข่ายของกลุ่มคนที่มีความสนใจใกล้เคียงกันเผชิญปัญหาที่คล้ายคลึงกัน เช่น การรวมกันระหว่างสถาบันการศึกษาด้วยกันหรือการรวมกลุ่มระหว่างมูลนิธิกับองค์การพัฒนาเอกชน และเครือข่ายแนวตั้ง (Vertical Network) เป็นเครือข่ายที่ภาคีมีความแตกต่างกัน เช่น การรวมระหว่างหน่วยงานของรัฐกับองค์การชุมชน การรวมระหว่างองค์การธุรกิจ สถานศึกษาการรวมระหว่างองค์กรท้องถิ่นกับมูลนิธิของบริษัทธุรกิจ เป็นต้น

จากการศึกษาจากนักวิชาการหลายท่านข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า ประเภท และรูปแบบของเครือข่ายทางสังคมนั้นมีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับสมาชิก พื้นที่ วัตถุประสงค์ โครงสร้างการดำเนินงาน และกิจกรรมที่แต่ละกลุ่ม หรือผู้ที่ใช้กิจกรรมเครือข่ายเป็นผู้กำหนดขึ้น

2.5 แนวคิดทฤษฎีการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวนับเป็นกลไกที่สำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากที่ใช้งบประมาณในการลงทุนไม่มากแต่ได้ผลกำไรมหาศาล สามารถสร้างรายได้เป็นอันดับต้นของประเทศ จากการจัดอันดับในปี พ.ศ. 2556 ประเทศไทยมีนักท่องเที่ยวต่างชาติเดินทางมาเที่ยวมาก เป็นอันดับที่ 10 ของโลก และเป็นอันดับที่ 2 ของภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกรองจากประเทศจีน โดยมีอัตราการเติบโตร้อยละ 18.8 และมีรายได้จากการท่องเที่ยวมากเป็นอันดับที่ 7 ของโลก เพิ่มขึ้นร้อยละ 23.1 จากปี พ.ศ. 2556 และเป็นอันดับที่ 3 ของภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกรองจากประเทศจีนและมาเก๊า โดยประเทศไทยเป็นประเทศที่มีอัตราการเติบโตของนักท่องเที่ยวและรายได้จากการท่องเที่ยวสูงที่สุดในกลุ่ม 10 อันดับแรกนอกจากนี้ อุตสาหกรรมท่องเที่ยวสร้างการจ้างงานโดยตรงให้กับธุรกิจท่องเที่ยวประมาณ 2.6 ล้านอัตรา และการจ้างงานทางอ้อมในอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องอีก 3.4 ล้านอัตรา รวมเป็นการจ้างงานทั้งหมด ถึงกว่า 6 ล้านอัตรา คิดเป็นร้อยละ 15.4 ของการจ้างงานทั้งหมดในประเทศ และคาดว่าจะเพิ่มเป็นร้อยละ 20.5 ในปี พ.ศ. 2567²⁶ นอกจากนี้อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวยังส่งผลดีทางอ้อมอีกหลายประการ อาทิการทำให้คนไทยเกิดความรักชาติ หวงแหนทรัพยากรต่างๆ ของประเทศ รวมถึงการเผยแพร่ประวัติศาสตร์ ศิลปะ วัฒนธรรม อันเป็นมรดกที่ล้ำค่าของไทยไปสู่ชาวต่างประเทศ ทำให้เกิดการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในประเทศเพื่อสร้างความสามารถในการแข่งขันอย่างจริง เช่น การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวก การพัฒนาด้านการดูแลความปลอดภัยให้กับนักท่องเที่ยว การสร้างบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว และการสนับสนุน

²⁶สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, สภาปฏิรูปแห่งชาติ,(กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพิมพ์,2558),หน้า 14 – 17.

ภาคเอกชนและภาคชุมชนให้มีความเข้มแข็ง ไม่เพียงแต่การท่องเที่ยวจะมีบทบาทสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจและการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันแล้ว ยังเป็นการส่งเสริมการกระจายรายได้ในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับชุมชน ระดับภาค จนถึงระดับประเทศ ด้วยการจับจ่ายใช้สอยของนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะสิ่งจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต อาทิ อาหาร น้ำดื่ม เสื้อผ้า บริการทางการแพทย์หรือสุขภาพและการใช้บริการที่พัก ซึ่งจะกระตุ้นเศรษฐกิจในพื้นที่และการจ้างงาน และเกิดเป็นรายได้ที่หมุนเวียนภายในประเทศยกตัวอย่างเช่น นักท่องเที่ยวต่างชาติแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศเป็นเงินบาท จากนั้นใช้บริการรถโดยสารจากสนามบินเพื่อเข้าพักที่รีสอร์ท ชื้อคอร์สท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้วิถีชุมชน และซื้อของที่ระลึกจากชาวบ้านเพื่อเป็นของฝากพร้อมทั้งเรียนรู้การทำอาหารท้องถิ่น เป็นต้น จะเห็นได้ว่ามูลค่าของเงินที่ได้จากการท่องเที่ยวจะกระจายไปสู่หน่วยงานต่างๆ ในระบบเศรษฐกิจได้หลากหลาย ซึ่งในท้ายที่สุดรายได้เหล่านี้จะตกถึงมือของคนในประเทศจากกระบวนการที่เรียกว่า “ผลคูณทวีของการท่องเที่ยว” (Tourism Multiplier Effect) แสดงให้เห็นว่าสัดส่วนรายได้จากการท่องเที่ยวจะหมุนเวียนซ้ำๆ อยู่ในระบบเศรษฐกิจ ยิ่งมีรายได้มากก็เท่ากับว่าทุกคนในประเทศ ล้วนได้รับประโยชน์จากการขยายตัวของการท่องเที่ยวเช่นเดียวกัน

การกระตุ้นเศรษฐกิจฐานรากผ่านการท่องเที่ยวเป็นกลไกสำคัญในการผลักดันเศรษฐกิจฐานรากของแต่ละจังหวัด การกระตุ้นการท่องเที่ยวให้สามารถจัดการให้เกิดความยั่งยืนได้นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องขับเคลื่อนบนระบบเศรษฐกิจที่เล็กที่สุดและเป็นฐานรากที่สำคัญที่สุดนั่นก็คือ “ชุมชน” ดังคำกล่าวของศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี ที่ว่า “ไม่มีเจตียองค์ใดสร้างได้ จากยอด ต้องสร้างจากฐาน ทั้งสิ้น เศรษฐกิจฐานรากจึงนับเป็นเศรษฐกิจของจริง” การท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงเป็นจุดคานงัดที่จะนำไปสู่การพัฒนาในทุกๆ ด้าน ดังนี้ 1) เกิดการรวมตัวกันขององค์กรชุมชนอย่างเข้มแข็ง 2) เกิดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดูแลภูมิสถาปัตยกรรมของชุมชนให้เกิดความสวยงาม น่าอยู่ น่าดู น่าเที่ยว 3) เกิดการอนุรักษ์วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจ โดยทุกชุมชนท้องถิ่นต้องเอาวัฒนธรรมเป็นตัวตั้ง 4) อาหารอร่อย ขนมอร่อย ของดีของทุกตำบลชุมชนท้องถิ่น 5) สินค้านำซื้อของตลาดชุมชน 6) ส่งเสริมสุขภาพอนามัยผ่านกิจกรรมสุขภาพ 7) โฮมสเตย์ที่จะเป็นแหล่งแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นและคนเมือง 8) มีการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรมไปยังชาวบ้าน ดังนั้นการกระตุ้นเศรษฐกิจด้วยการส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวไปยังชุมชนให้ชุมชนได้รับประโยชน์จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพัฒนาให้ครบทุกมิติควบคู่กันไป

แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) จึงให้ความสำคัญกับการวางรากฐานและแก้ไขปัญหาคือเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศ ทั้งด้านคุณภาพ แหล่งท่องเที่ยว บุคลากรการท่องเที่ยว และโครงสร้างพื้นฐาน รวมทั้งการสร้างสมดุลของการพัฒนา ทั้งในมิติของพื้นที่ เวลา กิจกรรม รูปแบบ และกลุ่มนักท่องเที่ยว เพื่อการสร้างรายได้และกระจายรายได้สู่ชุมชน และการเตรียมความพร้อมของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสู่การเติบโตใน

อนาคตบนพื้นฐานของการลงทุนพัฒนา เทคโนโลยีสารสนเทศสมัยใหม่ ตลอดจนการให้ความสำคัญกับการทำงานอย่างบูรณาการระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ประชาชน และระหว่างประเทศ²⁷ โดยมียุทธศาสตร์ที่สำคัญในการพัฒนา 5 ด้าน ดังนี้

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การพัฒนาคุณภาพแหล่งท่องเที่ยว สินค้าและบริการด้านการท่องเที่ยวให้เกิดความสมดุล และยั่งยืน

ยุทธศาสตร์ที่ 2 การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวก เพื่อรองรับการขยายตัวของ อุตสาหกรรมท่องเที่ยว

ยุทธศาสตร์ที่ 3 การพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยว และสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการ พัฒนาการท่องเที่ยว

ยุทธศาสตร์ที่ 4 การสร้างความสมดุลให้กับการท่องเที่ยวไทย ผ่านการตลาดเฉพาะกลุ่ม การส่งเสริมวิถีไทย และการสร้างความเชื่อมั่นของนักท่องเที่ยว

ยุทธศาสตร์ที่ 5 การบูรณาการการบริหารจัดการการท่องเที่ยว และการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศ

แนวคิดการกระจายรายได้ไปยังเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนนั้นสอดคล้องกับนโยบายของภาครัฐในการส่งเสริมให้การท่องเที่ยวของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาเป็นเครื่องมือสำคัญในกระบวนการลดความเหลื่อมล้ำผ่านแคมเปญส่งเสริมการท่องเที่ยว “AmazingThailand Go Local หรือ เที่ยวท้องถิ่นไทย ชุมชนเติบโตใหญ่ เมืองไทยเติบโต” โดยมีเป้าหมายในปี พ.ศ. 2562 จะมีจำนวนนักท่องเที่ยวเข้าสู่เมืองรองและชุมชนเพิ่มสูงขึ้นไม่น้อยกว่า 10 ล้านคน กระจายโอกาสในเชิงรายได้จากการท่องเที่ยวให้ลงสู่เศรษฐกิจฐานรากไม่ต่ำกว่า 10,000 ล้านบาท รับผิดชอบนักท่องเที่ยวทั้งคนไทยและคนต่างชาติในพื้นที่เมืองหลักต่อเมืองรอง จาก 70:30 เป็น 65:35 อีกทั้งคาดว่าจะสร้างบรรยากาศการท่องเที่ยวไปยังเมืองรองและชุมชนได้อย่างคึกคัก กระตุ้นให้เกิดการเตรียมความพร้อมและพัฒนาพื้นที่สู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสมดุลในทุกมิติ โดยแผนส่งเสริมการท่องเที่ยว Amazing Thailand Go Local: เที่ยวท้องถิ่นไทย ชุมชนเติบโตใหญ่ เมืองไทยเติบโต แบ่งออกเป็น 7 กิจกรรม ได้แก่

1. Enjoy Local เที่ยวชุมชนได้ลุ้นได้แต้ม เป็นการร่วมมือกับพันธมิตรใช้ประโยชน์จากฐานข้อมูลและเทคโนโลยีสมัยใหม่ อาทิ Google Local Guide เพื่ออำนวยความสะดวกในการจัดการวางแผนการท่องเที่ยว (Trip Planner) ทั่วประเทศได้ด้วยตัวเอง โดยสร้างแรงจูงใจให้มีการใช้จ่ายและท่องเที่ยวในชุมชนและเมืองรอง เช่น e-Coupon ใช้เป็นส่วนลดสำหรับซื้อสินค้าและบริการตลอดเส้นทางท่องเที่ยวไปยังชุมชนและเมืองรอง อาทิ ร้านอาหารรัฐสุขใจ สถานีบริการน้ำมัน

²⁷คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ. 2560. แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ 2(พ.ศ. 2560 – 2564) ออนไลน์http://www.ubu.ac.th/web/files_up/03f2017052216244626.pdf

ร้านอาหาร ร้านค้าชุมชน มีการสะสมแต้ม (TAT Point) ผ่านระบบออนไลน์เพื่อเป็นส่วนลดในการซื้อสินค้าและบริการ หรือแลกรางวัลเดินทางท่องเที่ยวต่อและชิงโชคปลายปี รวมถึงการสะสมไมล์กับสายการบินในประเทศ โดยความร่วมมือครั้งนี้จะมีการบริหารจัดการ Big Data แบบ Real Time ให้มีข้อมูลย้อนกลับเพื่อปรับปรุงการทำงานให้มีประสิทธิภาพสูงสุดและสอดคล้องกับกลไกของการตลาดสมัยใหม่เพื่อความยั่งยืนในอนาคต

2. SET in the Local กระตุ้นกลุ่มตลาด MICE จัดประชุม สัมมนาและกิจกรรม CSR ในชุมชนและเมืองรอง โดยเน้นการเดินทางในวันธรรมดา ซึ่ง ททท. ได้สำรวจสอบถามหาความต้องการของชุมชน โดยดำเนินการกับ 27 ชุมชนท่องเที่ยวที่ต้องปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมในเชิงการตลาดและประสานกับหน่วยงานที่ต้องการทำกิจกรรมในพื้นที่ชุมชน เช่น ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ธนาคารพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลาง และขนาดย่อมแห่งประเทศไทย เน้นกลุ่มเป้าหมายกลุ่มองค์กรและเยาวชน

3. Local Link เน้นความร่วมมือกับบริษัทนำเที่ยวหรือตัวแทนจำหน่ายได้รับสิทธิพิเศษ เช่น สนับสนุนค่าอาหาร เมื่อเสนอขายรายการนำเที่ยวเมืองรอง หรือมีรายการนำเที่ยวเมืองหลักและเมืองรองในรายการเดียวกัน อีกทั้ง รวบรวมและคัดกรองชุมชนทั่วประเทศที่มีศักยภาพพร้อมขาย นอกจากนี้ จะใช้ข้อมูลเชิงสถิติวิเคราะห์การเพิ่มสัดส่วนนักท่องเที่ยวที่เดินทางไปยังจังหวัดท่องเที่ยวรอง จากเดิมจังหวัดท่องเที่ยวหลัก ร้อยละ 70 (186 ล้านคน/ครั้ง) จังหวัดท่องเที่ยวรอง 30 (79 ล้านคน/ครั้ง) ปรับสัดส่วนเป็น 65:35 รวมไปถึงการจัดทำเส้นทางท่องเที่ยวเมืองรองหลากหลายรูปแบบ กำหนดบุคลิกของเส้นทางให้ตรงกลุ่มเป้าหมาย อาทิ เส้นทาง Green ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เส้นทางจักรยาน เส้นทางท่องเที่ยวเลาะชายแดน และการออกแบบเส้นทางใหม่ให้สอดคล้องกับไลฟ์สไตล์ของนักท่องเที่ยว เช่น เส้นทางงานฝีมือ เกษตรกรรม ผจญภัย ธรรมชาติ วิถีชีวิต อาหาร และที่มีเรื่องราว เพื่อให้มีการเดินทางทั้งแบบผ่านบริษัทนำเที่ยว และ ออกแบบการเดินทางด้วยตัวเอง (FIT)ได้แก่

A: Additional : ท่องเที่ยวเชื่อมโยงเมืองหลักและเมืองรอง

B: Brand New : ท่องเที่ยว 55 เมืองรอง

C: Combination : ท่องเที่ยวเชื่อมโยงระหว่างเมืองรองและเมืองรอง

4. Eat Local ประชาสัมพันธ์อาหารถิ่น (Localicious) อาหารอร่อย อาหารห้ามพลาด ส่งเสริมการใช้วัตถุดิบจากท้องถิ่น ผ่านกิจกรรม Eat Local Week ในทุกภาค พร้อมด้วยพันธมิตร ส่งเสริมให้มีการขายรายการนำเที่ยวประเภท Local Food Tours การเยี่ยมชมแหล่งผลิต แหล่งวัตถุดิบด้านอาหาร หรือทุกการใช้จ่ายสามารถสะสมคะแนนและรับสิทธิพิเศษ เช่น ชิงรางวัลรับประทานอาหารในร้านที่ได้ดาวมิชลิน

5. Our Local สร้างสรรค์และสนับสนุนการจัดกิจกรรม Community Events บนพื้นฐานของวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ท้องถิ่น กระจายทุกพื้นที่ ทุกสัปดาห์ เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เดินทางเข้าท้องถิ่น โดยเฉพาะในชุมชนและเมืองรอง สนับสนุนการจัดกิจกรรม โดยกระจายจากเมืองหลักสู่เมืองรองในทุกพื้นที่ทุกสัปดาห์ รวมไปถึงส่งเสริมการท่องเที่ยวในเทศกาลงานประเพณีประจำท้องถิ่นอีกด้วย

6. Local Heroes - Towards GSTC (Global Sustainable Tourism Council) และ B2D(Business to Digital) กิจกรรม Mobile Clinic เพื่อการพัฒนาคน สร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนจากองค์ความรู้ต่างๆ เพื่อให้ชุมชนเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งทางภูมิทัศน์และการแข่งขันในอนาคต (Digital Age) พร้อมทั้งสนับสนุนวิทยากร นักวิชาการ ศิลปิน ผู้มีชื่อเสียงผลงานการสร้างสรรค์ออกแบบ และแนะนำแหล่งทุน

7. Local Strength ร่วมมือเชิงบูรณาการกับภาครัฐและเอกชน สร้างความเข้มแข็งในห่วงโซ่อุปทาน และสินค้าพร้อมขาย พัฒนาเรื่อง Creative Tourism ในแหล่งท่องเที่ยว สนับสนุนผู้ประกอบการรุ่นใหม่ในธุรกิจบริการและการท่องเที่ยว (Travel Tech & Start-up Business in Services) เพื่อส่งเสริมการขายเข้าเมืองรอง

2.6 แนวคิดทฤษฎีการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

องค์การการท่องเที่ยวโลก (WTO) ได้กำหนดหลักการของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนไว้ตั้งแต่พ.ศ. 2531 ว่า ลักษณะของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนนั้น “ได้รับการคาดหมายให้นำไปสู่การจัดการทรัพยากรทั้งหมด ด้วยวิถีทางที่ตอบสนองต่อความต้องการทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสุนทรียะในขณะเดียวกันก็คงไว้ซึ่งบูรณาภาพทางวัฒนธรรม กระบวนการทางนิเวศวิทยาที่จำเป็นความหลากหลายทางชีวภาพ และระบบต่าง ๆ ที่เอื้อต่อชีวิต” เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้ให้ความหมายไว้ว่า การท่องเที่ยวที่มีเป้าหมายที่สำคัญในการพัฒนาแบบยั่งยืน โดยคำนึงถึงความสามารถของธรรมชาติ ชุมชน ขนบทำเนียมประเพณี วัฒนธรรมและวิถีชีวิต ที่มีต่อการจัดการท่องเที่ยว โดยเน้นให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ

การพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นในปัจจุบัน โดยมีการปกป้องและรักษา เพื่อให้สอดคล้องกับกระแสโลกที่เปลี่ยนไปโดยมีขอบเขตการพัฒนาที่ครอบคลุมทุกส่วนของการท่องเที่ยว ดังนี้

- 1) กิจกรรมการท่องเที่ยวจะต้องดำรงอยู่ได้
- 2) มีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมเยือนอย่างสม่ำเสมอ
- 3) ทรัพยากรการท่องเที่ยวยังคงรักษาความดึงดูดใจไม่เสื่อมคลาย
- 4) กิจกรรมการบริการมีกำไร แม้ต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการให้บริการอยู่เสมอต้อง

ไม่ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม

จุดสารเพื่อการเผยแพร่พระราชบัญญัติธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนคือ การบริหารการท่องเที่ยวได้มีการพัฒนาในทุก ๆ ด้านที่เกี่ยวข้อง มีการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมได้อย่างสมบูรณ์และเกิดประโยชน์สูงสุด โดยไม่ทำให้เกิดผลกระทบต่อวัฒนธรรมของท้องถิ่นและเอกลักษณ์ของธรรมชาติ

สรุปได้ว่าการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (Sustainable Tourism) หมายถึง การพัฒนาการท่องเที่ยวที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นมีการปกป้องและรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศไว้เพื่ออนุชนรุ่นหลังไป ซึ่งการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1) ความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ (Economics Sustainability)

1.1) การเติบโตทางเศรษฐกิจต้องมีการบริหารจัดการที่ดี หากมีการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วจะทำให้การรองรับของนักท่องเที่ยวที่จะมาเยือนไม่เพียงพอ เช่น โครงสร้างพื้นฐาน คุณภาพการบริการ แรงงาน ซึ่งอาจจะทำให้นักท่องเที่ยวไม่พอใจ และไม่อยากเดินทางมาท่องเที่ยว อาจทำให้เศรษฐกิจตกต่ำได้

1.2) การเติบโตของการท่องเที่ยวในปัจจุบัน ทำให้คนหันมาประกอบอาชีพทางด้านการท่องเที่ยวอย่างแพร่หลาย เช่น อาชีพมัคคุเทศก์ บริษัทนำเที่ยวทำให้ผลกระทบต่อเศรษฐกิจในภาคอื่น ๆ เช่น ภาคการเกษตร การกสิกรรม การอุตสาหกรรม

1.3) การเจริญเติบโตทางด้านกรท่องเที่ยวต้องอาศัยแรงงานที่มีประสิทธิภาพและผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านจึงทำให้เกิดการรั่วไหลของประชากรที่อาจจะส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจได้

2) ความยั่งยืนทางด้านสังคม (Social Sustainability)

2.1) การหลั่งไหลของนักท่องเที่ยวต่างชาติที่เข้ามาอย่างรวดเร็วทำให้ท้องถิ่นเหล่านั้นอาจจะสูญเสียเอกลักษณ์ของท้องถิ่นได้

2.2) การใช้เงินของนักท่องเที่ยว ซึ่งมีกำลังสูงกว่าคนในท้องถิ่น การใช้ชีวิตที่หรูหราหรืออย่างอิสระเสรี ซึ่งทะลักเข้าสู่ชุมชนหนึ่ง ๆ อาจกลายเป็นแรงจูงใจให้คนในท้องถิ่นหลงใหลมัวเมาต่อทรัพย์สินเงินทองหรือความร่ำรวยที่หาได้ง่าย ๆ ให้เกิดปัญหาสังคมติดตามมา

2.3) อาชีพขายบริการทางเพศทั้งชายหญิง การขายยาเสพติด การละทิ้งคุณค่าทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น อาจนำไปสู่ความถล่มทลายทางโครงสร้างทางวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน ซึ่งมีผลทำให้ชุมชนมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อนักท่องเที่ยวว่าเป็นตัวการทำให้สังคมเสื่อม ซึ่งบางครั้งอาจจะสะท้อนออกมาในรูปของการกระทำที่รุนแรงต่อนักท่องเที่ยว

3) ความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Sustainability)

3.1) การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ขาดการควบคุม อาจกลายเป็นสิ่งที่ทำลายสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นคุณค่าหรือความเป็นตัวตนกำเนิดของกิจกรรมท่องเที่ยวขึ้น ๆ เสียเอง เช่น จำนวนนักท่องเที่ยวที่มีมากเกินไป ทำให้เกิดความแออัด ความสกปรก เป็นต้น

3.2) การเร่งรัดพัฒนาโดยใช้เทคนิคก่อสร้างที่ไม่เหมาะสม ทำให้เกิดการพังทลายอย่างถาวรของหน้าดิน หาดทราย ชายทะเล การสูญเสียสภาพภูมิทัศน์

3.3) การก่อสร้างอาคารหรือสิ่งก่อสร้างในตำแหน่งที่ผิดพลาด อาจทำให้วงจรทางธรรมชาติเกิดความแปรปรวน

3.4) การเก็บเอาพันธุ์ไม้ไปจากพื้นที่ อาจทำลายระบบนิเวศวิทยาที่เปราะบางของพื้นที่บางแห่ง

3.5) กิจกรรมของนักท่องเที่ยวจำนวนมากทำให้เกิดปริมาณของเสียอย่างมหาศาลเช่น ของเสีย น้ำเสีย อาหารเหลือ ขยะ ฯลฯ ทำให้มลภาวะต่อสิ่งแวดล้อมได้อย่างมากมาสำหรับการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism) นั้นถือเป็นส่วนหนึ่งของ “การพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development)” โดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ให้ความหมายไว้ว่า “หมายถึงการท่องเที่ยว รวมถึงการจัดบริการอื่น ๆ ทั้งในปัจจุบันและอนาคต” โดย 1) ต้องดำเนินการภายใต้ขีดความสามารถของธรรมชาติ ชุมชน ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม วิถีชีวิตที่มีต่อขบวนการท่องเที่ยว 2) ต้องตระหนักถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชน คำนึงถึงขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม วิถีชีวิตที่มีต่อการท่องเที่ยว 3) ต้องยอมรับให้ประชาชนทุกส่วนได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน 4) ต้องขึ้นภายใต้ความต้องการของประชาชนท้องถิ่นและชุมชนในพื้นที่ท่องเที่ยวนั้น ๆ

ความสำคัญของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนสามารถนำมาเป็นกลยุทธ์สำคัญในการแก้ปัญหาและฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศได้เนื่องจาก

1) การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมจากตัวนักท่องเที่ยวเองที่มีความต้องการที่จะท่องเที่ยว ทำให้มีรายได้หมุนเวียนในประเทศอย่างมากมาย ซึ่งถือเป็นการแก้ปัญหาดุลการค้าระหว่างประเทศที่มีประสิทธิภาพมากวิธีหนึ่ง

2) การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนก่อให้เกิดการจ้างงานและก่อให้เกิดกิจกรรมเชิงเศรษฐกิจขึ้นมากมายเช่น การให้บริการในแหล่งท่องเที่ยว การบริการขนส่ง การประกันภัย บริษัทนำเที่ยว ร้านอาหาร ธุรกิจโรงแรมที่พัก งานดูแลบำรุงรักษา งานรักษาความปลอดภัย เป็นต้น

3) การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนก่อให้เกิดการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวโดยแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ จะได้รับการปรับปรุงดูแลให้สะอาดและสวยงามอยู่เสมอ เพื่อดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวกันมากขึ้นซึ่งจะเป็นผลดีต่อการสร้างรายได้ของคนในท้องถิ่น

4) การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนก่อให้เกิดอุตสาหกรรมต่อเนื่องแก่คนท้องถิ่น เช่น การผลิตผลผลิตทางการเกษตร การขายอาหาร การขายของที่ระลึก การบริการที่พัก การนำเที่ยว ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นการสร้างรายได้ให้กับคนท้องถิ่น

5) การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนทำให้มนุษย์มีทรัพยากรการท่องเที่ยวเหลือเก็บไว้ใช้ได้อย่างยาวนานเนื่องจากนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้จะมีสำนึกในการรักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อม จึงไม่ทำลายธรรมชาติ ทรัพยากรธรรมชาติจึงยังคงความเป็นธรรมชาติอย่างแท้จริงและชุมชนในท้องถิ่นก็ยังคงอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่นไว้ได้

หลักการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism)

การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) มีหลักการที่สอดคล้องกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) ซึ่งเป็นกระแสความคิดหลักของโลกในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมาและได้รับความสนับสนุนจากคณะกรรมการว่าด้วยการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Commission on Sustainable Development) ขององค์การสหประชาชาติ ซึ่งหลักการโดยทั่วไปของการพัฒนาอย่างยั่งยืนคือ จะต้องมีการอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างพอเหมาะ เพื่อสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านั้นได้อย่างยั่งยืนยาวและมีการกระจายผลประโยชน์ให้แก่ชุมชนหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งมีการร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องหรือมีส่วนได้ส่วนเสีย เมื่อนำหลักการนี้มาปรับใช้กับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน จึงมีจุดเน้นที่สำคัญดังนี้

1) จะต้องดูแลทรัพยากรการท่องเที่ยว ให้สามารถใช้ประโยชน์ต่อไปได้ในระยะเวลายาวนานจนถึงชั่วลูกชั่วหลาน มิใช่เพียงเพื่อคนรุ่นปัจจุบันเท่านั้น

2) ลดการใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลือง และลดปริมาณของเสียที่จะเป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม

3) มีการกระจายรายได้และผลประโยชน์ให้แก่คนในท้องถิ่นที่มีแหล่งท่องเที่ยวตั้งอยู่เปิดโอกาสให้ชุมชนในท้องถิ่นได้เข้าร่วมในการจัดการ และการให้บริการแก่นักท่องเที่ยว

4) มีการประชุมปรึกษาหารือกันอย่างสม่ำเสมอระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เช่น หน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้อง ผู้ประกอบธุรกิจการท่องเที่ยว และชุมชนในท้องถิ่น เพื่อการวางแผนงาน การจัดสรรงบประมาณ และการจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสม

5) มีการสร้างเครือข่ายเพื่อเผยแพร่แนวคิด การศึกษาวิจัย และความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ออกไปในหมู่ประชาชน ทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศอย่างกว้างขวาง

การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน มีหลักการสำคัญอยู่ 4 ประการ ดังนี้

1) การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนต้องสร้างความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ หมายถึง การท่องเที่ยวต้องสามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นได้ สามารถจัดความจนและความลำบากเพื่อให้ประชาชนในท้องถิ่นมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น หรือแม้แต่ผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ควรจะมีวิธีการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมควบคู่ไปด้วย เช่น การจัดการด้านการโรงแรมจะต้องรวมค่าใช้จ่ายในการบำบัดน้ำเสีย และการลดความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมในบริเวณข้างเคียงด้วย

2) การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนต้องสร้างความยั่งยืนทางสังคม หมายถึง การท่องเที่ยวต้องสนับสนุนให้ประชาชนไม่ใช่ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือยและอยู่ในขีดจำกัดของทรัพยากรนั้น ๆ ที่จะรองรับได้ อีกทั้งยังมีการส่งเสริมและพัฒนารูปแบบการนำของเสียกลับมาใช้อีกเพื่อเป็นการประหยัด และการสร้างสมดุลให้กับธรรมชาติที่สามารถใช้ประโยชน์ได้ โดยความสัมพันธ์ดังกล่าวต้องมั่นคงยาวนานและต้องนำไปสู่การกระจายผลประโยชน์ในสังคมอย่างเป็นธรรม

3) การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนต้องสร้างความยั่งยืนทางวัฒนธรรม หมายถึง การท่องเที่ยวที่ต้องสนับสนุนการรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน เพื่อสร้างความภาคภูมิใจแก่ชุมชนและไม่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ต่อชุมชน รวมทั้งเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมอันดีกับคนรุ่นหลังต่อไป

4) การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนต้องสร้างความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม หมายถึง การท่องเที่ยวต้องมีการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและชาญฉลาดที่สุด มีการบำรุงรักษาและใช้งานที่อยู่ในขอบเขต หากใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวจนหมดสิ้นไป หรือใช้จนเสื่อมโทรมอาจทำให้คนรุ่นหลังขาดโอกาสในการใช้ประโยชน์ต่อไปหลักของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนดังกล่าวมุ่งเน้นให้อุตสาหกรรมท่องเที่ยวมีขอบเขตของการพัฒนาในลักษณะ ต่อไปนี้

- 1) การท่องเที่ยวจะต้องสามารถดำรงอยู่ได้
- 2) มีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมเยือนอย่างสม่ำเสมอ
- 3) ทรัพยากรการท่องเที่ยวยังคงรักษาความดึงดูดใจไว้ได้ไม่เสื่อมคลาย
- 4) กิจกรรมการบริการมีกำไร แม้ต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการให้บริการอยู่เสมอ
- 5) ผลกระทบที่มีต่อสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรมจะต้องไม่มีหรือมีน้อยที่สุด

หลักการจัดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ของ เชอร์ลี (Shirley, 1992)

1) อนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างพอดี หมายถึง ผู้ที่มีหน้าที่ดูแล รับผิดชอบการพัฒนาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวต้องมีวิธีการบริหารจัดการการใช้ทรัพยากรจากธรรมชาติและวัฒนธรรมที่มีอยู่ให้เพียงพอประหยัดและมีประสิทธิภาพอย่างที่สุด อีกทั้งยังต้องคำนึงถึงคุณค่าของทรัพยากรเหล่านั้นที่มีปัจจัยสำคัญประกอบอยู่ด้วย การพัฒนานั้นยังต้องคงความเป็นเอกลักษณ์เดิมไว้ให้มากที่สุดและเกิด

ผลกระทบน้อยที่สุด โดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านประยุกต์กับเทคโนโลยีใหม่ ๆ การใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสมสามารถทำให้ธุรกิจนั้นยืนยาวได้

2) ลดการบริโภคและใช้ทรัพยากรที่เกินความจำเป็น กับลดการก่อของเสีย ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องมีการวางแผนการใช้ทรัพยากรจากธรรมชาติอย่างคุ้มค่าและมีประสิทธิภาพหรืออาจจะหาทรัพยากรที่มีความเหมือนกันมาใช้ทดแทนกันได้ เพื่อเป็นการลดการใช้ทรัพยากรที่อาจจะหมดสิ้นไป เช่น การใช้คอนกรีตแทนไม้ในการสร้างบ้าน เป็นต้น ส่วนการลดการก่อของเสีย เช่น ขยะต้องหาวิธีการจัดการโดยการแยกประเภทขยะ

2.1) ขยะแห้งอาจนำระบบการหมุนเวียนการใช้ การใช้ซ้ำ และการแปรรูปกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่

2.2) ขยะเปียกอาจนำไปทำปุ๋ยอินทรีย์ และน้ำหมักปุ๋ยสามารถนำไปใช้เป็นปุ๋ยจุลินทรีย์ได้

3) รักษาและส่งเสริมความหลากหลายของธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม ผู้รับผิดชอบการพัฒนาต้องมีการวางแผนที่สามารถขยายฐานการท่องเที่ยว โดยรักษาแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมไว้ โดย

3.1) การเพิ่มคุณค่า เช่น แหล่งท่องเที่ยวรดน้ำตัก อาจเพิ่มกิจกรรมการดูนก ฝึเสือ หรือป็นหน้าผา หรือหมู่บ้านวัฒนธรรมและแหล่งโบราณคดีอาจเพิ่มกิจกรรมการนั่งเกวียนเทียมวัว การทำเส้นทางจักรยานในทุ่งท่องเที่ยวชมรอบหมู่บ้าน เป็นต้น

3.2) การเพิ่มมาตรฐานการบริการ เช่น การส่งบุคลากรไปอบรมด้านต่าง ๆ เช่น ภาษาอังกฤษ มัคคุเทศก์ เป็นต้น ทั้งนี้ เพื่อให้ให้นักท่องเที่ยวใช้เวลาท่องเที่ยวในสถานที่นั้นนานขึ้น หรือกลับกลับไปเที่ยวซ้ำอีก

4) ประสานการพัฒนาการท่องเที่ยว ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวไม่เพียงแต่ทำตามแผนที่วางไว้ แต่จะต้องประสานงานให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาควบคู่กันด้วย อาทิ แผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อบต. และเทศบาล) แผนพัฒนาของสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม แผนพัฒนาจังหวัด เป็นต้น เพื่อให้การพัฒนาในสถานที่ท่องเที่ยวมีศักยภาพมากขึ้น

5) ต้องใช้การท่องเที่ยวขยายฐานเศรษฐกิจของท้องถิ่น ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องประสานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวในท้องถิ่น เพื่อสรรหาทรัพยากรที่โดดเด่นของท้องถิ่นที่สามารถพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ได้เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เป็นที่รู้จักมากขึ้น อีกทั้งยังเป็นการกระจายรายได้ให้กับประชาชนในท้องถิ่น เช่นการหาผลิตภัณฑ์และกิจกรรมใหม่ ๆ ในแต่ละตำบลตามนโยบาย “1 ตำบล 1 ผลิตภัณฑ์” ทั้งนี้เพื่อเป็นการขยายฐานเศรษฐกิจและสร้างรายได้ให้กับชุมชนอีกด้วย

6) การมีส่วนร่วม และการสร้างเครือข่ายพัฒนาการท่องเที่ยวเกี่ยวกับท้องถิ่น ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวควรร่วมทำงานกับท้องถิ่นแบบเป็นองค์รวม (Participation Approach) โดยเข้าร่วมทำในลักษณะหน่วยงานร่วมจัด เช่น ร่วมทำกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ หรือเป็นหน่วยงานร่วมส่งเสริมการท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังต้องประสานเครือข่ายระหว่างองค์กรและท้องถิ่น เพื่อยกระดับคุณภาพของการจัดการการท่องเที่ยวในท้องถิ่น

7) หมั่นประชุม หรือปรึกษาหารือกับผู้เกี่ยวข้องที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องประสานกับพหุภาคี ได้แก่

- 7.1) ชุมชนในพื้นที่
- 7.2) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
- 7.3) กลุ่มผู้ประกอบการท่องเที่ยว
- 7.4) สถาบันการศึกษา
- 7.5) สถาบันการศาสนา
- 7.6) หน่วยงานราชการที่รับผิดชอบในพื้นที่

การประชุมปรึกษาหารือ ทั้งการเพิ่มศักยภาพให้กับแหล่งท่องเที่ยว การประเมินผลกระทบการท่องเที่ยว การแก้ไขปัญหาที่เกิดจากผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและด้านการตลาด โดยอาจจะมีการจัดประชุมกันอย่างสม่ำเสมอ เพื่อนำข้อผิดพลาดมาแก้ไขให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน เป็นการลดช่องว่างและข้อขัดแย้งในผลประโยชน์ เช่น การกำหนดค่าบริการเรือโดยสารที่ใช้ในการเดินทางท่องเที่ยวควรเป็นมาตรฐานเดียวกัน

8) การพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ โดยจัดให้มีการอบรม การส่งบุคลากรไปศึกษาดูงานการบริหารจัดการของแหล่งท่องเที่ยวที่ประสบผลสำเร็จ จะทำให้บุคลากรมีความรู้หรือแนวทางในการปฏิบัติมากขึ้น นับว่าเป็นการพัฒนาบุคลากรในองค์กร อีกทั้งยังเป็นการยกระดับมาตรฐานการบริการการท่องเที่ยว เช่น การอบรมนักสื่อความหมายด้านวัฒนธรรม เป็นต้น

9) จัดเตรียมข้อมูลหรือคู่มือบริการข่าวสารการท่องเที่ยวให้พร้อม ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องร่วมกับผู้ที่เกี่ยวข้องจัดเตรียมเอกสารเกี่ยวกับการท่องเที่ยวของสถานที่นั้น ๆ ให้พร้อมและเพียงพอต่อจำนวนนักท่องเที่ยวที่มาเยือน เพื่อความสะดวกในการศึกษาของนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเยือน หรืออาจจะทำให้อยู่ในรูปของสื่ออื่น ๆ เช่น แผ่นพับ คู่มือท่องเที่ยว หรือวีดีโอแนะนำ เป็นต้น

10) ประเมินผล ตรวจสอบ และวิจัย ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวและผู้ประกอบการจะต้องมีการประเมินผล การตรวจสอบผลกระทบ และการศึกษาวิจัยอย่างสม่ำเสมอ โดย

- 10.1) การสอบถามผู้ใช้บริการโดยตรง

10.2) การสอบถามความเห็นด้วยใบประเมินผล

10.3) การวิจัยตลาดการท่องเที่ยว

ทั้งนี้ เพื่อให้ทราบผลของการบริการ และนำมาปรับปรุงแก้ไขการจัดการ และการบริการให้มีประสิทธิภาพหลักของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน และหลักการจัดการการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนจะเห็นได้ว่ามีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากรการท่องเที่ยว กล่าวคือ ทรัพยากรการท่องเที่ยวเป็นพื้นฐานสำคัญใน

การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน และถูกนำมาใช้เป็นส่วนประกอบของการจัดการการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนโดยทรัพยากรการท่องเที่ยวต้องถูกนำมาใช้อย่างชาญฉลาด ต้องทำการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวและต้องพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนด้วย เพื่อให้บรรลุหลักของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนทั้ง 4 ประการที่กล่าวมาข้างต้นภาพเพื่อความประทับใจและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว

2.7 แนวคิดทฤษฎีทุนทางสังคม

ในปัจจุบันคำว่า “ทุนทางสังคม” (Social Capital) กำลังได้รับความสนใจและเป็นที่ยอมรับว่ามีความจำเป็นต่อการพัฒนาประเทศเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เช่น ธนาคารโลกเห็นว่า ทุนทางสังคม คือ สถาบัน ระบบ ความสัมพันธ์และบรรทัดฐานการปฏิบัติ (norm) ที่นำมาซึ่งปฏิสัมพันธ์ของสังคมทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ (โดยเน้นถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างกันไม่ใช่สถาบันหรือตัวบุคคลใดๆ หรือจำนวนรวมกัน)²⁸ กรณีของประเทศไทย คำว่า ทุนทางสังคม ได้รับความสนใจมากขึ้นในช่วงที่เกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจโดยมีนักคิดนักปฏิบัติหลายท่านได้ประเมินว่าการที่ประเทศไทยต้องประสบปัญหาหลายๆ ด้านจนเกิดวิกฤตเกิดจากสาเหตุหลายประการที่สำคัญคือการพัฒนาในระยะที่ผ่านมาขาดการนำจุดเด่นหรือสิ่งดีงามที่มีในสังคมไทย เช่น มิติทางวัฒนธรรมซึ่งถือเป็นทุนทางสังคมประเภทหนึ่งมาใช้ประโยชน์ขณะเดียวกันก็เห็นว่าการที่สังคมไทยยังดำรงอยู่ได้ไม่ล่มสลายจากวิกฤต เกิดจากการที่ยังมีทุนทางสังคมหลงเหลืออยู่โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเมตตากรุณาความเอื้ออาทรสายใยผูกพันภายในครอบครัวชุมชน การรวมตัวกันเพื่อช่วยเหลือผู้เดือดร้อนเป็นต้น สอดคล้องกับข้อวิเคราะห์ของ คสช. โดยเห็นว่าหากมีการพัฒนาทุนทางสังคมและนำไปใช้ประโยชน์อย่างชาญฉลาดก็จะมีส่วนช่วยทำให้การพัฒนาประเทศไทยมีความยั่งยืนและประชาชนส่วนใหญ่มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นภายใต้สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ดังนั้นทาง คสช. จึงได้เสนอให้ การพัฒนาทุนทางสังคมเป็นเรื่องหนึ่งที่สมควรผลักดันให้เป็นวาระแห่งชาติ

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าการพัฒนาทุนทางสังคมเป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งในการพัฒนาคนและสังคมไทยให้สามารถก้าวสู่สังคมความรู้ (Knowledge-Based Society) ได้อย่างรู้เท่าทัน

²⁸สำนักพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต, “ทุนทางสังคม (Social Capital)” (Online).http://pattana-thai.nesdb.go.th/Knowledge_pdf/social_capital.pdf. วันที่ 31 ตุลาคม 2563.

ท่ามกลางสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในสังคมโลก เนื่องจากประเทศไทยมีทุนทางสังคมที่คึกคักอยู่มากมาย สามารถนำมาเกื้อกูลให้คนไทยมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ทั้งยังช่วยสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองการปกครองของประเทศไทย โดยเฉพาะการนำทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาซึ่งสังคมมีอยู่มากมายทุกพื้นที่ทั่วประเทศไทย ทั้งที่เป็นเอกลักษณ์ของชาติ ค่านิยม ความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรมที่สั่งสมมาเป็นกลไกในการพัฒนาสังคม ทั้งนี้เพื่อการคงอยู่ของวัฒนธรรมไทยและการสร้างความอยู่ดีมีสุขให้กับคนไทยอย่างยั่งยืนบนพื้นฐานของความสมดุลทั้งมิติเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

2.8 แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนเกิดจากความไม่สมดุลในการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม เป็นการพัฒนาที่มุ่งรักษาความสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจและการสงวนทรัพยากรธรรมชาติทั้งปริมาณและคุณภาพ โดยไม่เบียดบังโอกาสของคนรุ่นหลังที่จะตอบสนองต่อความต้องการในอนาคต ในมิติทางด้านเศรษฐกิจนั้นมุ่งเน้นการเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรและการหมุนเวียนกลับมาใช้ใหม่ เพื่อลดการปล่อยมลพิษให้อยู่ในระดับที่ระบบนิเวศสามารถดูดซับและทำลายได้ ในด้านสังคม เน้นการส่งเสริมองค์ความรู้และบทบาทของประชาชนในท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และด้านสิ่งแวดล้อมเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อสร้างคุณภาพชีวิตที่ดี โดยสรุป การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นแนวคิดและแนวทางในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของคนและชุมชนให้ดีขึ้นโดยไม่เอนเอียงไปด้านวัตถุนิยมจนลืมการพิจารณาและอนุรักษ์สภาพแวดล้อมและธรรมชาติ แต่ให้ผสมกลมกลืนไปกับการพัฒนา บารุงรักษาภาวะแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคม

ค.ศ. 1992 องค์การสหประชาชาติได้จัดประชุมสุดยอดโลก (Earth Summit) ขึ้น ในประเด็นว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (UN Conference on Environment and Development) ที่กรุงรีโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล เป็นการถกปัญหาสำคัญด้านโลกร้อน ป่าไม้ และความหลากหลายทางชีวภาพ และให้รัฐบาลทุกประเทศกำหนดยุทธศาสตร์ชาติในการพัฒนาอย่างยั่งยืนขึ้น “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ได้มีการกล่าวถึงครั้งแรกในรายงาน บรันด์แลนด์ (Brundtland Report) ของ WCED หรือ สมัชชาโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development) โดยให้นิยามของคำว่าพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ว่า “การพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้คนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความสามารถของเขาในการที่จะตอบสนองต่อความต้องการของตนเอง” หรือในทางปฏิบัติหมายถึง “การพัฒนาที่เท่าเทียมและสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจ ความเสมอภาคทางสังคม และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม” ในทศวรรษ 1990 ปัญหาสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาที่ยั่งยืนได้

กลายเป็นระเบียบวาระโลก โดยทุกประเทศที่เป็นสมาชิกได้ลงนามรับรองแผนปฏิบัติการ 21 หรือ Agenda 21 ถือว่าเป็นแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับโลก

ค.ศ. 2002 ได้มีการประชุมสุดยอดของโลกว่าด้วย “การพัฒนาที่ยั่งยืน” (World Summit on Sustainable Development: WSSD) ณ เมืองโจฮันเนสเบิร์ก ประเทศสาธารณรัฐแอฟริกาใต้ เพื่อติดตามความคืบหน้าในการดำเนินงานและสานต่อแผนปฏิบัติการ 21 ให้เกิดผลอย่างจริงจัง โดยมีการกำหนดหลักเกณฑ์ วางมาตรการต่างๆ ให้รัดกุมขึ้น เพื่อเป็นกติกาสากลที่จะร่วมมือกันดูแลติดตามเฝ้าระวัง และแก้ปัญหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ นำไปสู่การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals: MDGs) ร่วมกันภายในประเทศสมาชิก ในปี ค.ศ. 2015 หรือ พ.ศ. 2558 ดังนั้นแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน จึงแพร่หลายและนำมาเป็นแบบแผนในการพัฒนาประเทศต่างๆ ตั้งแต่ บัดนั้นเป็นต้นมา สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย กล่าวถึงเป้าหมายในการพัฒนาอย่างยั่งยืนในประเทศไทย ไว้ดังต่อไปนี้

1) เป้าหมายด้านเศรษฐกิจ ประกอบด้วย การเติบโตทางเศรษฐกิจที่เพียงพอในการตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของประชากรได้ การส่งเสริมให้เกิดความเท่าเทียมกันในการใช้ทรัพยากร นอกจากนี้ผู้ประกอบการจะต้องรวมต้นทุนความสูญเสียทางด้านสิ่งแวดล้อมไว้ในต้นทุนการผลิตด้วย เพื่อให้ราคาสินค้าสะท้อนต้นทุนที่แท้จริงของสินค้านั้นๆ

2) เป้าหมายด้านสังคม คือ การเปลี่ยนแปลงทางประชากรที่สอดคล้องสมดุลกับศักยภาพในการรองรับของระบบนิเวศ การสืบทอดวัฒนธรรมที่ยั่งยืนและการส่งเสริมค่านิยมในการบริโภคที่ไม่ฟุ้งเฟ้อและอยู่ในขีดความสามารถของระบบนิเวศที่จะรองรับได้ นอกจากนี้จะควรมุ่งเน้นความเป็นธรรมในสังคมและการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกระดับด้วย

3) เป้าหมายด้านสิ่งแวดล้อม คือการใช้ทรัพยากรในขอบเขตที่คงไว้ซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพและความสามารถในการกลับคืนสู่สมดุลของระบบนิเวศธรรมชาติ มีการใช้ทรัพยากรด้วยความตระหนักถึงผลกระทบโดยรวมจากการใช้ทรัพยากรเหล่านั้นให้มากและประเด็นปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมของโลกต้องได้รับการแก้ไขจากทุกภาคส่วน

การพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นหลักการที่มีวิวัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง และสามารถนำไปประยุกต์กับการบริหารจัดการเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและสังคมมนุษย์ได้อย่างเหมาะสม โดยหลักการของการพัฒนาอย่างยั่งยืนต้องได้รับการประยุกต์ให้ประสานสอดคล้องและเหมาะสมกับวัตถุประสงค์ ภารกิจและการดำเนินงานของหน่วยงานในระดับต่างๆ กัน

2.9 แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

2.9.1 ที่มาของแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นการเดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยวหนึ่ง เพื่อท่องเที่ยวหาประสบการณ์ใหม่ ๆ ให้แก่ตนเอง พร้อมทั้งได้เรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมต่าง ๆ ของท้องถิ่นนั้น ๆ

เข้าถึงเอกลักษณ์ที่สวยงามของท้องถิ่นในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นภาษา การแต่งกาย สถาปัตยกรรม ประเพณีโบราณสถาน โบราณวัตถุ สิ่งต่าง ๆ นี้เป็นส่วนหนึ่งในการดึงดูด และกระตุ้นคนมาท่องเที่ยว ท้องถิ่นนั้น ๆ ที่สำคัญคือการท่องเที่ยวเกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่นได้เกื้อหนุนให้เกิดประโยชน์ซึ่งกันและกัน และให้ความสำคัญต่อความยั่งยืนทั้งเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยยึดหลักก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด นอกจากนี้ นักท่องเที่ยวยังตั้งใจไปท่องเที่ยวเพื่อแสวงหาความรู้ ศึกษาความหลากหลายจากท้องถิ่นอื่นแล้วนำมาเปรียบเทียบกับท้องถิ่นที่ตนเองอยู่อาศัย แล้วนำมาพัฒนาให้ดีขึ้น ภายใต้ความเข้าใจในวัฒนธรรมที่อยู่รอบตัวมนุษย์โดยจะคำนึงถึงผลกระทบต่อของถิ่นในการท่องเที่ยวแต่ละครั้งเป็นหลัก สิ่งเหล่านี้ทำให้นักท่องเที่ยวได้เข้าใจถึงคุณค่าที่มีอยู่ในวัฒนธรรมเกิดเป็นความภาคภูมิใจและช่วยกระตุ้นให้เกิดการท่องเที่ยวในท้องถิ่นมากขึ้นเพื่อจะได้นำข้อดีของท้องถิ่นอื่นมาไปปรับใช้กับท้องถิ่นของตน และรักษาเอกลักษณ์ วัฒนธรรมต่าง ๆ ของตนเอง ให้คงอยู่อย่างไรเสียการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้มีการแบ่งรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม แตกต่างกันไปตามแต่ละลักษณะของแหล่งท่องเที่ยว ท้องถิ่น และกิจกรรม รวมถึงมีการแบ่งองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมซึ่งจะคำนึงถึงผลประโยชน์ของการท่องเที่ยวในหลากหลายด้านมากขึ้น

2.9.2 ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

คำว่า “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” กำหนดขึ้นมาอย่างชัดเจนในการประชุมสภาการโบราณสถานระหว่างประเทศ (International Council on Monuments and Sites: ICOMOS) ที่เมืองออกซ์ฟอร์ด ใน พ.ศ. 2512 หรือ ค.ศ. 1969 ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา นักวิชาการได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมไว้อย่างหลากหลาย อย่างไรก็ตาม ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมต่าง ๆ ล้วนมีจุดมุ่งเน้นในทำนองเดียวกันคือ “เป็นรูปแบบ การท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวได้รับแรงจูงใจหรือสิ่งกระตุ้นให้เดินทางไปยังจุดหมายปลายทางเพื่อสังเกต เรียนรู้ มีประสบการณ์ร่วม และตระหนักคุณค่าวัฒนธรรมของชุมชนในจุดหมายปลายทางนั้น ซึ่งครอบคลุม ถึงงานสร้างสรรค์ ประเพณีขนบธรรมเนียม และกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนจุดหมายปลายทาง ทั้งนี้ นักท่องเที่ยวและคนในชุมชนต้องเคารพ เรียนรู้ และเข้าใจวัฒนธรรมของกันและกันเพื่อให้เกิดมิตรภาพ และสันติภาพระหว่างชุมชนอย่างยั่งยืน”²⁹ ดังนั้น การท่องเที่ยวนับเป็นอุตสาหกรรมหนึ่งที่สามารถนำเอาวัฒนธรรมมาเป็นจุดขายเพื่อดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวชาว ต่างประเทศ โดยเฉพาะ

²⁹ นุชนารถ รัตนสุวงศ์ชัย. “กลยุทธ์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม”, วารสารมนุษยศาสตร์, ปีที่ 18 ฉบับที่ 1, 2554, หน้า 32.

นักท่องเที่ยวชาวอเมริกันและยุโรป ที่ต่างสนใจที่จะเรียนรู้วัฒนธรรม มรดกทางประวัติศาสตร์ เยี่ยมชมงาน สถาปัตยกรรม และสัมผัสวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในประเทศนั้น โดยเฉพาะประเทศในแถบเอเชียและแอฟริกา รวมถึงชื่อของ ที่ระลึกที่เป็นงานหัตถกรรมผลงานฝีมือที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนในประเทศนั้น การท่องเที่ยวในลักษณะดังกล่าวเราเรียกว่า “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม”

2.9.3 หลักการสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรมและการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ต้องพิจารณาควักกันซึ่งการรักษา มรดก วัฒนธรรมเป็นประโยชน์ด้านองค์ความรู้และการให้คุณค่าแก่สังคม ในขณะที่การพัฒนาการท่องเที่ยว นำไปสู่การเติบโตทาง เศรษฐกิจและรายได้ของชุมชน การจัดหาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรมจึงเป็นเรื่องสำคัญ ทั้งนี้แนวคิดหลัก เพื่อใช้ในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมประกอบด้วยแนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและแนวคิด เศรษฐกิจและการ ท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ซึ่งแต่ละแนวคิดจะประกอบด้วยกลยุทธ์และแนวทางสนับสนุนที่จะนำไปสู่การจัดการมรดกวัฒนธรรมและ การท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรมเป็นไปอย่างเหมาะสม

2.9.4 องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา³⁰ ได้กล่าวว่าสถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ ถือเป็น ผลิตภัณฑ์ของการท่องเที่ยว โดยแบ่งองค์ประกอบไว้ 3 ประเภท ดังนี้

1) **สิ่งดึงดูดที่ใจ (Attraction)** เป็นสิ่งที่ดึงดูดให้คนเข้าไปท่องเที่ยวในสถานที่ท่องเที่ยว นั้น ๆ อาจจะมาในรูปแบบการให้ความรู้ สร้างความเพลิดเพลินใจแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งแต่ละสถานที่ท่องเที่ยวจะมีสิ่งดึงดูดที่แตกต่างกันไป เนื่องจากนักท่องเที่ยวมีความสนใจหลายกลุ่มซึ่งแต่ละกลุ่มก็มีเป้าหมายในการท่องเที่ยวแตกต่างกัน ยกตัวอย่างเช่น เน้นการท่องเที่ยวแบบวัฒนธรรม วิถีชีวิตของชุมชน พักผ่อนอย่างแท้จริง รวมไปถึงกิจกรรมในแต่ละสถานที่ท่องเที่ยวด้วย

2) **การเข้าถึงสถานที่ท่องเที่ยว (Accessibility)** เป็นเส้นทางที่เข้าถึงสถานที่ท่องเที่ยวได้อย่างสะดวก ง่ายต่อการเข้าถึงความปลอดภัยในการเดินทาง และมีสถานที่ท่องเที่ยวอื่นอยู่ในบริเวณรอบเพื่อเกิดความคุ้มค่า หรือสร้างความแตกต่างในการมาท่องเที่ยวแต่ละครั้ง

³⁰บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. การพัฒนาและอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เพรส แอนด์ ดีไซน์ จำกัด, 2549), หน้า 10-12.

3) **สิ่งอำนวยความสะดวกในสถานที่ท่องเที่ยว (Amenity)** เป็นการบริการด้านต่าง ในขณะท่องเที่ยวเพื่อเสริมสร้างให้เกิดความประทับใจต่อสถานที่ท่องเที่ยวและอยาก กลับมาอีกครั้ง โดยแบ่งสิ่งอำนวยความสะดวกไว้ 3 อย่างดังนี้

3.1 สิ่งอำนวยความสะดวกด้านสถานที่ เช่น จุดจำหน่ายบัตรเข้าชมอยู่ด้านหน้า สามารถเห็นได้ชัดเจน ร้านอาหารอยู่รวมตัวกันเพื่อความสะดวกและมีความหลากหลาย ห้องน้ำ กระจายอยู่ทุกจุด และห้องน้ำสำหรับคนชรา หรือผู้พิการ

3.2 สิ่งอำนวยความสะดวกด้านความปลอดภัยจากขโมย เหตุฉุกเฉิน เช่นอุบัติเหตุ ระหว่างการท่องเที่ยวทั้งจากที่เกิดขึ้นด้วยตัวเอง คนรอบข้าง หรือจากธรรมชาติ และการหลงทาง พลัดหลงในระหว่างท่องเที่ยว

3.3 สิ่งอำนวยความสะดวกด้านการบริการ เช่น การมีแผ่นพับบอกข้อมูล เกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยว ป้ายต่างไม่ว่าจะเป็นป้ายบอกทาง ป้ายเตือนระวังอันตรายจากสิ่งต่าง ๆ ป้ายแผนที่ เป็นต้น

2.9.5 รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

กรวรรณ สังขกร³¹ ได้แบ่งรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมไว้ 7 แบบ แต่ละรูปแบบก็จะมุ่งเน้นสถานที่ และกิจกรรมแตกต่างกันออกไป ดังนี้ 1) การท่องเที่ยวแหล่งมรดก (Heritage Tourist) เช่น อุทยานประวัติศาสตร์ต่าง ๆ แหล่งโบราณคดี เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เป็นต้น 2) การท่องเที่ยวศิลปะ (Arts Tourist) เช่น โรงละคร การแสดงต่าง ๆ เทศกาล งาน ประเพณี เป็นต้น 3) การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative Tourism) เช่น การถ่ายภาพ วาดภาพ เครื่องปั้น ทำอาหาร หัตถกรรม 4) การท่องเที่ยววัฒนธรรมเมือง (Urban Culture Tourist) เช่น แหล่งประวัติศาสตร์ แหล่งอุตสาหกรรม 5) การท่องเที่ยววัฒนธรรมชนบท (Rural Culture Tourist) เช่น การท่องเที่ยวเชิงเกษตร ชุมชน พิพิธภัณฑสถาน ธรรมชาติ เป็นต้น 6) การท่องเที่ยววัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น (Indigenous Culture Tourist) เช่น เดินป่า ศูนย์วัฒนธรรม ศิลปะ และหัตถกรรม เป็นต้น และ 7) การท่องเที่ยววัฒนธรรมทันสมัย (Popular Culture Tourist) เช่น สวนสนุก งานแข่งขันกีฬา เป็นต้น

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะพัฒนาได้อย่างยั่งยืนและเป็นประโยชน์สูงสุดต่อ ทั้งคนท้องถิ่นซึ่งเป็นเจ้าของมรดกทางวัฒนธรรมและนักท่องเที่ยวได้นั้น จำเป็นต้องเริ่มต้นจาก “การมีส่วนร่วม

---

³¹กรวรรณ สังขกร, การท่องเที่ยววัฒนธรรมกับวิถีไทย. (เชียงใหม่: การอบรมการพัฒนาความร่วมมือระหว่างผู้ประกอบการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมบนเส้นทาง P3A สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2558), หน้า 23.

ร่วม” ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่มทั้งผู้ที่อยู่ในชุมชนและผู้ที่ได้รับจากการใช้มรดกทางวัฒนธรรม เป็น ทรัพยากรการท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนท้องถิ่นที่เป็นผู้อยู่อาศัยในชุมชนจำเป็นต้องมีบทบาทสูงสุด ในการตัดสินใจว่าจะให้มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนนั้นพัฒนาไปในทิศทางใด โดยผ่านกระบวนการของ การวางแผนที่เป็นระบบ และกลยุทธ์การพัฒนาอื่น ๆ ได้แก่ การกำหนดดัชนีระดับการพัฒนา การกำหนดขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยว การกำหนดมาตรฐาน สิ่งก่อสร้าง การพัฒนาคนท้องถิ่น และ การตลาดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม³²

2.10 แนวคิดเรื่องการสร้างปราสาทขอม

2.10.1 ที่มาของแนวคิดการสร้างปราสาทขอม

ปราสาทขอม เป็นศาสนสถานในศาสนาพราหมณ์ ที่สร้างขึ้นโดยอาณาจักรเขมร ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ / เป็นต้นมา พบมากในประเทศกัมพูชา และในเขตอีสานใต้ของประเทศไทย ปราสาทขอมก่อสร้างด้วยวัสดุอิฐ หินทราย และศิลาแลง ด้วยศิลปะเขมร ในประเทศไทยมีปราสาทขอมในที่ราบสูงอีสานทั้งสิ้น 155 แห่งได้แก่ จังหวัดนครราชสีมาจำนวน 37 แห่งแล้ว จังหวัดบุรีรัมย์อีก 50 แห่ง จังหวัดสุรินทร์มีอยู่จำนวน 31 แห่ง จังหวัดชัยภูมิ 6 แห่ง จังหวัดร้อยเอ็ด 14 แห่ง จังหวัดศรีสะเกษ 11 แห่ง และจังหวัดอุบลราชธานีอีก 6 แห่ง ส่วนมากมักถูกทำลายเหลือเพียงบางส่วน³³

จากหลักฐานทางโบราณคดีทำให้ทราบว่าชนชาติเขมรเริ่มรวมตัวเป็นอาณาจักรหรือรัฐมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 6 โดยพัฒนามาจากเมืองท่าที่ติดต่อกับอินเดียน มีความเจริญภายใต้พื้นฐานของอารยธรรมอินเดีย ใช้ชื่อว่า อาณาจักรฟูนัน มีอาณาบริเวณครอบคลุมพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขง (เวียดนามตอนใต้) และแม่น้ำโขงตอนใต้ (กัมพูชา) จนถึงบางส่วนของบริเวณของภาคอีสานตอนใต้ของประเทศไทย โดยมีเมืองออกแก้ว (ตะวันออกเฉียงใต้ของเวียดนาม) เป็นเมืองท่าในการติดต่อกับชายฝั่ง และมีราชธานีนามว่า “วยาธปุระ” ใกล้เขาบาพนมในประเทศกัมพูชา อาณาจักรฟูนันมีการติดต่อกับชายฝั่งต่างประเทศทั้งกับอินเดียนและจีน หลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับอาณาจักรนี้ยังดูรางเลือนหาข้อสรุปไม่ได้แน่ชัดนัก ทราบแต่เพียงว่ากษัตริย์องค์สุดท้ายคือ รุทรวรมัน และนับถือศาสนาพราหมณ์ที่ได้รับมาจากอินเดียนเป็นหลัก

³² นุชนารถ รัตนสูงศักดิ์. “กลยุทธ์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม”, วารสารมนุษยศาสตร์, ปีที่ 18 ฉบับที่ 1, 2554, หน้า 49.

³³ปราสาทขอม,(ออนไลน์),แหล่งที่มา https://th.wikipedia.org/wiki/เข้าถึงเมื่อ_๒๖_เมษายน_๒๕๖๒.

พุทธศตวรรษที่ 12 อาณาจักรเจนฬา ซึ่งแต่เดิมเป็นรัฐหนึ่งของอาณาจักรพูนัน มีอาณาบริเวณตั้งแต่เมืองจำปาศักดิ์-ภูเขาวัดภู ในปัจจุบันคือบริเวณทางตอนใต้ของประเทศลาวและทางภาคเหนือของประเทศกัมพูชา ราชธานีของอาณาจักรเจนฬาคือ เมือง “เศรษฐปุระ” อาณาจักรเจนฬามีพื้นฐานอารยธรรมสืบต่อมาจากอาณาจักรพูนันรวมทั้งการนับถือศาสนาพราหมณ์ด้วย

พระเจ้าภวรมัน ปฐมกษัตริย์ของเจนฬาได้ยึดวาระปุระจากรัฐภวรมัน ต่อมาพระอนุชาของภวรมันคือ พระเจ้ามเหศวรมันที่ 1 ได้เข้ายึดพูนันและปราบปรามได้ ทำให้อาณาจักรเจนฬาได้ขยายอาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวางยิ่งกว่าเดิม จนล่วงพุทธศตวรรษที่ 13 อาณาจักรเจนฬาได้ถูกกษัตริย์ชาวจากราชวงศ์ไศเลนทร์แห่งอาณาจักรชวาภาคกลางรุกราน จึงทำให้เจนฬาแตกออกเป็น 2 ส่วนคือ เจนฬาบก และ เจนฬาน้ำซึ่งถูกขวยึดครองได้ นอกจากนี้อาณาจักรชวายังได้นำตัวรัชทายาทคือ เจ้าชายชัยวรมันที่ 1 ไปเป็นตัวประกันที่อาณาจักรชวาอีกด้วย ซึ่งเป็นระบบที่เรียกว่าตัวจ่านำเพื่อรับรองความจงรักภักดีของอาณาจักรเขมร

ต่อมาในปี พ.ศ. 1350 ชัยวรมันที่ 2 ได้ยกทัพขึ้นมาประกาศเอกราชจากอาณาจักรชวา และยกรวมอาณาจักรเจนฬาบกและเจนฬาน้ำที่แตกแยกเข้าด้วยกัน สร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับอาณาจักรเขมรใหม่ และขนานนามใหม่ว่า เมืองกัมโพชน์ตะวันออก โดยแยกตัวมาจากอาณาจักรลโวทยหรือละโว้ หรือปัจจุบันเรียกว่า ลพบุรี พระเจ้าชัยวรมันที่ 2 ทรงตั้งราชธานีของเมืองกัมโพชน์ในบริเวณทางเหนือของทะเลสาบเขมร พระองค์ทรงขยายพระราชอำนาจเข้าไปถึงบริเวณลุ่มแม่น้ำบริเวณอีสานใต้ของประเทศไทยในจังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์และศรีสะเกษ³⁴

คติในการสร้างปราสาทเชื่อว่า จักรวาล (โลก) ประกอบด้วยทวีปต่างๆ 5 ทวีป โดยมีชมพูทวีปเป็นศูนย์กลางและมีเขาพระสุเมรุอยู่ในตำแหน่งแกนกลางของจักรวาล การออกแบบสร้างศาสนสถานนั้นผู้ออกแบบต้องพยายามสื่อให้เห็นถึงการติดต่อกันระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้าเบื้องบน ดังนั้นปราสาทที่สร้างขึ้นจึงเป็นการจำลองจักรวาลและดินแดนแห่งเทพเจ้าเพื่อให้เป็นที่ประทับของเหล่าเทพเมื่อยามเสด็จลงสู่พื้นดินโดยประดิษฐานรูปเคารพไว้ในห้องกลางศาสนสถานหรือที่เรียกว่า “ห้องครรภคฤหะ” ซึ่งมักจะอยู่ตรงปราสาทประธานเสมอ

2.10.2 ความหมายของปราสาทขอม

จากการบันทึกของโจวตาควนกล่าวว่าพวกขอมนับถือศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธซึ่งรับมาจากอินเดีย ทั้งสองศาสนาต่างเชื่อเรื่องเวียนว่าย ตายเกิด ศาสนาฮินดู เป็นศาสนาที่ยุ่ยากและ

³⁴ปราสาทขอม,(ออนไลน์),แหล่งที่มา <https://th.wikipedia.org/wiki/>,เข้าถึงเมื่อ 26 เมษายน 2562.

เชื่อในเทพเจ้าหลายองค์ แต่มีลัทธิใหญ่ๆ อยู่ 2 ลัทธิคือ ไศวนิกาย กับไวษณพนิกาย ในขณะที่พุทธศาสนา ก็แบ่งออกเป็น 2 นิกาย คือเถรวาท หรือหินยานและอาจารย์วาทหรือมหายานซึ่งเป็นฐานความเชื่อในการสร้างศาสนสถานหรือที่เรียกว่า “ปราสาท”³⁵

ปราสาท เป็นชื่อเรียกสถาปัตยกรรมประเภทหนึ่งของศิลปะขอม โดยเป็นอาคารที่มีเรือนยอดซ้อนกันหลายชั้น และมีห้องครรภคฤหะภายในนั้น ซึ่งได้รับอิทธิพลจากงานสถาปัตยกรรมของอินเดียทางใต้ โดยเรียกตามภาษาสันสกฤตว่า “ปราสาท” (Prasada) อันเป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพที่สำคัญในศาสนา และมีหลังคาซ้อนเป็นชั้นๆ โดยมียอดรูปโดมอยู่ข้างบนหลังคาแต่ละชั้นมีรูปจำลองอาคารตั้งประดับอยู่ด้วย

เหตุผลดังกล่าวคำว่า “ปราสาท” ในที่นี้จึงหมายถึงอาคารที่สร้างขึ้น เพื่อเป็นศาสนสถานเท่านั้นมิได้เกี่ยวข้องกับพระราชมนต์เทียร อันเป็นสถานที่ประทับของพระมหากษัตริย์ดังเช่นความหมายที่เคยเข้าใจ

2.10.3 หลักการสำคัญของการสร้างปราสาทขอม

แนวคิดเรื่องการสร้างปราสาทขอม ซึ่งเป็นแนวคิดที่มีการสร้างศาสนสถานเป็นรูปปราสาท มีลักษณะของอาคารทรงปราสาทหิน ที่ใช้เป็นศาสนสถาน สายธารของอารยธรรมขอมนั้นมีที่มาจากอารยธรรมของชาวอินเดียอินเดีย กล่าวคือชาวอินเดียได้สร้างปราสาทขึ้นเพื่อประดิษฐานรูปเคารพทางศาสนาเรียกว่า “เทวาลัย” โดยสร้างเป็นอาคารที่มีหลังคาซ้อนชั้นขึ้นไปหลายชั้น แต่ละชั้นมีการประดับอาคารจำลองสามารถแยกออกเป็น 2 สายวัฒนธรรม ได้แก่ อินเดียภาคเหนือ เรียกว่า “ทรงศิขร” (สิ-ชะ-ระ) คือ ปราสาทที่มีหลังคารูปโค้งสูง ส่วนในอินเดียภาคใต้ เรียกว่า “ทรงวิมาน” คือ ปราสาทที่มีหลังคาซ้อนเป็นชั้น ๆ แต่ละชั้นมักประดับอาคารจำลองจากรูปแบบของปราสาทขอมในระยะแรกเชื่อกันว่า ได้รับอิทธิพลของทรงศิขรจากอินเดียภาคเหนือส่วนทรงวิมานนั้นส่งอิทธิพลมายังศิลปะขมา ต่อมาภายหลังช่างขอมได้นำเอารูปแบบทั้ง 2 สายวัฒนธรรมมาผสมผสานกันจนกลายเป็นรูปแบบเฉพาะของตัวเองขึ้น “โบราณสถานแบ่งตามลักษณะทางกายภาพมี 2 ประเภท คือ (1) โบราณสถานที่มีรูปทรงชัดเจนได้แก่ พระราชวัง วัด ค่าย กำแพงเมือง คลอง บ่อ สระ อ่างเก็บน้ำ โบราณ พระบั้ง เขื่อน เจดีย์ ปราสาท (2) ซากโบราณสถาน หมายถึง สิ่งก่อสร้าง หรือสถาปัตยกรรมที่

³⁵สุภัทรดิศ ดิศกุล,ประวัติเมืองพระนครของขอม, (กรุงเทพมหานคร : พิณเณศ พรินท์ติ้ง เซ็นเตอร์ ,2543),หน้า 115.

เคยมีรูปทรงและใช้ประโยชน์มาแต่อดีต แต่ชำรุดผุพังจนมองไม่เห็นรูปทรงชัดเจน โบราณสถานเหล่านี้ไม่ได้ใช้ประโยชน์ตามหน้าที่เดิมแต่ก็ยังมีคุณค่าในฐานะที่เป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรม”³⁶

การสร้างอาคารทรงปราสาทมาจากคติความเชื่อของชาวอินเดียที่ว่าเทพเจ้าทั้งหลายสถิตอยู่ ณ ยอดเขาพระสุเมรุ อันเป็นแกนกลางของจักรวาลซึ่งอยู่บนสวรรค์ การสร้างปราสาทจึงเปรียบเสมือนการจำลองเขาพระสุเมรุมายังโลกมนุษย์เพื่อเป็นที่สถิตของเทพเจ้า และมีการสร้างรูปเคารพของเทพเจ้าขึ้นเพื่อประดิษฐานไว้ภายในโดยตัวปราสาท ซึ่งปรากฏมีสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ใช้สื่อสัญลักษณ์แทนความหมายของเขาพระสุเมรุ เช่น มีปราสาทประธานตรงกลาง มีปราสาทบริวารล้อมรอบถัดออกมามีสระน้ำ และกำแพงล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง การที่ทำหลังคาปราสาทเป็นเรือนซ้อนชั้น ก็หมายถึงสวรรค์หรือวิมานของเทพเทวดานั้นเอง ด้วยเหตุที่เป็นการจำลองจักรวาลมาไว้บนโลกมนุษย์ และเป็นที่สุดของเทพเจ้าจึงต้องมีการเปรียบกฎเกณฑ์ ตามที่กำหนดไว้ในคัมภีร์ทางศาสนาอย่างเคร่งครัดตัวปราสาทจึงมีขนาดใหญ่โตและใช้เวลาก่อสร้างยาวนาน³⁷

2.10.4 ประเภทของปราสาทขอม

ปราสาทขอมที่มีอยู่ในเขตอีสานตอนใต้ประกอบด้วยจังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์และจังหวัดศรีสะเกษเมื่อจัดประเภทแล้วมีดังนี้

1) **ปราสาทขอมที่เป็นศาสนสถาน** จะมีการออกแบบการก่อสร้างอย่างมีระเบียบ เนื่องจากคติการสร้างเพื่อเป็นที่ประดิษฐานของเทพเจ้า โดยทั่วไปจะมีแผนผัง 2 แบบ แบบแรกคือแผนผังแบบล้อมรอบจุดศูนย์กลาง ซึ่งมีปราสาทประธานอยู่ตรงกลาง ล้อมรอบด้วยระเบียงคด อาจมีสระน้ำและกำแพง ล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง ส่วนใหญ่ได้แก่ ศาสนสถานที่สร้างอยู่บนพื้นราบ เช่น ปราสาทเมืองต่ำ ปราสาทหินพิมาย ส่วนแผนผังแบบที่ 2 คือ แผนผังแบบตรงเข้าสู่จุดศูนย์กลาง ได้แก่ ศาสนสถานที่อยู่บนภูเขา มีบันไดทางเดินและสิ่งปลูกสร้างเป็นระยะ ๆ นำขึ้นไปสู่ปราสาทประธานที่อยู่บนยอดเขา เช่น ปราสาทพนมรุ้ง ปราสาทเขาพระวิหาร

2) **ปราสาทขอมที่เป็นอารยคยศาล หรือธรรมศาลา** จากการศึกษาพบว่าในจารึกปราสาทพระขรรค์กล่าวถึงพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 โปรดให้สร้างอารยคยศาลา และ บ้านมีไฟ หรือ ธรรมศาลา เพื่อเป็นที่พักคนเดินทาง บนเส้นทางสายหลักในราชอาณาจักรจากเมืองพระนครหลวง 3 สาย สายหนึ่งไปยังเมืองวิชัยปุระ เมืองหลวงของราชอาณาจักรจาม สายหนึ่งมายังเมืองพิมาย และอีกสาย

³⁶ เทพประวิณ จันทรแรง, “ศึกษาภาพและการอนุรักษ์โบราณสถานที่ปรากฏในคัมภีร์จามเทวีวงศ์”, รายงานวิจัย, หน้า 109 – 110.

³⁷ คติการสร้างปราสาทขอม, แหล่งที่มา: <https://www.sac.or.th/databases/archaeology/terminology/ปราสาทขอมในประเทศไทย-0> [เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม 2563].

หนึ่งไปยังภาคกลางของประเทศไทย เมื่อตรวจสอบดูจากตำแหน่งปราสาทศิลาแลงและจารึกในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 จะพบว่ามิ่งที่มีลักษณะเป็นอโรคยศาลาและธรรมศาลา (ปราสาทศิลาแลงมีมุขด้านหน้ายาวออกมาเป็นห้องโถง มีช่องหน้าต่างเจาะทะลุไว้ด้านทิศใต้ด้านเดียว เช่น ปราสาทตาเมือน จังหวัดสุรินทร์ และปราสาทบ้านบุ จังหวัดบุรีรัมย์) โดยมีอโรคยศาลาตั้งอยู่บนเส้นทางเข้าเมือง ในตำแหน่งนอกกำแพงเมืองหรือชานเมือง และบนเส้นทางจารึกสัญจรมุ่งสู่เทวบรรพตสำคัญ หลายแห่ง ดังนี้ (1) กุฎิฤๅษี นอกกำแพงเมืองพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ห่างออกมา 375 เมตร บนถนนราชมรรคาในอดีต ที่มุ่งเข้าสู่ประตูชัยของเมืองพิมาย มีการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 12 (2) ปราสาทเมืองเก่า ก่อนเข้าสู่พื้นที่เมืองโคราชปุระ ซึ่งเป็นที่ตั้งของปราสาทเมืองแขก และปราสาทโนนกู่ ในศาสนาฮินดู มีการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 12 (3) กุฎิฤๅษีเมืองต่ำ บ้านโคกเมือง อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ มีตำแหน่งที่ตั้งอยู่ชานเมือง บนถนนสายหลักเชื่อมระหว่างปราสาทเมืองต่ำกับปราสาทพนมรุ้ง โดยอยู่ห่างประมาณ 500 เมตรจากใจกลางเมือง มีปราสาทเมืองต่ำ เทวาลัยในศาสนาฮินดูเป็นศูนย์กลางชุมชนเขมร มีการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 15 - 16 เป็นต้น

2.10.5 พัฒนาการของปราสาทขอม

ปราสาทขอม³⁸ เป็นศาสนสถานในศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ ที่สร้างขึ้นโดยอาณาจักรเขมร ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 เป็นต้นมา พบมากในประเทศกัมพูชา และในเขตอีสานใต้ของประเทศไทยปราสาทขอมก่อสร้างด้วยวัสดุอิฐ ศิลาทราย และศิลาแลง ในศิลปะเขมร จากหลักฐานทางโบราณคดีทำให้ทราบว่าชนชาติขอมเริ่มรวมตัวเป็นอาณาจักรหรือรัฐมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 6 โดยพัฒนามาจากเมืองท่าที่ติดต่อกับอินเดีย มีความเจริญภายใต้พื้นฐานของอารยธรรมอินเดีย ใช้ชื่อว่าอาณาจักรฟูนัน มีอาณาบริเวณครอบคลุมพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขง (เวียดนามตอนใต้) และแม่น้ำโขงตอนใต้ (กัมพูชา) จนถึงบางส่วนของบริเวณของภาคอีสานตอนใต้ของประเทศไทย โดยมีเมืองออกแก้ว (ตะวันออกเฉียงใต้ของเวียดนาม) เป็นเมืองท่าในการติดต่อกับอินเดีย และมีราชธานีนามว่า“วยาธปุระ” ใกล้เขาบาพนมในประเทศกัมพูชา พุทธศตวรรษที่ 12 อาณาจักรเจนฬา ซึ่งแต่เดิมเป็นรัฐหนึ่งของอาณาจักรฟูนัน มีอาณาบริเวณตั้งแต่เมืองจำปาศักดิ์-ภูเขาวัดภู และในปัจจุบันคือบริเวณทางตอนใต้ของประเทศลาวและทางภาคเหนือของประเทศเขมร และราชธานี

³⁸ปราสาทขอม,(ออนไลน์),แหล่งที่มา <http://daowareesukawong.blogspot.com/เข้าถึงเมื่อ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๒>.

ของอาณาจักรเจนฬา คือ เมือง “เศรษฐปุระ” อาณาจักรเจนฬามีพื้นฐานอารยธรรมสืบต่อมาจากอาณาจักรพูนัรวมทั้งการนับถือศาสนาพราหมณ์ด้วย

พระเจ้าภวรมัน ปฐมกษัตริย์ของเจนฬาได้ยึดวยาธปุระจากรุทรมัน ต่อมาพระอนุชาของภวรมันคือ พระเจ้ามเหศวรมันที่ 1 ได้เข้ายึดพูนัรวมและปราบปรามได้ ทำให้อาณาจักรเจนฬาได้ขยายอาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวางยิ่งกว่าเดิม จนล่วงพุทธศตวรรษที่ 13 อาณาจักรเจนฬาได้ถูกกษัตริย์ชวาจากราชวงศ์ไศเลนทร์แห่งอาณาจักรชวาภาคกลางรุกราน จึงทำให้เจนฬาแตกออกเป็น 2 ส่วนคือ เจนฬาบก และ เจนฬาน้ำ ส่วนของเจนฬาน้ำนั้นถูกชวายึดครองได้ นอกจากนี้อาณาจักรชวายังได้นำตัวรัชทายาทคือ เจ้าชายชัยวรมันที่ 2 ไปเป็นตัวประกันที่อาณาจักรชวาอีกด้วย ซึ่งเป็นระบบที่เรียกว่าตัวจ่านำเพื่อรับรองความจงรักภักดีของอาณาจักรขอม ต่อมาในปี พ.ศ. 1350 ชัยวรมันที่ 2 ได้ยกทัพขึ้นมาประกาศเอกราชจากอาณาจักรชวา และยังรวมอาณาจักรเจนฬาบกเจนฬาน้ำที่แตกแยกเข้าด้วยกัน สร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับอาณาจักรขอมใหม่ และขนานนามใหม่ว่า เมืองกัมโพชนันออก โดยแยกตัวมาจากอาณาจักรลโวทย หรือละโว้ หรือปัจจุบันเรียกว่า ลพบุรี ซึ่งมีกัมโพชนันอยู่แล้ว

พระเจ้าชัยวรมันที่ 2 ทรงเลือกตั้งราชธานีของเมืองกัมโพชนันในบริเวณทางเหนือของทะเลสาบเขมร พระองค์ทรงขยายพระราชอำนาจขยายเข้าไปถึงบริเวณลุ่มแม่น้ำ บริเวณอีสานใต้ของประเทศไทยด้วยในจังหวัดนครราชสีมาสุรินทร์ ศรีสะเกษ

พระเจ้าชัยวรมันที่ 2 ทรงสถาปนาลัทธิเทวราชา คือยกฐานะกษัตริย์ให้เป็นเทพเจ้าหรือเทวราชา (Deva-Raja) เป็นกษัตริย์สูงสุด จึงเป็นการปูพื้นฐานระบบเทวราชาให้อาณาจักรอื่นๆ เอาเป็นแบบอย่าง รวมถึงสยามของเราก็รับระบบนี้มาใช้ด้วยเช่นกัน ระบบเทวราชานี้มีส่วนทำให้พราหมณ์เข้ามามีบทบาทในราชสำนัก ในฐานะผู้เชี่ยวชาญศิลปศาสตร์ต่างๆ และประกอบพิธีราชาภิเษกให้กับกษัตริย์

ลัทธิเทวราชาหรือระบบเทวราชา ต่างจากลัทธิไสวณิกายแลไวษณพนิกาย คือ ก่อนหน้านั้นกษัตริย์เป็นเพียงมนุษย์ที่นับถือเทพเจ้า แต่ลัทธิราชานัน้นถือว่ากษัตริย์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับเทพเจ้าคือเทพเจ้าแบ่งภาคลงมาจุติเป็นกษัตริย์นั่นเอง เมื่อกษัตริย์เสวยราชย์แล้วต้องกระทำ 3 สิ่ง คือ

1. ชุดสระชลประทานหรือที่เรียกว่า บาราย นี้ก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เขมรมีความยิ่งใหญ่ เพราะเนื่องจากเขมรก็ไม่นิยมตั้งถิ่นฐานใกล้แม่น้ำเท่าใดนัก ที่เมืองพระนครก็มีบารายขนาดใหญ่หลายบาราย เช่น บารายอินทรรฎกะ มะละกอเต็นระบำ

2. กษัตริย์ต้องสร้างศาสนสถานบนฐานเตี้ยๆ อุทิศถวายบรรพบุรุษ หรือปราสาทขอมสร้างบนฐานเตี้ยๆเพียงชั้นเดียว เช่น ปราสาทพะโค ที่พระเจ้าอินทรวรมันที่ 1 สร้างขึ้นเพื่ออุทิศให้กับบรรพบุรุษของพระองค์

3. และยังต้องสร้างศาสนสถานบนฐานเป็นชั้น หรือปราสาทขอมแบบยกฐานเป็นชั้นสูงหลายชั้นเพื่อเป็นที่สถิตของเทพเจ้า หากเป็นศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกายก็จะประดิษฐานศิวลึงค์ของสัญลักษณ์แห่งองค์พระอิศวร หรือศาสนาพราหมณ์ลัทธิไวษณพนิกายก็จะประดิษฐานเทว รูปพระวิษณุ และมีความเชื่อว่าเมื่อกษัตริย์สิ้นพระชนม์วิญญาณของพระองค์จะไปเสด็จร่วมกับเทพเจ้าที่ปราสาทที่พระองค์สร้างไว้นั่นเอง เช่น พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ทรงสร้างปราสาทนครวัด อุทิศถวายแด่องค์พระวิษณุ เมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์ก็มีพระนามว่า บรมพิชฌุโลก

จากเหตุผล 2 ข้อหลังนี้เองที่เป็นประเพณีที่กษัตริย์เขมรทุกพระองค์จะต้องสร้างปราสาทขอมอย่างน้อยที่สุด 2 หลัง ส่วนรูปแบบของปราสาทขอมนั้น ก็พัฒนารูปแบบมาจากศาสนสถานในประเทศอินเดียที่เรียกกันว่า ศิขร เป็นศาสนสถานของศิลปะอินเดียในภาคเหนือ และ วิมาน เป็นศาสนสถานของอินเดียภาคใต้ นอกจากนี้ก็ยังได้รับอิทธิพลของ จันติ ศาสนสถานในศิลปะชวาเมื่อครั้งที่อาณาจักรเจนละตกเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรชวาด้วย

ด้วยปัจจัยทั้งหมดนี้จึงก่อให้เกิดรูปแบบงานศิลปกรรมเขมรที่เรียกกันว่า ปราสาทขอม หรือก็คือ ศาสนสถานในศาสนาพราหมณ์ ที่มีความสวยงามและคุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีเป็นอย่างดี และเนื่องด้วยปราสาทขอมเหล่านี้สร้างด้วยวัสดุที่เป็นอิฐ ศิลาทราย และศิลาแลงเป็นต้น ซึ่งเป็นถาวรวัตถุจึงทำให้มีความคงทนจนถึงในปัจจุบัน

แต่ว่าปราสาทขอมก็มีได้มีเพียงในเขตของประเทศเขมรเท่านั้น ยังพบในบริเวณภาคอีสานของประเทศไทยก็มีปราสาทขอมอยู่มากมายด้วยเช่นกัน เนื่องจากในบางช่วงเวลาพระราชอำนาจของกษัตริย์ที่เมืองพระนครมีความเข้มแข็ง ทำให้อำนาจทางการเมืองของอาณาจักรกัมพูชาโบราณที่มีเหนือดินแดนประเทศไทยขยายเข้ามา ด้วยเหตุนี้ปราสาทขอมจึงถูกสร้างขึ้นในดินแดนของประเทศไทยด้วย

2.10.6 คุณค่าของปราสาทขอมในสังคมไทย

ปราสาทขอมเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของคนรุ่นก่อนที่ได้รังสรรค์ไว้และตกทอดมาถึงคนในรุ่นปัจจุบัน โดยผ่านกาลเวลามาเป็นระยะเวลายาวนาน ปราสาทขอมทำให้เกิดคุณค่าในด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1) คุณค่าด้านการศึกษา ปราสาทขอมทำให้เกิดคุณค่าด้านการศึกษาแก่คนในสังคมทั้งในระดับชุมชนและในระดับมหาวิทยาลัยเช่นมหาวิทยาลัยศิลปากรได้การศึกษาในด้านนี้ทั้งในระดับปริญญาตรีถึงปริญญาเอกเรียกว่าคณะโบราณคดี ทั้งนักการศึกษา นักประวัติศาสตร์ ได้ทำการศึกษา อ่านเรื่องราวจากภาพแกะสลักจากตัวปราสาท สถาปัตยกรรม รู้เรื่องราวจากภาพวัตถุประสงค์ของการสร้าง จากภาพแกะสลัก สถาปัตยกรรมจากตัวปราสาท ทำให้ได้องค์ความรู้เพื่อพัฒนาต่อยอดอีกมากมายที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมประเทศชาติ

2) คุณค่าด้านเศรษฐกิจ ปราสาทขอมทำให้เกิดคุณค่าด้านเศรษฐกิจในแต่ละด้าน เช่น ด้านการท่องเที่ยว ทำให้ประชาชนที่อาศัยอยู่บริเวณปราสาทขอมมีรายได้จากนักท่องเที่ยวโดยการจำหน่ายสินค้าของที่ระลึก ทำร้านอาหาร ทำที่พักเป็นต้น นอกจากนี้ปราสาทขอม ทำให้เกิดช่างฝีมือต่าง ๆ มากมาย เช่น ช่างทอผ้าไหม ช่างทอเสื่อกกช่างแกะสลักหินทราย และช่างศิลปะและการออกแบบสามารถนำเอกลักษณ์ของปราสาทขอมทั้งด้านโครงสร้างทางสถาปัตยกรรม

3) คุณค่าด้านสังคม ทำให้สังคมมีระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติ ผู้คนในสังคมเกิดความเข้มแข็งในการดำเนินชีวิต ผู้คนเกิดความรักความศรัทธาต่อโบราณสถานปราสาทขอม บุคคลในชุมชนและสังคมนั้นได้มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ของบุคคลเพื่อให้เกิดความปกติสุข ตัวปราสาทยังได้สะท้อนความคิด ความเชื่อของคนในอดีตในด้านต่าง ๆ ที่ปรากฏให้เห็นบนตัวปราสาท และยังได้ปลูกจิตสำนึกในผู้คนในชุมชนได้เกิดความหวงแหนในการที่จะช่วยกันรักษาไว้ซึ่งปราสาทขอมอันเป็นมรดกอันล้ำค่าให้อยู่คู่กับชุมชนสืบต่อไป

4) คุณค่าด้านสุนทรียะ ปราสาทขอมทำให้เกิดความงามด้านสถาปัตยกรรม ภาพแกะสลัก ลวดลายบนตัวปราสาทได้สนองต่ออารมณ์ หรือความรู้สึกในแง่ของความงาม ในการตัดสินคุณค่าทางสุนทรียะคือการตัดสินวัตถุไม่ใช่ผู้รับรู้ แต่สัมพัทธ์นิยมเชื่อเหมือนจิตวิสัยว่า คุณค่าทางสุนทรียะไม่ใช่สิ่งสมบูรณ์หรือมีค่าในตัวเองมันสัมพันธ์กับการรับรู้ทางสุนทรียะของผู้รับรู้ ดังนั้นถึงแม้คุณค่าทางสุนทรียะจะเป็นคุณสมบัติของวัตถุแต่การตัดสินคุณค่าทางสุนทรียะอาศัยเพียงวัตถุอย่างเดียวไม่ได้ เราต้องอาศัยหลักฐานจากการรับรู้ทางสุนทรียะด้วยเช่นกัน

2.11 แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Base Sustainable Tourism) คือการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม ที่กำหนดทิศทางในการจัดการโดยชุมชน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างผู้เรียนรู้และชุมชน โดยมองว่าการท่องเที่ยวสามารถครอบคลุมทั้ง 5 ด้านพร้อมกัน ทั้งการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม โดยมีชุมชนเป็นผู้ดูแลจัดการ

2.11.1 ความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

มีนักวิชาการหลายภาคส่วนได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ดังนี้การท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชน และชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของมีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน

องค์ประกอบของการท่องเที่ยวโดยชุมชน มีดังนี้

- 1) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ชุมชนมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ และมีการผลิตที่พึ่งมาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน มีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์
- 2) ด้านองค์กรชุมชน มีระบบสังคมที่เข้าใจกัน มีปราชญ์หรือผู้มีความรู้ และมีทักษะในเรื่องต่าง ๆ หลากหลาย รู้สึกเป็นเจ้าของและเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา
- 3) ด้านการจัดการ มีกฎ-กติกาในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และการท่องเที่ยวมีองค์กรหรือกลไกในการทำงานเพื่อจัดการท่องเที่ยว และสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเข้ากับการพัฒนาชุมชนโดยรวมได้ มีการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม มีกองทุนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน กิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถสร้างความรู้และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่าง จึงทำให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างผู้มาเยือนกับคนในชุมชน สร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม
- 4) ด้านการเรียนรู้ ลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถสร้างกับรู้ และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน มีการจัดการซึ่งทำให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างผู้มาเยือนกับชาวบ้าน อีกทั้งยังเป็นการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรม

ชววิทย์ ศิริโชคเวชกุล กล่าวถึง การท่องเที่ยวโดยชุมชนว่าเป็นแนวทางการท่องเที่ยวที่ได้รับความสนใจอย่างมากในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของโลกและของภูมิภาค ซึ่งหัวใจสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ การมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Participation) ในกิจกรรมทางการ

ท่องเที่ยว เช่น การประดิษฐ์ และจำหน่ายสินค้าหัตถกรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน เทศกาล ประเพณี การนำนักท่องเที่ยวชมกระบวนการทางการเกษตร ท่องเที่ยวโดยชุมชนที่หลายประเทศ นำไปปฏิบัติและประสบความสำเร็จมีรูปแบบดังนี้

1) การจำหน่ายสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน (Product Sales) เช่น สินค้าหัตถกรรม อาหารประจำวัน

2) กิจกรรมการแสดงทางวัฒนธรรม (Cultural Shows) เช่น การฟ้อนรำ การละเล่น พื้นบ้านการแสดงดนตรีเฉพาะชุมชน

3) กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงหมู่บ้าน (Village Based Activities) คือ กิจกรรมทางการท่องเที่ยว ซึ่งชุมชนในหมู่บ้านเป็นผู้ดำเนินการเพื่อเสนอแก่นักท่องเที่ยว กิจกรรมการพักค้างแรมในหมู่บ้าน สำหรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้าไปท่องเที่ยวในชุมชนแห่งนั้นการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ การท่องเที่ยวที่ชุมชนเป็นผู้กำหนดกระบวนการทิศทาง และรูปแบบการท่องเที่ยวของตนเอง ซึ่งมีชาวบ้านที่เป็นเจ้าของชุมชนเป็นเจ้าของทรัพยากรท่องเที่ยววันนั้น ๆ และมีส่วนร่วมในการพัฒนาจัดการ แหล่งท่องเที่ยว และอนุรักษ์ทั้ง ธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมวิถีชีวิตและรูปแบบการดำเนินชีวิต เพื่อสร้างการพัฒนาให้เกิดการยั่งยืนสู่ชนรุ่นหลังและเกิดประโยชน์สูงสุด

2.11.2 หลักการทำงานการท่องเที่ยวโดยชุมชน

จากแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่มองว่าชุมชนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา จนทำให้ การท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาแบบองค์รวมที่มีคนเข้ามามีส่วนร่วม เมื่อมองในบริบทของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมและได้ประโยชน์จากการท่องเที่ยวจึงควรมี หลักการร่วมกันดังนี้

1) การท่องเที่ยวโดยชุมชนต้องมาจากความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ชุมชนได้มีการพิจารณาถึงสภาพของปัญหา ผลกระทบทางการท่องเที่ยวที่จะเกิดขึ้น แล้วชุมชนร่วมตัดสินใจลงมติที่จะดำเนินการตามแนวทางที่ชุมชนเห็นสมควร

2) สมาชิกในชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการ คิด การวางแผน การทำกิจกรรม ติดตาม ประเมินผลเรียนรู้และรับประโยชน์ร่วมกัน

3) ชุมชนต้องการรวมกันเป็นกลุ่ม เป็นชมรม หรือองค์กร องค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) ก็ได้ เพื่อเป็นตัวแทนในการทำหน้าที่แทนสมาชิกทั้งหมด และดำเนินการทางด้านกำหนดทิศทาง

และนโยบายการบริหาร การจัดการ การประสานงาน มีประสิทธิภาพและเป็นไปตามเจตนารมณ์ของสมาชิกในชุมชน

4) รูปแบบ เนื้อหา และกิจกรรมของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ต้องคำนึงถึงการอยู่ร่วมกันอย่างมีศักดิ์ศรี มีความเท่าเทียมกัน มีความเป็นธรรม และให้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ การเมืองสังคม และวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์และลดผลกระทบในเชิงลบ

5) มีกฎ กติกาที่เห็นร่วมกันจากชุมชน สำหรับการจัดการท่องเที่ยวที่ชัดเจน และสามารถกำกับการดูแลให้เป็นไปตามกติกาที่วางไว้

6) ชุมชนที่จัดการท่องเที่ยว สมาชิกในชุมชน ชาวบ้านทั่วไปและนักท่องเที่ยว ควรมีการเรียนรู้ซึ่งกันและกันอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดการพัฒนาทางกระบวนการท่องเที่ยวที่ถูกต้องและเหมาะสม

7) การท่องเที่ยวโดยชุมชน จะต้องมีข้อตกลงร่วมกันภายในชุมชน เช่น ความสะอาดความปลอดภัย การกระจายรายได้ที่เป็นธรรมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง และพิจารณาร่วมกันถึงขีดความสามารถในการรองรับ

8) รายได้ที่ได้รับจากการท่องเที่ยว มีส่วนนำไปสนับสนุนการพัฒนาชุมชนและรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชน

9) การท่องเที่ยวจะไม่ใช่อาชีพหลักของชุมชน และชุมชนต้องดำรงอาชีพหลักของตนเองไว้ได้ทั้งนี้หากอาชีพของชุมชนเปลี่ยนเป็นการจัดการท่องเที่ยว จะเป็นการทำลายชีวิตและจิตวิญญาณดั้งเดิมของชุมชนอย่างชัดเจน

10) องค์กรชุมชนมีความเข้มแข็งพอที่จะจัดการกับผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นได้และพร้อมจะหยุดเมื่อเกินความสามารถในการจัดการ ซึ่งสิ่งเหล่านี้หากมองในแง่ความพร้อมของชุมชนและประสิทธิภาพในการบริหารจัดการท่องเที่ยวในมิติของชุมชนแล้ว การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะเป็นไปได้ด้วยดีนั้นยังต้องพิจารณาจากมิตินอกชุมชนที่เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยได้แก่ การตลาด นโยบายรัฐที่เข้ามาสนับสนุนพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว เป็นต้น

2.11.3 กระบวนการทำงานเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว

หากชุมชนมีความพร้อมและมีปัจจัยเอื้ออำนวยต่อการเข้ามามีบทบาทจัดการการท่องเที่ยวแล้วนั้นผู้นำชุมชนและแกนนำที่หลากหลาย ตัวแทนกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน เช่น กลุ่มเยาวชน กลุ่มสตรี

กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสหกรณ์การเกษตร ฯลฯ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ครูอาจารย์ในโรงเรียน เป็นต้น ร่วมกันประชุมสัมมนาเพื่อสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนซึ่งเป็นการฝึกกำลังความคิดสร้างสรรค์ ประสานแนวคิดของทุกคนให้เห็นเป็นภาพเดียวกัน ในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน และนำวิสัยทัศน์ที่ได้มากำหนดเป็นเป้าหมาย เป็นทิศทางของการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนในระยะต่อไป ดังที่ พจนา สอนศรี ได้กล่าวไว้ว่าวิสัยทัศน์ มีชุมชนหลายแห่งที่ตัดสินใจเปิดการท่องเที่ยวภายในชุมชนขึ้นและมีการบริหารจัดการโดยชุมชนเอง มีรูปแบบการมองวิสัยทัศน์ 3 รูปแบบดังนี้

1) มองกิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือหนึ่งในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารกับคนภายนอกให้เกิดความรู้ความเข้าใจต่อสภาพปัญหาชุมชนที่ประสบอยู่ และหวังว่าจะได้เพื่อนที่เข้าใจร่วมแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ร่วมกัน อันเป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม เพื่อประสานการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาของชุมชนนั้น

2) การท่องเที่ยวทำให้เกิดผลกระทบทางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม จำเป็นที่ชุมชนต้องรวมตัวกันเข้ามาจัดการให้นักท่องเที่ยวและผู้ที่เกี่ยวข้องให้ปฏิบัติอยู่ในกฎ กติกาของชุมชน การจัดระเบียบการแบ่งปันผลประโยชน์แก่ผู้คนที่เกี่ยวข้องและผลประโยชน์ในชุมชน การสร้างมาตรฐานต่าง ๆ ของการท่องเที่ยวโดยชุมชนเอง ทั้งนี้เพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบมากเกินไปขีดความสามารถที่ชุมชนจะจัดการได้

3) การท่องเที่ยวเป็นกระบวนการเรียนรู้ระหว่างคนกับธรรมชาติ เป็นการสร้างโอกาสในการฟื้นฟูวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และสิ่งแวดล้อม โดยมองที่รายได้เป็นเพียงแค่ผลพลอยได้จากกระบวนการเรียนรู้ท่ามกลางการท่องเที่ยวซึ่งทั้ง 3 รูปแบบนี้มีพื้นฐานการคิดจากชุมชนเอง ที่มีความภูมิใจในวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของตนเองที่พร้อมจะสื่อต่อคนภายนอก โดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดนอกจากนั้นแล้วชุมชนเองยังต้องการความเข้าใจ ความร่วมมือของนักท่องเที่ยวในเคารพในกฎกติกาที่ชุมชนร่วมกันสร้างไว้เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนต่างวัฒนธรรมวัตถุประสงค์ของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งมาจากการกำหนดจากวิสัยทัศน์ที่จัดทำร่วมกันในชุมชน และนำมากำหนดเป็นวัตถุประสงค์ที่เป็นรูปธรรม ให้มีความชัดเจนขึ้นโดยชุมชนจะมีการกำหนดวัตถุประสงค์หลักอยู่ 4 ประการด้วยกัน คือ

1) เพื่อให้กิจกรรมการท่องเที่ยว เป็นกิจกรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่เน้นคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา เป็นกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับกิจกรรมการพัฒนาชุมชนในรูปแบบอื่น ๆ ที่ต้องเอื้อ

อำนวยความสะดวกการเรียนรู้ต่อการกันและกันได้ เช่น การท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ไปเยือนชุมชนชาวประมงพื้นบ้านนักท่องเที่ยวควรเกิดการเรียนรู้บทบาทของประมงขนาดเล็กที่ทำหน้าที่อนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งด้วย

2) เพื่อให้กิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นตัวกระตุ้นส่งเสริมให้ชุมชนโดยเฉพาะคนหนุ่มสาวได้เข้าใจให้คุณค่า ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรมประเพณีของชุมชนให้กลับฟื้นคืนสภาพได้ในระยะต่อไป

3) เพื่อก่อให้เกิดการรวมตัวกันของคนในชุมชน ที่เผชิญต่อผลกระทบทางการท่องเที่ยวแบบเดิมให้เข้ามามีส่วนร่วมจัดการลดผลกระทบดังกล่าว และจัดระเบียบชุมชนให้เป็นระบบที่ทำให้ชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

4) เพื่อเป็นเครื่องมือการเผยแพร่ให้ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องของวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตกับสาธารณชนภายนอกจะเห็นได้ว่าในมิติของชุมชนไม่ได้มองเรื่องรายได้เป็นเรื่องหลัก ผิดกับในระดับนโยบายการท่องเที่ยวมักจะทำให้ความสำคัญเรื่องรายได้เป็นอันดับแรก หากเอาคุณค่า วิธีคิดที่เป็นพื้นฐานที่สำคัญในสังคมไทย อันได้แก่ การมีน้ำใจ ความเอื้ออารี ประกอบกับการมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติความรักในศิลปวัฒนธรรม อันเป็นทุนทางสังคมของคนไทย ก็จะทำให้การริเริ่มและมองการท่องเที่ยวได้ถูกทิศทางยิ่งขึ้น

2.11.4 การประเมินความเป็นไปได้ของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการมีส่วนร่วมของคนเข้ามาเกี่ยวข้องทั้งบุคคลภายในหรือบุคคลภายนอก ดังนั้นผู้นำชุมชนจะต้องมี ทักษะมีความรู้ในการจัดการอย่างดี เพราะผู้นำชุมชนจะต้องมีความสามารถคาดการณ์ และประเมินว่า “วิสัยทัศน์ วัตถุประสงค์ ของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นมีความเป็นไปได้มากน้อยเพียงไร โดยการร่วมกันอภิปราย ระดมความคิดเห็นจากชุมชนให้กว้างขวางจนสามารถสรุปด้วยมติของชุมชนเอง ซึ่งมีองค์ประกอบการประเมินอยู่ 7 ประการด้วยกัน” คือ

1) ผู้นำชุมชนและแกนนำชุมชน จะต้องสามารถคิดวิเคราะห์และประเมินสถานการณ์ภายนอกและสภาพปัญหาของชุมชน เพื่อที่จะหาแนวทางที่สามารถแก้ไขได้ถูกต้องและชัดเจน แล้วจะได้กำหนดวัตถุประสงค์และการทำกิจกรรมท่องเที่ยวได้

2) การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนทั้งหมด เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับสิทธิของชุมชน ว่าคนในชุมชนเห็นด้วยหรือไม่อย่างไรในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ขนบธรรมเนียมประเพณี

วัฒนธรรมชุมชนที่มีต่อการเปิดหมู่บ้านให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว และจะต้องมีวิธีรับมือกับผลกระทบหรือ สิ่งที่จะตามมาอย่างไร ด้วยวิธีการใด ใครเป็นผู้เกี่ยวข้องบ้าง และใครมีบทบาทหน้าที่อย่างไร

3) ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการจัดตั้งองค์กรภายในชุมชน เพื่อรับผิดชอบกิจกรรมนี้ หรือ ผลักดันให้องค์กรชุมชนอื่นที่พิจารณาแล้วว่า มีความพร้อมทำหน้าที่รับผิดชอบเป็นหน่วยงานหนึ่งของ องค์กรนั้น ๆ แต่ทั้งนี้การดำเนินการขององค์กรต้องเป็นไปด้วยความโปร่งใส เพราะมีผลประโยชน์ที่ เข้ามาเกี่ยวข้อง

4) พิจารณาหาเอกลักษณ์โดดเด่นของท้องถิ่น หรือของดีของชุมชน เพื่อทำให้เป็นแหล่ง ท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับชุมชน

5) เพิ่มความพร้อมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว อาทิ ผู้ที่เกี่ยวข้อง กับที่พัก อาหาร การดูแลความปลอดภัย การสื่อสารและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จะต้องไม่อยู่กับแกน นำของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งแต่ต้องมีการกระจายอย่างทั่วถึง

6) การเสริมสร้างบรรยากาศการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง ที่จะรองรับนักท่องเที่ยวเพื่อ สามารถปรับกระบวนการให้เหมาะสม สอดคล้องยิ่งขึ้น และร่วมแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง อีกทั้งยัง เป็นการลดผลกระทบของการท่องเที่ยวในครั้งต่อ ๆ ไปด้วย

7) ประสบการณ์และทักษะในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่จะต้องบูรณาการทั้งความ เพลิดเพลิน ความตื่นตัวและการเรียนรู้ เพื่อความเหมาะสมของการจัดการการท่องเที่ยวของแต่ละ พื้นที่นั้น ๆ

2.11.5 การเตรียมความพร้อมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวเปรียบเสมือนงานที่เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน ซึ่งไม่ใช่เป็นเรื่องง่ายเพราะการ ท่องเที่ยวเป็นการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวหรือสิ่งที่นักท่องเที่ยวต้องการ กำลังซื้อของนักท่องเที่ยวสามารถกำหนด สินค้า และ บริการ ได้ตามความต้องการ จึงทำให้สภาพ ทางสังคมและวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยวเปลี่ยนไป เพราะนักท่องเที่ยวที่มาเยือนก็จะนำวัฒนธรรม ติดตัวมาด้วยนั่นเอง นับว่าเป็นดาบสองคมที่มีความเสี่ยงอย่างยิ่งในการจะใช้พัฒนาอย่างไรก็ตาม ก่อนที่ชุมชนจะเปิดหมู่บ้านเพื่อการท่องเที่ยวแล้ว ชุมชนจะต้องรู้ว่า ตัวชุมชนเองมีศักยภาพมากแค่ไหนที่จะรองรับนักท่องเที่ยว หากเปิดแล้วจะมีการจัดการหรือรับมืออย่างไรสำหรับการเปลี่ยนแปลงที่จะ เกิดขึ้น หากมีการรับมือที่ดีก็จะทำให้ชุมชนประสบความสำเร็จในการจัดการการท่องเที่ยวอย่าง

ยั่งยืน ซึ่งผู้ดำเนินการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนควรมีกระบวนการการทำงานตามที่ พจนาสวนศรี³⁹ ไว้ดังนี้

1) ขั้นที่ 1 ให้ข้อมูลด้านการท่องเที่ยวโดยให้ชุมชนพิจารณาด้านบวกและด้านลบของการท่องเที่ยว ซึ่งในขั้นตอนนี้อาจจะมีเฉพาะผู้นำหรือกลุ่มที่สนใจ

2) ขั้นที่ 2 สร้างการมีส่วนร่วม เพื่อเป็นการดึงกลุ่มที่สนใจหรือผู้ที่สนใจด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนและองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน เช่น กลุ่มเยาวชน กลุ่มอนุรักษ์ เป็นต้น

3) ขั้นที่ 3 ศึกษาเกี่ยวกับชุมชนร่วมกับชาวบ้าน โดยการทำงานร่วมกับชาวบ้านเพื่อศึกษาในหัวข้อดังนี้

3.1) การสำรวจทางกายภาพ

3.1.1) ทำแผนที่รอบนอก (แสดงแหล่งทรัพยากรธรรมชาติและที่ดินทำกิน)

3.1.2) แผนที่รอบในหมู่บ้าน (แสดงที่ตั้งของบ้านเรือน ทรัพยากรคนสร้างและทรัพยากรธรรมชาติ)

3.1.3) ศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน ภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณีของชุมชน

3.1.4) ศึกษาความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรในการท่องเที่ยว

3.1.5) ศึกษากลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนซึ่งสามารถนำผลที่ได้มาศึกษาหาข้อจำกัดและปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นร่วมกัน

4) ขั้นที่ 4 วิเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน ทั้งในด้านศักยภาพ ข้อจำกัด โอกาสและความเสี่ยง ขั้นตอนดังกล่าวสามารถทำให้ชุมชนมองเห็นด้านต่าง ๆ และสามารถเชื่อมโยงเรื่องท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนได้ การวิเคราะห์ข้อมูลในครั้งนี้จะทำให้เกิดการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา และอาจพบว่าเพื่อแก้ปัญหาให้ตรงจุดอาจจะไม่จำเป็นต้องใช้เรื่องการท่องเที่ยวเลยก็เป็นได้

5) ขั้นที่ 5 ร่วมกันแก้ไขจุดอ่อน และพัฒนาศักยภาพ อาทิ

5.1) รวบรวมองค์ความรู้ ซึ่งแต่ละชุมชนจะแตกต่างกันออกไปมีเอกลักษณ์เฉพาะชุมชน เช่น บางชุมชนเด่นด้านการพัฒนาชุมชน ชุมชนบางแห่งมีความโดดเด่นระบบการจัดการนิเวศที่ใช้ภูมิ

---

³⁹พจนาสวนศรี,คู่มือการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน,(กรุงเทพมหานคร : โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ,2546),หน้า 189-190.

ปัญหาท้องถิ่นได้เหมาะสม เป็นต้น ซึ่งชุมชนต้องร่วมกันดึงเอกลักษณ์ ให้เห็นร่วมกันก่อนนำสู่การเผยแพร่ออกไป

5.2) ปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวให้เหมาะสม สอดคล้อง กับระบบนิเวศของท้องถิ่นโดยไม่ทำลายระบบนิเวศดังกล่าว เช่น การปรับเส้นทางเดินเท้า เป็นต้น

5.3) มีการปรับปรุงแหล่งที่อยู่พักผ่อนและความสะอาดภายในชุมชน เพื่อให้เป็นมาตรฐานที่ตกลงร่วมกัน โดยมีการตรวจสอบของคณะกรรมการชุมชนอย่างสม่ำเสมอ

5.4) มีการฝึกอบรมบุคลากรเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของชุมชน เช่น มัคคุเทศก์ท้องถิ่น ซึ่งจะทำให้เห็นความสามารถของคนในชุมชน อีกทั้งขีดความสามารถของพื้นที่และกิจกรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน

6) ขั้นที่ 6 วางรูปแบบการจัดการ จะเป็นการจัดตั้งองค์กรขึ้นมาทำงาน หรือใช้องค์กรเดิม แต่มีการเพิ่มหน้าที่และมีการกำหนดวัตถุประสงค์ กำหนดรูปแบบของการท่องเที่ยว โปรแกรมและราคาการแบ่งปันผลประโยชน์สู่ชุมชนและชาวบ้าน โดยอาจจะเป็นการสร้างกฎ-กติกา เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติทั้งชาวบ้านและนักท่องเที่ยว

7) ขั้นที่ 7 มีการติดต่อกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อการรับรู้และช่วยเหลือการให้ข้อมูล

8) ขั้นที่ 8 มีการทดลองในการดำเนินการจัดกิจกรรมทางการท่องเที่ยว เพื่อทดสอบความพร้อมของชุมชนโดยการเชิญบุคคลที่มีความรู้หรือประสบการณ์ตรงในการท่องเที่ยว โดยมีชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมที่จัดขึ้นและมีการแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพื่อไปปรับใช้ในอนาคต

9) ขั้นที่ 9 ประเมินผล การประเมินผล อาจแยกออกมาเป็น 2 ส่วน คือ การประเมินผล และสรุปบทเรียนหลังเสร็จกิจกรรมทุกครั้ง และการประเมินผลเป็นช่วง ๆ ทุก ๆ 3-6 เดือน เป็นต้น ซึ่งการประเมินผลจะช่วยให้เกิดการทบทวนตนเอง และแก้ไขข้อบกพร่อง

10) ขั้นที่ 10 พัฒนางค์กร

10.1) การฝึกอบรม เช่น การบริหารจัดการ การสร้างการมีส่วนร่วม การสื่อความหมาย

10.2) การศึกษาดูงาน ผู้นำองค์กรที่ดูแลเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน อาจจะมีการศึกษาดูงานของชุมชนที่ประสบความสำเร็จ เพื่อนำมาปรับใช้ในชุมชนของตนเองในการจัดการท่องเที่ยว

กระบวนการทั้ง 10 ขั้นตอนอาจจะเหมือนกับการทำงานปกติ แต่สิ่งที่ยากและท้าทายอย่างมากคือ เรื่องการท่องเที่ยวเป็นเรื่องที่ชาวบ้านไม่คุ้นเคยมาก่อน และไม่มั่นใจว่าตนเองจะทำได้หรือไม่

แต่ละคำถามแต่ละขั้นตอนจะต้องมีการปลุกกระตมของคนในท้องถิ่นให้รู้จักท้องถิ่นของตนเอง เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจในท้องถิ่น การท่องเที่ยวในชุมชนก็จะเกิดความชัดเจนมากขึ้น

2.12 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อารีย์ วิบูลย์พงศ์ และคณะ⁴⁰ ดำเนินการวิจัยเพื่อค้นหาแนวทางการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อการจัดการด้านเศรษฐกิจชุมชนในจังหวัดพิษณุโลก ชัยนาท กาฬสินธุ์ และนครศรีธรรมราช โดยการใช้แบบสำรวจและใช้เครื่องมือการเรียนรู้ 2 ลักษณะ คือ เครื่องมือที่สามารถแปลงข้อมูลให้เป็นที่เข้าใจได้ และเครื่องมือที่เป็นกระบวนการสื่อสาร หรือการจัดเวทีเรียนรู้และการสังเคราะห์บทเรียนจากการจัดเวที ผลการวิจัยพบว่า 1) ข้อมูลที่เข้าถึงได้ง่ายและเหมาะสำหรับการใช้งานในชุมชน คือ ฐานข้อมูลแบบบรรยายซึ่งได้จากแบบสำรวจข้อมูลเศรษฐกิจชุมชนและฐานข้อมูลสารสนเทศเชิงภูมิศาสตร์ 2) ผลการสำรวจการใช้ปัจจัยการผลิตและผลการผลิตข้าว ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และมันสำปะหลังพบว่า แต่ละจังหวัดมีค่าเฉลี่ยประสิทธิภาพการผลิตใกล้เคียงกัน แต่มีความจำเป็นในการยกระดับประสิทธิภาพการผลิตและผลิตภาพ 3) เศรษฐกิจหลักของชุมชน คือ การเกษตรโดยเฉพาะการปลูกพืช เกษตรกรในพิษณุโลกพึ่งพาตลาดในหมู่บ้านสูงกว่าจังหวัดอื่น นครราชสีมามีการออมสูง ส่วนชัยนาทได้รับการช่วยเหลือจากรัฐมากที่สุด และการกระตุ้นการตลาดของกลุ่มจะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และ 4) ผลการเรียนรู้พบว่า ชุมชนให้ความสนใจกับรูปธรรมและสิ่งใกล้ตัว เช่น ต้นทุนและผลตอบแทน ชุมชนมีการเรียนรู้จากการผิดพลาด และปัจจัยที่มีผลต่อการเรียนรู้ ได้แก่ บทบาทของผู้เรียนรู้ - ผู้นำกับสมาชิกในชุมชนมีการเรียนรู้ต่างกัน อายุ - คนอายุน้อยเรียนรู้เร็วกว่าคนอายุมาก และความเข้มแข็งของชุมชน - ชุมชนเข้มแข็งเรียนรู้ได้ดีกว่าชุมชนที่ไม่เข้มแข็ง

ประสงค์ ต้นพิชัยและคณะ⁴¹ ดำเนินการวิจัยเรื่อง โครงการ การศึกษาสถานการณ์ศักยภาพ ต้นทุน และเงื่อนไขข้อจำกัดในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก กรณีศึกษา ภาคกลางตะวันตก โดยสรุปงานวิจัยนี้ศึกษาการศึกษาสถานการณ์ ศักยภาพ ต้นทุน และเงื่อนไขข้อจำกัดในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากกรณีศึกษา ภาคกลางตะวันตก ในมิติของภาคการผลิตด้านการเกษตร นำเสนอใน 3 ภาคการผลิต ประกอบด้วย ข้าว ไม้ผล และพืชผัก ในภาพรวมของภาคกลาง ตะวันตก โดยการศึกษา

⁴⁰อารีย์ วิบูลย์พงศ์ ทรงศักดิ์ ศรีบุญจิตต์ เยาวเรศ เขาวนพูนผล กาญจนา โชคถาวร กฤษฏา แก่นมณี รัตนาแก้วเสน พิชญ์ฐ กัญ จีระสันติกุล ภวิษฐ์พร วงศ์ศักดิ์. (2554). รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการ เครื่องมือการเรียนรู้และนโยบายเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในพื้นที่ 21 จังหวัด. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

⁴¹ประสงค์ ต้นพิชัยและคณะ,โครงการ การศึกษาสถานการณ์ ศักยภาพ ต้นทุน และเงื่อนไขข้อจำกัดในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก กรณีศึกษา ภาคกลางตะวันตก,รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์, สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.),2562.

ข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และเพิ่มเติมข้อมูลเชิงลึกจากกรณีศึกษาในบริบทจริงคัดสรรชุมชนที่โดดเด่นในภาคกลางตะวันตกในแต่ละภาคการผลิต รวมทั้งการนำเสนอกรอบแนวทางในการขับเคลื่อนชุมชนเศรษฐกิจฐานรากในภาคกลางตะวันตก เพื่อนำไปสู่การพัฒนาทิศทางและชุดโครงการวิจัยเพื่อเป็นตัวแบบในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืนในภาคกลางตะวันตก

ชลอ เอี่ยมสุทธิและคณะ ดำเนินการวิจัยเรื่อง⁴² “พัฒนาการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำปากพองตอนกลาง จังหวัดนครศรีธรรมราช” ผลงานวิจัยนี้ได้ว่ากระบวนการที่ทำให้คนในชุมชนมีความเข้าใจและความพร้อมที่จะมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน ดำเนินการผ่านรูปแบบทั้งทางการและไม่เป็นทางการ รูปแบบที่เป็นทางการได้แก่เวทีระดับเครือข่ายและระดับชุมชน ซึ่งประกอบด้วย การประชุมประชาคม การประชุมกลุ่มย่อยในชุมชน รวมถึงการประชุมสัมพันธผ่านเครือข่ายวิทยุท้องถิ่นในพื้นที่ ส่วนรูปแบบที่ไม่เป็นทางการเช่น การพูดคุยตามพื้นที่ส่วนร่วมในชีวิตประจำวันและวาระการจัดงานประเพณีเป็นต้น กระบวนการเพื่อให้ชุมชนแต่ละชุมชนในเครือข่ายสามารถสร้างระบบการจัดการของตนเองอย่างมีคุณภาพทั้งระบบการจัดการความรู้และทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชน ให้พร้อมสำหรับการการเข้ามาศึกษาเรียนรู้ของคนภายนอก และจัดระบบการท่องเที่ยวให้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ

มีมิตร บุญเขตการได้ศึกษา กระบวนการสร้างเครือข่ายการพัฒนาโดยใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษาหมู่บ้านใหม่คุณธรรม อำเภอฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา การศึกษาเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษากระบวนการสร้างเครือข่ายการพัฒนาโดยใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง 2) เพื่อศึกษาปัญหาและการแก้ไขเกี่ยวกับการสร้างเครือข่าย โดยรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจาะลึก ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key-informant) จำนวน 15 ราย จากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างเครือข่าย ประกอบด้วย ผู้อาวุโสที่คนในชุมชนเคารพนับถือ ปราชญ์ชุมชนผู้นำชุมชน คณะกรรมการ และสมาชิกเครือข่ายองค์กรชุมชน รวมทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง มาทำการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นการพรรณนาความประกอบตรรกะโดยใช้สถิติเชิงพรรณนาช่วยด้วย ผลการศึกษา พอสรุปได้ดังนี้

1) กระบวนการสร้างเครือข่ายการพัฒนาโดยใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงประกอบด้วย 1) ขั้นตอนการสำรวจและการค้นหา พบว่า ชุมชนมีทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ประโยชน์ในการผลิตสินค้าโดยไม่ต้องลงทุนซื้อ และใช้กรรมวิธีจากภูมิปัญญาของผู้เฒ่าผู้แก่ที่ได้ถ่ายทอดวิชาความรู้เกี่ยวกับการแปรรูปเป็นผ้าไหม ซึ่งนับว่าเป็นการค้นพบของดีที่สามารถถ่ายทอดให้แก่เด็ก และเยาวชน 2) การตัดสินใจ และพิจารณาความพร้อม พบว่า วัตถุประสงค์เป็นเรื่องสำคัญเรื่องแรก รองมาการสำรวจข้อมูล

⁴²ชลอ เอี่ยมสุทธิและคณะ, พัฒนาการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำปากพองตอนกลาง จังหวัดนครศรีธรรมราช, รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์, สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2552.

ทดลองทำเทคนิค และวิธีการนำทรัพยากรต่างๆ มาใช้อย่างเหมาะสมต่อนั้นพิจารณาคนที่มีความประพฤติดี และเต็มใจ เข้าร่วมเป็นสมาชิก และมีความซื่อสัตย์ ความร่วมมือ การไว้น้ำใจ และต้องอยู่ในกติกา และมีเงื่อนไข คือ ต้องเป็นบุคคลที่มีภูมิลำเนาอยู่ในหมู่บ้านใหม่คุณธรรม 3) การผลิตพบว่า สมาชิกเครือข่ายจะร่วมกันคิด ร่วมวางแผนการทำงานในการผลิตสินค้าให้สอดคล้องกับความต้องการของการตลาด โดยมีข้อตกลงให้สมาชิกแต่ละคนแยกรับงานไปทำที่บ้านของตนเอง 4) การทำงานของเครือข่าย พบว่า กลุ่มแม่บ้านจะคอยสนับสนุน และช่วยเหลือลูกค้า ในขณะที่เดียวกันลูกค้าก็จะช่วยเหลือแม่ข่ายกลับคืนเช่นกัน โดยเฉพาะในเรื่องของบุคลากร วัสดุอุปกรณ์ การตลาด การแก้ปัญหา ตลอดจนงบประมาณจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชน 5) การขยายผล พบว่าเครือข่ายได้พัฒนาองค์ความรู้ การประสานงาน การจัดสวัสดิการ การส่งเสริมอาชีพ การผลิตการตลาดสรุปผลการดำเนินการ และการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน 2) ปัญหาและการแก้ไขเกี่ยวกับสร้างเครือข่าย พบว่า การดำเนินการด้านการตลาดและการประชาสัมพันธ์ในเรื่องเกี่ยวกับสินค้า หรือผลิตภัณฑ์ยังขาดความชัดเจน และไม่ทั่วถึงขาดการสนับสนุนงบประมาณอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้การดำเนินงานไม่สอดคล้องกับโครงการ และแผนงานที่วางไว้

การศึกษาของ ชลัษย์รัตน์ ได้ทำการศึกษาถึงการพัฒนารูปแบบองค์กรเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนพื้นที่สูง จังหวัดเพชรบูรณ์ ผลการศึกษาพบว่า มีการดำเนินการด้านความรู้เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิต และภูมิปัญญาท้องถิ่น และมีตัวแทนองค์กรภาครัฐและเอกชน เข้าร่วมองค์กรในรูปแบบองค์กรเครือข่ายด้านการท่องเที่ยว โดยตั้งชื่อว่า “ศูนย์อำนวยการบ้านเล่าลือ เล่าเนิ้ง และเพชรดา” มีการจัดสายงานเป็นกลุ่ม โดยทุกกลุ่มจะมีคณะกรรมการดูแลรับผิดชอบและต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น “กลุ่มอาชีพท่องเที่ยวเชิงวิถีชีวิตและวัฒนธรรม 4 คน” และดำเนินการจัดให้มีสถานที่จำหน่ายผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น สถานการแสดงวัฒนธรรมพื้นบ้าน พิพิธภัณฑสถานนิทรรศการวิถี 4 คนเผ่า อาคารผลิตผ้าทอและผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น สวนไม้ดอกไม้ประดับ สวนสมุนไพร สวนไร่ชา และไร่กาแฟ

พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอูน), ได้ศึกษาวิจัยในปี พ.ศ.2552 เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในกรุงเทพมหานคร” ผลการศึกษาพบว่า ผลการศึกษาข้อมูลพื้นฐานและความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวของวัดและผลการเรียนรู้ด้านการพัฒนาจิตใจและปัญญา พบว่า นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมีความสนใจในการเรียนรู้และการปฏิบัติตามหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการเจริญจิตภาวนา และการเจริญปัญญา กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ระบุว่าทางวัดได้จัดให้มีข้อมูลข่าวสารสถานที่และการแนะนำความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่เหมาะสม มีรูปแบบการฝึกอบรมด้านจิตใจที่ดี ซึ่งสิ่งนี้นักท่องเที่ยวได้รับจากการปฏิบัติ คือ การเห็นคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ การเห็นคุณค่าของการ

พัฒนาจิตใจและปัญญา เห็นคุณค่าของพระรัตนตรัย การเห็นคุณค่าของการรักษาศีลการเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธและสามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้ผลศึกษากระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวพบว่า วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีกระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวตามหลักการทางพระพุทธศาสนาโดยมีการสื่อสารและการพัฒนาจิตใจที่อาศัยหลักการทางพระพุทธศาสนา เช่น การให้ไหว้พระสวดมนต์ การฝึกสมาธิ การเจริญปัญญา และการจัดกิจกรรมเชิงประเพณีเป็นต้น โดยใช้สื่อที่สำคัญ 4 ประเภท คือ 1) สื่อบุคคล 2) สื่อธรรมชาติ 3) สื่อประเพณี และ 4) สื่อมวลชน⁴³

จากที่ได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับงานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอม จังหวัดสุรินทร์” มีแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก การจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งข้อมูลเหล่านี้จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยเศรษฐกิจฐานรากในครั้งนี้ จึงเป็นความพยายามที่จะศึกษาเพื่อให้เห็นข้อเท็จจริง และความถูกต้องตรงประเด็น ในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากให้มากที่สุด ที่จะพอสร้างและเสริมพลัง (Empowerment) ให้กับกลุ่มคนฐานรากให้ตรงกลุ่มและตรงกับบริบท เพื่อให้กลุ่มคนเหล่านั้นมี “อำนาจ” ในการลุกขึ้นมาจัดการระบบเศรษฐกิจของตนเองและชุมชนให้เข้มแข็ง และเกิดการกระจายประโยชน์ไปยังกลุ่มคนต่างๆ โดยที่ยังสามารถรักษาหรือเพิ่มฐานทุนของชุมชนให้เข้มแข็งและมากพอจะเป็นทุนในการขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ในอนาคต และนำไปสู่การเป็นต้นแบบหรือข้อเสนอเชิงนโยบายที่สามารถสร้างการมีส่วนร่วมระหว่างรัฐกับชุมชน เกิดการกำหนดทิศทางของการพัฒนาร่วมกัน เพื่อให้เกิดการพัฒนาต่อยอดทางเศรษฐกิจที่มีความสมดุล รวมไปถึงการทำให้เห็นเงื่อนไข ข้อจำกัดในการทำงาน เพื่อหาทางออกที่สามารถนำไปสู่การพัฒนาให้เกิดกลไกการทำงานเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในระดับต่างๆ ได้ก่อนที่จะทำการขยับขับเคลื่อนเพื่อให้เกิดรูปธรรมในลำดับต่อไป

อรุณศรี ลีจรรย์เนียร และคณะ⁴⁴ ได้ดำเนินการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้อาหารในภูมิภาคภาคตะวันตก” สรุปงานวิจัยว่า การศึกษาศักยภาพเส้นทาง

⁴³พระมหาสุทธิชัย อากาศโร (อบอู่), “รูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในกรุงเทพมหานคร”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาท่องเที่ยวและสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย), 2552. หน้า (ก).

⁴⁴อรุณศรี ลีจรรย์เนียรและคณะ,การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้อาหารในภูมิภาคภาคตะวันตก,รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์,สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.)และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) 2559.

ท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้เกี่ยวกับอาหารในภูมิภาคตะวันตก เป็นการศึกษาและสำรวจข้อมูลการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ด้านอาหารไทยในพื้นที่ภูมิภาคตะวันตก 8 จังหวัด ได้แก่ นครปฐม ราชบุรี กาญจนบุรี สุพรรณบุรี เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ สมุทรสงคราม และสมุทรสาคร โดยศึกษาพัฒนาและทดสอบศักยภาพของเส้นทางท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้อาหารไทย โดยศึกษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมด้านอาหาร ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับอาหาร โดยจะต้องหาอัตลักษณ์และความโดดเด่นของแต่ละพื้นที่แล้วจึงจะนำมากำหนดเป็น จุดสนใจทางการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้อาหารที่มีศักยภาพทางการตลาดและในเชิงพาณิชย์ โดยจะใช้แนวคิดพื้นฐานของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรอนุรักษ์ การท่องเที่ยวโดยชุมชน และการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ในการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเพณี และเทศกาลในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับอาหารและการกินอยู่ของชุมชน แล้วทดสอบศักยภาพของจุดสนใจทางการท่องเที่ยว และนำมาร้อยเรียงได้เป็นเส้นทางท่องเที่ยวในรูปแบบใหม่ที่เรียกว่า การท่องเที่ยวเชิงอาหาร (Food tourism) หรือการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ (Gastronomic tourism) ซึ่งได้เส้นทางท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ 3 เส้นทางคือ เส้นทางทรัพย์สมุทร สูดธรรมชาติไปชิม (เที่ยวชิมริมทะเล) เส้นทางล่องนที เอ็มอิมพี วิถีไทย (เที่ยวชิมริมแม่น้ำ) และเส้นทางอาหารไทยหลากมัจฉา นำเรียนรู้ (เที่ยวชิมกินปลา) ซึ่งเป็นเส้นทางท่องเที่ยวเพื่อความสนใจเฉพาะ (Special interest tourism) รูปแบบใหม่ กล่าวคือ การท่องเที่ยวเชิงอาหาร (Food tourism) หรือการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ (Gastronomic tourism) นอกจากนี้คณะนักวิจัยได้เชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงของภาคตะวันตกซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้อาหารไว้ในเส้นทางทั้ง 3 เส้นทางด้วยและได้จัดโปรแกรมการท่องเที่ยวเพื่อ ตัวอย่างของการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ของทั้ง 3 เส้นทาง ในรูปแบบการท่องเที่ยว 1 วัน (One day trip) การท่องเที่ยวแบบ 2 วัน 1 คืน (Two days trip) และการท่องเที่ยวแบบ 3 วัน 2 คืน (Three days trip) และได้ประเมินศักยภาพในเชิงพาณิชย์ของเส้นทางตามโปรแกรมการท่องเที่ยว และกิจกรรมการท่องเที่ยวตัวอย่าง โดยการจัด Faminization trip ให้กับตัวแทนของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่องการพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ เพื่อให้ได้ข้อมูลในประเด็นที่ต้องการศึกษา ผู้วิจัยจึงได้กำหนดวิธีการดำเนินการวิจัยตามลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

- 3.1 รูปแบบการวิจัย
- 3.2 พื้นที่การวิจัย ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
- 3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- 3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล
- 3.6 สรุปกระบวนการวิจัย

3.1 รูปแบบการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทขอมของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์นี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้การวิเคราะห์ สังเคราะห์ เนื้อหาจากเอกสาร งานวิจัย การสัมภาษณ์เชิงลึก สันทนากลุ่ม แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์ สรุปและเขียนบรรยายเชิงพรรณนา และการออกแบบการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) โดยลำดับขั้นตอน ดังนี้

1.การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องทั้งปฐมภูมิ และทุติยภูมิ ทั้งนี้ได้กำหนดกรอบในการศึกษาค้นคว้า ดังนี้ 1) ที่มาของแนวคิด 2) ความหมาย 3) หลักการสำคัญ 4) รูปแบบ 5) กระบวนการ/วิธีการ 6) ประโยชน์ และ 7) แนวทางในการประยุกต์ใช้กับการพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอม ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) ศึกษาค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง ทั้งหนังสือ รายงานการวิจัย รายงานการประชุม และเอกสารอื่นๆ โดยอาศัยแนวคิดที่เกี่ยวกับการพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์

2) การศึกษาวิเคราะห์พัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทขอมแบบมีส่วนร่วม

3) สรุปผลการศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิด หลักการกระบวนการ การจัดการเส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์

2.การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีขั้นตอนดังนี้

1) สัมภาษณ์ และสนทนากลุ่มกับตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ ประกอบด้วย วัฒนธรรมจังหวัด สุรินทร์, การท่องเที่ยวจังหวัดสุรินทร์, พัฒนาชุมชนจังหวัดสุรินทร์, ภัณฑารักษ์ประจำพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สุรินทร์ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลในการพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยว และรูปแบบการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอม

2) ลงพื้นที่ 4 ชุมชนปราสาทขอม ประกอบด้วย 1) ชุมชนปราสาทขอมศีขรภูมิ 2) ชุมชนปราสาทขอมช่างปี 3) ชุมชนปราสาทขอมภูมิโปน และ 4) ชุมชนกลุ่มปราสาทขอมตาเมื่อน เพื่อสนทนากลุ่ม สัมภาษณ์ และรวบรวมข้อมูลจาก พระสงฆ์และปราชญ์ท้องถิ่น, ผู้ประกอบการขายของที่ระลึก, ผู้ประกอบการท่องเที่ยว, กลุ่มวิสาหกิจชุมชน และนักท่องเที่ยว เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลในการพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยว และรูปแบบการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอม

3) สัมภาษณ์นักวิชาการที่เกี่ยวกับประเด็นการวิจัย 4 ด้าน คือ 1) นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ 2) นักวิชาการด้านศิลปวัฒนธรรม 3) นักวิชาการด้านการพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยว และ 4) นักวิชาการด้านการท่องเที่ยว

4) นำข้อสรุปจากการสัมภาษณ์ มาวิเคราะห์สรุปอุปนิสัย และวิเคราะห์ส่วนประกอบ แล้วเขียนบรรยายเชิงพรรณนา เพื่อนำไปพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวต้นแบบของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

3.2 พื้นที่การวิจัย ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง

3.2.1 พื้นที่การวิจัย

พื้นที่การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์นี้เลือกชุมชนรอบปราสาทจำนวน 4 แห่งประกอบด้วย 1) ชุมชนรอบปราสาทศีขรภูมิ ตำบลระแงง อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ 2) ชุมชนรอบปราสาทช่างปี ตำบลช่างปี อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ 3) ชุมชนรอบปราสาทภูมิโปน ตำบลดม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ และ 4) ชุมชนรอบกลุ่มปราสาทตาเมื่อน ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ เหตุผลของการเลือกพื้นที่ในการวิจัยจำนวน 4 แห่งดังกล่าวนี้ เพราะว่าแหล่งท่องเที่ยวปราสาทขอมนี้ เป็นแหล่งท่องเที่ยวศาสนาและวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงในจังหวัดสุรินทร์ รวมทั้งเป็นที่รู้จักเป็นอย่างดีของนักท่องเที่ยวทั่วไป และในแต่ละปีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามแหล่งปราสาทนั้น ๆ มีการจัดกิจกรรมเชิงศาสนาและวัฒนธรรมเป็นประจำทุกปี และมีนักท่องเที่ยวได้เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมชม และเลือกซื้อสินค้าที่ระลึกเป็นจำนวนมาก ดังนั้นผู้วิจัยจึงเลือกสถานที่ดังกล่าวนี้ในการทำวิจัย

3.2.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรนั้นประกอบด้วยกลุ่มประชากรจำนวน 7 กลุ่ม ประกอบด้วย 1) กลุ่มนักวิชาการ ประกอบด้วยนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์, นักวิชาการด้านการสร้างเส้นทางการ

ท่องเที่ยว, นักวิชาการด้านการท่องเที่ยว, นักวิชาการด้านโลจิสติกส์, และนักวิชาการด้านการพัฒนาชุมชน ด้านละ 1 คน รวม 5 คน 2) กลุ่มผู้บริหารโบราณสถานจำนวน 4 แห่ง ๆ ละ 1 คน 3) กลุ่มนักปราชญ์ท้องถิ่น เช่น พระสงฆ์, นักปราชญ์ท้องถิ่น เป็นต้น จำนวน 4 แห่ง ๆ ละ รูป/คน 4) กลุ่มผู้ประกอบการท่องเที่ยว จำนวนแห่ง ๆ ละ 4 คน 5) กลุ่มผู้ประกอบการค้าของที่ระลึกแห่งละ 5 คน รวมเป็น 20 คน 6) กลุ่มวิสาหกิจชุมชน จำนวน 4 แห่ง ๆ ละ 20 คน รวมเป็น 40 คน และ 7) กลุ่มนักท่องเที่ยว จำนวน 4 แห่ง ๆ ละ 20 คน รวมเป็น 80 คน กลุ่มประชากรทั้งหมดใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection)

ตารางที่ 3.1 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

ประชากร	กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants)	การได้มาของ กลุ่มตัวอย่าง	การเก็บข้อมูล
1.กลุ่มนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรม ด้านการท่องเที่ยว ด้านโลจิสติกส์ ด้านการพัฒนาชุมชน และด้านการสร้างเครือข่าย	-นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ 1 คน -นักวิชาการด้านการสร้างผลิตภัณฑ์ 1 คน -นักวิชาการด้านการท่องเที่ยว 1 คน -นักวิชาการด้านโลจิสติกส์ 1 คน -นักวิชาการด้านการพัฒนาชุมชน 1 คน -นักวิชาการด้านรัฐประศาสนศาสตร์ 1 คน	เลือกแบบ เจาะจง	-แบบสัมภาษณ์ -แบบสนทนา กลุ่ม
รวม 6 รูป/คน			
2.กลุ่มผู้บริหารโบราณสถาน	-ผู้บริหาร/เจ้าหน้าที่แหล่งท่องเที่ยวโบราณสถานปราสาทขอม หรือกรมการมูลนิธิแหล่งท่องเที่ยวปราสาทขอม ตามแหล่งโบราณสถาน 4 แห่ง ๆ ละ 1 คน	เลือกแบบ เจาะจง	-แบบสัมภาษณ์ -แบบสนทนา กลุ่ม
รวม 4 คน			
3.กลุ่มนักปราชญ์ท้องถิ่น	-พระสงฆ์/ปราชญ์ท้องถิ่น 4 รูป/คน	เลือกแบบ เจาะจง	-แบบสัมภาษณ์ -แบบสนทนา กลุ่ม
รวม 4 รูป/คน			
4.กลุ่ม	-เจ้าของกิจการบริษัทนำเที่ยว / กลุ่ม	เลือกแบบ	-แบบทดสอบ

ผู้ประกอบการ ท่องเที่ยว	มีคฤหาสน์ ตามแหล่งโบราณสถาน 4 แห่ง ๆ ละ 1 คน	เจาะจง	-แบบสัมภาษณ์ -แบบสนทนา กลุ่ม
	รวม 4 คน		
5.กลุ่ม ผู้ประกอบการ ค้าขายของที่ระลึก	-กลุ่มผู้ประกอบการขายของที่ระลึก ณ โบราณสถานปราสาทขอมทั้ง 4 แห่ง ๆ ละ 2 คน	เลือกแบบ เจาะจง	-แบบทดสอบ -แบบสัมภาษณ์ -แบบสนทนา กลุ่ม
	รวม 8 คน		
6.กลุ่ม ผู้ประกอบการ วิสาหกิจชุมชน	-กลุ่มวิสาหกิจชุมชนจำนวน 4 แห่ง ๆ ละ 2 คน	เลือกแบบ เจาะจง	-แบบทดสอบ -แบบสัมภาษณ์ -แบบสนทนา กลุ่ม
	รวม 8 คน		
5.กลุ่มนักท่องเที่ยว	-นักท่องเที่ยวผู้เดินทางมาท่องเที่ยว ณ โบราณสถานปราสาทขอมทั้ง 4 แห่ง ละ 2 คน	เลือกแบบ เจาะจง	-แบบทดสอบ -แบบสัมภาษณ์ -แบบสนทนา กลุ่ม
	รวม 8 คน		
รวมทุกกลุ่ม	รวม 42 รูป / คน		

3.3 เครื่องมือการวิจัย

3.3.1 เครื่องมือในการวิจัย

การดำเนินการตามโครงการวิจัยดังกล่าวนี้ เน้นการศึกษาแบบมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ ดังนั้น เครื่องมือการวิจัยประกอบด้วย 1) แบบสัมภาษณ์ 2) แบบสอบถาม 3) แบบสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อให้การดำเนินกิจกรรมระหว่างชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ทั้ง 4 แห่ง ผู้วิจัยจึงได้กำหนดเครื่องมือในการวิจัย ดังนี้

1) แบบสัมภาษณ์ (Interview Form)

แบบสัมภาษณ์ (Interview Form) เป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้างปลายเปิด (Structure In-depth interview) จำนวน 1 ฉบับ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาข้อมูลที่จะทำให้

ทราบ หรือแสดงนัยให้ทราบถึงหลักการและสภาพทั่วไปของการพัฒนาเส้นทางและรูปแบบการบริการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในพื้นที่การศึกษาวิจัย โดยดำเนินการ

- 1) กำหนดประเด็นหลักในการสัมภาษณ์ และรายการข้อคำถามแต่ละประเด็น
- 2) จัดทำร่างแบบสัมภาษณ์และรายการข้อคำถามแต่ละประเด็น
- 3) ตรวจสอบคุณภาพของแบบสัมภาษณ์ โดยผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่าน เพื่อพิจารณาตรวจสอบความตรงตามเนื้อหาและการใช้ภาษา จากนั้นปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญทั้ง 3 ท่าน
- 4) แก้ไขและปรับปรุงแบบสัมภาษณ์ให้สมบูรณ์ แล้วจึงนำไปเก็บรวบรวมข้อมูลจริง ตามกลุ่มประชากรตัวอย่างที่เหลือเอาไว้

2) แบบสนทนากลุ่ม (Focus Group)

แบบสนทนากลุ่ม (Focus Group) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญในพื้นที่ชุมชนรอบปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ทั้ง 4 แห่ง ได้แก่ นักวิชาการด้านต่าง ๆ เช่นนักวิชาการด้านพัฒนาเส้นทาง การท่องเที่ยว ผู้บริหารภาครัฐ/ผู้นำท้องถิ่น ผู้บริหารโบราณสถาน ปราชญ์ท้องถิ่น/พระสงฆ์ กลุ่มผู้ประกอบการขายของที่ระลึก กลุ่มผู้ประกอบการท่องเที่ยว กลุ่มวิสาหกิจชุมชน และนักท่องเที่ยว ในการอภิปรายกลุ่มย่อย เป็นการสนทนาที่เกิดขึ้นได้โดยทั่ว ๆ ไป โดยไม่เจาะจงเรื่องสถานที่ เช่น การสนทนากลุ่มวิสาหกิจชุมชน การสนทนากลุ่มกับผู้บริหารภาครัฐ/ผู้นำท้องถิ่น โดยมีเนื้อหาสำคัญ เช่น

- (1) ประวัติความเป็นมาของปราสาทขอมในเมืองสุรินทร์ เส้นทางท่องเที่ยวปราสาทขอม
- (2) สินค้าของที่ระลึกจากปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์จากอดีตถึงปัจจุบัน
- (3) รูปแบบการท่องเที่ยวในกลุ่มปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์จากอดีตถึงปัจจุบัน
- (4) แนวทางการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวต้นแบบ และการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวในกลุ่มปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ เพื่อสร้างเป็นเส้นทางท่องเที่ยวต้นแบบปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์

3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาข้อมูลและแนวการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวและรูปแบบการบริการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมให้มีประสิทธิภาพทั้งในด้านการใช้งานและด้านการตลาดให้ตรงตามความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ และได้ทำการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ตำรา วิทยานิพนธ์ การสังเกต และการศึกษาของจริงที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสินค้าและรูปแบบการบริการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอม โดยผู้วิจัยได้แบ่งเป็นขั้นตอนการดำเนินการ ดังนี้

1.1 ขั้นตอนการศึกษาข้อมูลเชิงเอกสาร ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ ตำรา เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวและรูปแบบการบริการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอม โดยใช้แหล่งที่มาของข้อมูล ได้แก่ (1) ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ (2) ห้องสมุดสถาบันและหน่วยงานสถานศึกษาที่ใกล้เคียง (3) สำนักงานห้องสมุดแห่งชาติ (4) การสืบค้นข้อมูลจากวารสารออนไลน์

1.2 การสร้างแบบสอบถาม การสร้างแบบสอบถามขึ้นมาเพื่อนำไปสู่แนวทางการออกแบบ โดยผู้วิจัยได้สอบถามข้อมูลเส้นทางการท่องเที่ยว และด้านพฤติกรรมการท่องเที่ยว และข้อมูลด้านการท่องเที่ยวจากผู้ประกอบการ และนักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่าง เกี่ยวกับพฤติกรรมการท่องเที่ยว

ขั้นตอนที่ 2 พัฒนาและปรับปรุงการพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวและรูปแบบการบริการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอม ให้มีประสิทธิภาพในด้านการใช้งาน ด้านการตลาด โดยใช้แบบสอบถามความพึงพอใจรูปแบบเส้นทางและรูปแบบการบริการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอม และความต้องการทางด้านต่าง ๆ โดยสอบถามความคิดเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้เชี่ยวชาญ

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

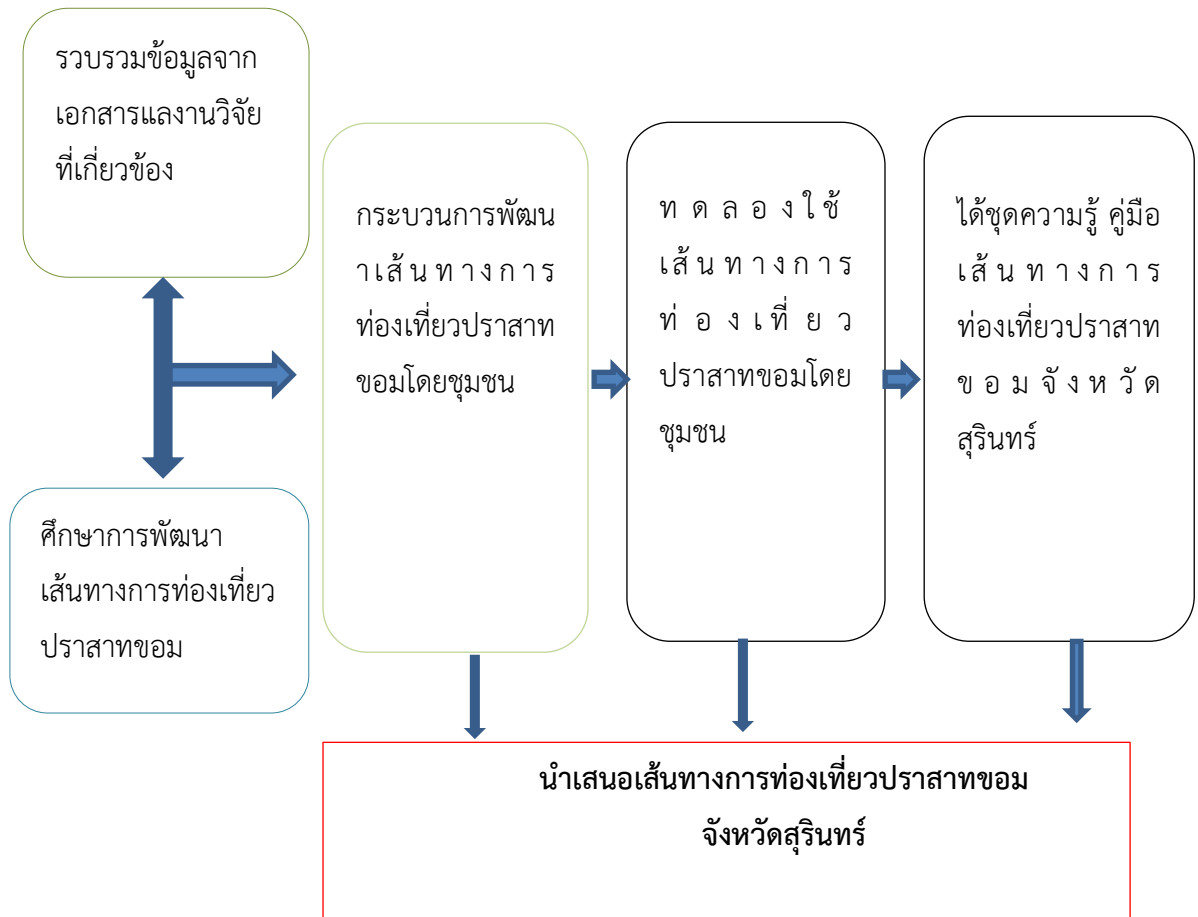
ขั้นตอนที่ 1 วิเคราะห์ข้อมูลและแนวทางการพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวและพัฒนาแบบการท่องเที่ยวปราสาทขอม ให้มีประสิทธิภาพทั้งในด้านการใช้งานและด้านการตลาดให้ตรงตามความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย โดยผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ในภาคเอกสาร โดยการนำมาจัดเรียงลำดับความสำคัญ และสรุปข้อมูลเพื่อทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์, การสอบถาม และการสนทนากลุ่ม

ขั้นตอนที่ 2 พัฒนาปรับปรุงเส้นทางการท่องเที่ยวและพัฒนาแบบการท่องเที่ยวปราสาทขอม ให้มีประสิทธิภาพในด้านการใช้งาน ด้านการตลาด

ขั้นตอนที่ 3 เพื่อประเมินความพึงพอใจของผู้ใช้เส้นทางการท่องเที่ยวและรูปแบบการท่องเที่ยวปราสาทขอม โดยใช้เกณฑ์การประเมินของเครื่องมือที่ใช้ และสรุปวิเคราะห์ผลที่ได้ใช้สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าความถี่ ร้อยละ และค่าเฉลี่ย

3.6 สรุปกระบวนการวิจัย

สรุปกระบวนการวิจัยเรื่องการศึกษากลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์เพื่อให้เห็นรูปแบบกระบวนการการวิจัยการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอม ดังแผนภาพต่อไปนี้

บทที่ 4

ผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์” ภายใต้แผนงานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์” มีวัตถุประสงค์ในการวิจัยคือ 1) เพื่อศึกษาเส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ 2) เพื่อพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ 3) เพื่อพัฒนาคู่มือการท่องเที่ยวตามเส้นทางชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ โดยผู้วิจัยได้กำหนดชุมชนปราสาทขอม 4 แห่งสำหรับการศึกษาวิจัยประกอบด้วย 1) ชุมชนปราสาทศีขรภูมิ อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ 2) ชุมชนปราสาทช่างปี อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ 3) ชุมชนปราสาทภูมิโปน อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ 4) ชุมชนปราสาทตาเมือน อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ มีผลการวิจัยดังนี้

4.1 ผลการวิจัยศึกษาเส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

จากการศึกษาข้อมูลด้านเอกสารพบว่า แนวคิดเกี่ยวกับเส้นทางการท่องเที่ยวได้เกิดขึ้นมาเป็นเวลานานแล้วจากการสืบค้นข้อมูลในเบื้องต้นได้พบว่า การจัดระบบการเดินทางท่องเที่ยวของชาวตะวันตกนั้นเกิดขึ้นประมาณสมัยอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ คืออาณาจักรเปอร์เซีย เอสซีเรีย กรีก อียิปต์ และโรมันการเดินทางได้ถูกนำมาใช้โดยกองทหารหรือกลุ่มพ่อค้า และผู้แทนรัฐบาลต่าง ๆ ในอดีตเป็นเหตุผลสำคัญ รวมทั้งเพื่อการติดต่อคมนาคมระหว่างรัฐบาลกลางกับอาณานิคมต่าง ๆ ที่อยู่ห่างไกลออกไป

นอกจากนี้การเดินทางยังมีความจำเป็นสำหรับพวกช่างศิลป์และสถาปนิก ที่ถูกเรียกมาใช้จากดินแดนห่างไกล เพื่อการออกแบบและก่อสร้างพระราชวังที่ยิ่งใหญ่ดงามหรือหลุมศพขนาดมหึมาของกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ ในขณะที่เดียวกันการเดินทางยังช่วยทำให้เกิดมีการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน ที่สำคัญๆ เช่นถนน ลำคลอง ผู้จัดบันทึกระยะทาง สถานีไปรษณีย์ หลักรบระยะทาง บ่อน้ำหรืออ่างน้ำดื่ม ในสถานที่พักและร้านอาหาร ซึ่งมีอยู่ตามเส้นทาง ในยุคของอาณาจักรกรีกโบราณ มนุษย์เดินทางไปชมการแข่งขันกีฬาโอลิมปิก ซึ่งเป็นการแข่งขันกีฬาที่ยิ่งใหญ่ที่สุดที่ต้องการใช้สถานที่พักและบริการอาหารอย่างดี เป็นจำนวนมากไว้คอยบริการ ยุคนี้เริ่มมีการใช้เงินในการแลกเปลี่ยนสินค้าบ้างแล้ว ทำให้สะดวกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการต่าง ๆ เป็นต้น

สมัยอาณาจักรบาบิโลน (Babylonian Kingdom) และอาณาจักรอียิปต์ (Egyptian Kingdom) มีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์โบราณวัตถุ (Historic Antiquities) 2,600 ปีมาแล้วในอาณาจักรบาบิโลน มีการจัดงานเทศกาลทางด้านศาสนา มีการสำรวจพบหลักฐานจากข้อความที่นักเดินทางเขียนไว้ที่ผนัง หรือสิ่งก่อสร้าง การเดินทางของคนทั่วไปในทางบกมักนิยมใช้ ลา ล่อ อูฐ หรือเกวียน (Wagons) แต่สำหรับทหารหรือเจ้าหน้าที่รัฐมักนิยมใช้ ม้า หรือรถม้าสองล้อ (Chariots) เป็นพาหนะ

สมัยจักรวรรดกรีกและจักรวรรดิโรมัน มีการปกครองเป็นแบบนครรัฐ (City State) ทำให้ไม่มีผู้นำสั่งการให้สร้างถนน จึงนิยมเดินทางด้วยเรือ การท่องเที่ยวสมัยนั้นมีทั้งเดินทางเพื่อแสวงหาความรู้ เนื่องจากสมัยกรีกนี้มีนักปราชญ์เป็นจำนวนมาก อาทิ อริสโตเติล พลาโต เป็นต้น การเดินทางเพื่อท่องเที่ยวดูการกีฬา โดยเฉพาะในกรุงเอเธนส์สมัยกรีกมีการแข่งขันกีฬาโอลิมปิกโบราณให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาเที่ยวชมการแข่งขันด้วย สมัยนี้จึงมีการสร้างที่พักแรมเป็นห้องนอนแคบ ๆ เกิดขึ้นตามเส้นทางเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เข้าพักหลับนอนด้วย

ในสมัยโรมัน ได้รวบรวมจักรวรรดกรีกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรและได้นำเอาวัฒนธรรม ธรรมเนียม ความหรูหราต่าง ๆ ไปพัฒนาเป็นแบบโรมัน เป็นสมัยที่มีการท่องเที่ยวรุ่งเรืองที่สุดในยุคโบราณ จนมีนักวิชาการปัจจุบัน กล่าวว่า “ แม้ว่าชาวโรมันจะมีไซชาติแรกที่เดินทางไปเยี่ยมชมสถานที่ต่าง ๆ เพื่อความเพลิดเพลินก็ตาม แต่ชาวโรมันก็เป็นชนชาติแรกที่แท้จริงที่สร้างวัฒนธรรมการท่องเที่ยวระบบมวลชนเป็นครั้งแรก ” (Mass Tourism) ชาวโรมันนิยมเดินทางไปชมความสำเร็จของวิทยาการของกรีก อนุสาวรีย์ต่าง ๆ รูปแกะสลัก ตลอดจนงานเทศกาล โครงสร้างพื้นฐานถูกสร้างขึ้นอย่างเป็นระบบ ทั้งถนนหนทาง ที่พักแรม (Inns) ร้านอาหาร การรักษาความปลอดภัย เป็นต้น

สมัยกลางหรือยุคมืด (Middle Age or Dark Age) ประมาณ ค.ศ.500-1500 เป็นช่วงที่เศรษฐกิจตกต่ำ ศาสนาเข้ามามีบทบาทในการกำหนดการดำเนินชีวิตของผู้คน วันหยุด (Holy Days) เริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้น คนชั้นกลางและชั้นสูงนิยมเดินทางเพื่อแสวงบุญ ในระยะทางไกลในเมืองต่าง ๆ ตามหลักฐานที่ปรากฏเป็นนิทานเรื่อง Canterbury's tales เป็นต้น

ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (Renaissance) ลักษณะสำคัญของการท่องเที่ยวในยุคนี้ คือ เกิดการพัฒนาทางการค้า ผู้คนเริ่มใฝ่รู้เกี่ยวกับเรื่องของยุโรปสมัยก่อน โดยเฉพาะชาวอังกฤษที่ร่ำรวยนิยมส่งบุตรชายออกเดินทางไปต่างประเทศพร้อมกับผู้สอนประจำตัว (Travelling Tutors) เป็นระยะเวลา 3 ปี เรียกว่าแกรนด์ทัวร์ (Grand Tour) โดยมีจุดมุ่งหมายที่ประเทศ อิตาลี อาจเรียกแกรนด์ทัวร์ว่า เป็นการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาก็ได้

สมัยคริสต์ศตวรรษที่ 18-19 สังคมเริ่มเปลี่ยนจากเกษตรกรรมมาเป็นอุตสาหกรรม เกิด

การล่าอาณานิคมขึ้น ที่พักรมได้รับการพัฒนามาตามลำดับ กลายเป็นโรงแรม แทนที่ ต่าง ๆ การโยกย้ายถิ่นฐาน ไปยังดินแดนใหม่ ๆ นอกยุโรป อาทิ ไป อเมริกา มีการพัฒนาประดิษฐ์เครื่องจักรไอน้ำ กับเรือกลไฟแบบกังหันข้างผสมใบ ทำให้เกิดการเดินทางได้เร็วขึ้น มีการพัฒนากิจการรถไฟและในปี ค.ศ. 1841 โทมัส คูก (Thomas Cook) ได้จัดนำเที่ยวทางรถไฟแบบครบวงจรเป็นครั้งแรกที่อังกฤษ ในขณะที่ เฮนรี เวลส์ ก็จัดกิจการนำเที่ยวขึ้นในอเมริกาเช่นกันยุคศตวรรษที่ 20 การท่องเที่ยวยังคงขยายตัวต่อเนื่อง ความสะดวกสบายมีมากขึ้น ทั้งการเดินทาง ที่พักรม เงินตราเอกสารการเดินทาง ผู้คนหันมานิยมเดินทางด้วยรถยนต์ส่วนตัวมากขึ้นทำให้การเดินทางด้วยรถไฟลดน้อยลง พัฒนาของอุตสาหกรรมการบิน ที่เริ่มขึ้นในยุโรป ปี ค.ศ. 1919 และเริ่มขนส่งผู้โดยสารในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา ผู้คนได้ออกเดินทางท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมชมสถานที่สำคัญทางการสงคราม อาทิ หาดนอร์ม็องดีที่ฝรั่งเศส 19 เป็นต้น

สำหรับในเอเชียโดยเฉพาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งรวมถึงดินแดนของประเทศไทยด้วยในสมัยโบราณเรียกดินแดนส่วนนี้ว่าสุวรรณภูมิ เป็นแหล่งหลอมรวมทางวัฒนธรรมที่สำคัญ 2 กระแสหลัก คือ อินเดียและจีน วัฒนธรรมอินเดียเกิดจากพ่อค้าอินเดียเข้ามาติดต่อกับชาย พร้อมกับนำวัฒนธรรมและศาสนาของตนมาเผยแพร่และตั้งถิ่นฐานอยู่ในดินแดนแถบนี้ด้วย หนังสือ Les Etats hindouises แปลเป็นไทยว่า “รัฐที่ได้รับวัฒนธรรมอินเดีย” ของ เซเดส์ ได้แสดงให้เห็นว่าการเผยแพร่วัฒนธรรมอินเดียนั้นเกิดจากการเพิ่มปริมาณการค้าระหว่างอินเดียกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในสมัยพุทธศตวรรษที่ 5 นิคมการค้าของชาวอินเดียเกิดขึ้นตามเมืองท่าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อน ณ เมืองท่าเหล่านี้ ทำให้กลุ่มนักบวชและพราหมณ์ชาวอินเดียมีโอกาสเข้ามาเผยแพร่วัฒนธรรมของตน และตั้งถิ่นฐานได้โดยสะดวกในเวลาต่อมา¹ กลุ่มพราหมณ์ ได้สอนหลักวิชาต่าง ๆ ให้คนพื้นเมือง เช่นการเมือง การค้า กฎหมาย เกษษกรรม วิชาคำนวณ โหราศาสตร์ ปรัชญา ศาสนา วรรณคดี ศิลปะ และวิชาการทำเสน่ห์² เป็นต้น ได้ทำให้เกิดรูปแบบทางการเมืองการปกครองขึ้นแก่ภูมิภาคนี้อย่างกว้างขวาง อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดีย แผ่ขยายครอบคลุมพื้นที่สุวรรณภูมิในแถบอินโดจีนในอดีตทั้งหมด และช่วงเวลานั้นก็ได้ปรากฏอาณาจักรหนึ่งขึ้นในประวัติศาสตร์ ชื่อว่า “ฟูนัน” จดหมายเหตุจีนได้ระบุว่าอาณาจักรฟูนันนี้มีอายุอยู่ระหว่าง พุทธศตวรรษที่ 6-11 โดยร่วมยุคสมัย

¹ ดี.จี.อี.ฮอลล์.วรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และคณะแปล,ชาญวิทย์ เกษตรศิริ บรรณาธิการ ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : สุวรรณภูมิ-อุษาคเนย์ภาคพิศดาร เล่ม ๑, (พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๙.

² ปรินาลบุริภณห์,หลวง.ชุมนุมโบราณคดี, (กรุงเทพมหานคร: เขษมบรรณกิจ, ๒๕๐๓), หน้า ๑๗๑.

เดียวกับอาณาจักรอมราวดีในอินเดีย³ มีอิทธิพลครอบคลุมพื้นที่กว้างขวาง รวมทั้งแถบชุมชนอุ้งทอง จังหวัดสุพรรณบุรี จุดนี้เป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญสำหรับเป็นเส้นทางติดต่อระหว่างพูนันกับอินเดีย โดยมีแม่น้ำด้านทิศตะวันตกสายสำคัญที่ใช้เป็นเส้นทางคมนาคม ได้แก่ แม่น้ำท่าจีนและแม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำท่าจีนมีปากน้ำแยกเป็น 2 ทาง คือ ที่บริเวณจังหวัดสุพรรณบุรี และที่จังหวัดอ่างทองและสิงห์บุรี แม่น้ำทั้งสองนี้เป็นเส้นทางสัญจรติดต่อกับประเทศพม่าและอ่าวเบงกอลได้ด้วยเหตุนี้อุ้งทอง ในจังหวัดสุพรรณบุรี จึงเป็นเมืองสำคัญในการเดินทางติดต่อระหว่างอินเดียบกับพูนัน⁴

พูนันเป็นอาณาจักรยุคแรกในประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้⁵ ซึ่งมีร่องรอยของความเจริญรุ่งเรือง เป็นอาณาจักรที่ครองความยิ่งใหญ่ในแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยาในภาคกลาง ลุ่มน้ำโขง และยังแผ่อิทธิพลไปจนสุดแหลมมลายู มีอายุอยู่ยาวนานนับถึง 4 ศตวรรษ⁶ สอดคล้องกับจดหมายเหตุของจีนสมัยราชวงศ์เหลียง (พ.ศ. 1045 – 1101) ได้บันทึกเรื่องราวราชทูตจีนเดินทางไปพูนัน ในช่วงปีพุทธศักราช 793 โดยได้บันทึกว่า พระเจ้าพินมันแห่งพูนันยกกองทัพเรือข้ามอ่าวไทยไปปราบอาณาจักรอีก 10 กว่าแห่ง รวมทั้งดินแดน หลังจากนั้นก็ทรงโจมตีอาณาจักรจีนหลิน⁷ ช่วงแห่งการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของพูนันนั้นเป็นช่วงแห่งความรุ่งเรือง เพราะได้รับวัฒนธรรมและศาสนาจากอินเดีย มีกษัตริย์บางพระองค์ของพูนันสืบเชื้อสายมาจากอินเดีย ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้รูปแบบทางศิลปะของพูนันส่วนใหญ่อยู่ภายใต้อิทธิพลของศิลปะอินเดีย ลักษณะสถาปัตยกรรมแบบพูนันปรากฏอยู่ในรูปแบบโบราณสถานของประเทศกัมพูชาในสมัยก่อนพระนครซึ่งยังคงเหลืออยู่จนถึงปัจจุบัน⁸

ดังนั้นพูนันคืออาณาจักรยิ่งใหญ่ที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านวัฒนธรรมในยุคหนึ่งซึ่งส่งต่อให้กับอาณาจักรทวารวดี ศรีวิชัย ลพบุรี สุโขทัย ล้านนา อโยธยา เป็นต้น ในเวลาต่อมา สำหรับในงานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาเส้นทางทางท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดชุมชนสำหรับศึกษาไว้ 4 แห่งคือ 1) ชุมชนรอบปราสาทศีขรภูมิ ตำบลระแงง อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ 2) ชุมชนรอบปราสาทข่างปี ตำบลข่างปี อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ 3)

³สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศิลปะในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๓.

⁴พิริยะ ไกรฤกษ์, ประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๒๒๑.

⁵เริงวุฒิ มิตรสุริยะ, “อุษาคเนย์” ประวัติศาสตร์อาเซียน ฉบับประชาชน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทวิชั่น พรีเมส จำกัด, ๒๕๕๗). หน้า ๘๓.

⁶น. ณ ปากน้ำ, ศิลปะแห่งอาณาจักรไทยโบราณ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๐), หน้า ๒๑๘.

⁷ประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีในประเทศไทย, หน้า ๑๘๗.

⁸ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : สุวรรณภูมิ-อุษาคเนย์ภาคพิศดาร เล่ม ๑, หน้า ๓๖

ชุมชนรอบปราสาทภูมิโปน ตำบลตม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ และ 4) ชุมชนรอบกลุ่มปราสาทตาเมือน ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งจะได้กล่าวถึงในรายละเอียดต่อไป

ประวัติและความเป็นมาของปราสาทที่ปรากฏอยู่ในจังหวัดสุรินทร์จากการศึกษาเอกสารทางวิชาการพบว่า คำว่า “ปราสาท”⁹ (Prasada) มาจากรากศัพท์ภาษาสันสกฤต หมายถึง อาคารที่มีส่วนกลางเป็นห้องเรียกว่า “ห้องครรภคฤหะ” หรือ “เรือนธาตุ” และมีหลังคาเป็นชั้นซ้อนกันหลายชั้นเรียกว่า “เรือนชั้น” หลังคาแต่ละชั้นนั้น เป็นการย่อส่วนของปราสาท โดยนำมาซ้อนกันในรูปของสัญลักษณ์ แทนความหมายของเรือนฐานันดรสูง อันเป็นที่สถิตของเหล่าเทพเทวดา ดังนั้นปราสาทจึงหมายถึง อาคารที่เป็นศาสนสถาน เพื่อประดิษฐานรูปเคารพ และการทำพิธีกรรมทางศาสนา ไม่ใช่พระราชมณเฑียร อันเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ ด้วยเหตุนี้จึงมีความแตกต่างในเรื่องของวัสดุ กล่าวคือ ปราสาทที่เป็นศาสนสถานนั้น สร้างด้วยวัสดุ ที่มั่นคงแข็งแรงประเภทอิฐหรือหิน ส่วนพระราชมณเฑียร ที่ประทับของพระมหากษัตริย์ สร้างด้วยไม้ทั้งสิ้น

“ปราสาทขอม” หมายถึง อาคารทรงปราสาทที่สร้างขึ้นในวัฒนธรรมขอม หรือเขมรโบราณ เพื่อใช้เป็นศาสนสถานในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ทั้งในศาสนาฮินดู และพระพุทธศาสนา นิยามหายาน ส่วนคำว่า “ปราสาทขอมในประเทศไทย” นั้น หมายถึง อาคารทรงปราสาทในวัฒนธรรมขอม ที่พบในดินแดนไทยในปัจจุบัน ซึ่งดินแดนเหล่านี้ครั้งหนึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรขอม รวมทั้งบางส่วนได้มีการรับอิทธิพลทางศาสนา และงานศิลปกรรมขอมมาสร้าง โดยคนในท้องถิ่น แต่เดิมมักเรียกงานศิลปะของวัฒนธรรมขอมในประเทศไทยว่า “ศิลปะลพบุรี” เนื่องจากเชื่อว่า เมืองลพบุรี เคยเป็นเมืองศูนย์กลางของขอมในประเทศไทย ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16 - 18 และมีลักษณะของงานศิลปกรรมบางอย่าง ที่แตกต่างจากศิลปะขอม แต่ในปัจจุบันนิยมเรียกว่า “ศิลปะขอมที่พบในประเทศไทย” เพราะเป็นคำรวมที่ครอบคลุมพื้นที่และระยะเวลามากกว่า กล่าวคือ พื้นที่ของประเทศไทย ที่รับวัฒนธรรมขอมอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12 - 18

นิคม มุสิกคามะกล่าวว่า “ปราสาท เป็นชื่อเรียกสถาปัตยกรรมประเภทหนึ่งของศิลปะขอม โดยเป็นอาคารที่มีเรือนยอดซ้อนกันหลายชั้น และมีห้องครรภคฤหะภายในนั้น ซึ่งได้รับอิทธิพลจากงานสถาปัตยกรรมของอินเดียทางใต้ โดยเรียกตามภาษาสันสกฤตว่า “ปราสาท” (Prasada) อันเป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพที่สำคัญในศาสนา และมีหลังคาซ้อนเป็นชั้นๆ โดยมียอดรูปโดมอยู่ข้างบนหลังคา แต่ละชั้นมีรูปจำ ลองอาคารตั้งประดับอยู่ด้วยเหตุผลดังกล่าวคำว่า “ปราสาท” ในที่นี้จึงหมายถึงอาคารที่สร้างขึ้น เพื่อเป็นศาสนสถานเท่านั้นมิได้เกี่ยวข้องกับพระราชมณเฑียร อันเป็นสถานที่ประทับของพระมหากษัตริย์ดังเช่นความหมายที่เคยเข้าใจ”¹⁰ สุภัทรดิศ ดิศกุล กล่าวว่า “จากการ

⁹สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน(ออนไลน์) แหล่งที่มา <http://kanchanapisek.or.th/kp6/sub/book/book.php?book=30&chap=3&page=t30-3-infodetail01.html>

¹⁰นิคม มุสิกคามะ,ประวัติศาสตร์โบราณคดีกัมพูชา, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร,๒๕๓๖),หน้า ๕๖.

บันทึกของจิวดากวนกล่าวว่าพวกขอมนับถือศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธซึ่งรับมาจากอินเดีย ทั้งสองศาสนาต่างเชื่อเรื่องเวียนว่าย ตายเกิด ศาสนาฮินดู เป็นศาสนาที่ย่างยากและเชื่อในเทพเจ้าหลายองค์ แต่มีลัทธิใหญ่ๆ อยู่ 2 ลัทธิคือ ไศวนิกาย กับไวษณพนิกายในขณะที่พุทธศาสนาก็แบ่งออกเป็น 2 นิกาย คือเถรวาท หรือหินยานและอาจารย์วาทหรือมหายานซึ่งเป็นฐานความเชื่อในการสร้างศาสนสถานหรือที่เรียกว่า “ปราสาท”¹¹ ดังนั้น ปราสาทที่สร้างขึ้นจึงเป็นการจำลองจักรวาลและดินแดนแห่งเทพเจ้าเพื่อให้เป็นที่ประทับของเหล่าเทพเมื่อยามเสด็จลงสู่พื้นดินโดยประดิษฐานรูปเคารพไว้ในห้องกลางศาสนสถานหรือที่เรียกว่า “ห้องครรภคฤหะ”ซึ่งมักจะอยู่ตรงปรางค์ประธานเสมอ

อาคารทรงปราสาทที่ใช้เป็นศาสนสถานในวัฒนธรรมขอมนั้น มีที่มาจากอินเดีย กล่าวคือ ชาวอินเดียได้สร้างปราสาทขึ้น เพื่อประดิษฐานรูปเคารพทางศาสนา เรียกว่า เทวาลัย โดยสร้างเป็นอาคารที่มีหลังคาซ้อนชั้นขึ้นไปหลายชั้น แต่ละชั้นมีการ ประดับอาคารจำลอง สามารถแยกออกเป็น 2 สายวัฒนธรรม ได้แก่ อินเดียภาคเหนือ เรียกว่า “ทรงศิขร” (สิ-ชะ-ระ) คือ ปราสาทที่มีหลังคารูปโค้งสูง ส่วนในอินเดียภาคใต้ เรียกว่า “ทรงวิมาน” คือ ปราสาทที่มีหลังคาซ้อนเป็นชั้นๆ แต่ละชั้นมักประดับอาคาร จำลองจากรูปแบบของปราสาทขอม ในระยะแรกเชื่อกันว่า ได้รับอิทธิพลของทรงศิขรจากอินเดียภาคเหนือ ส่วนทรงวิมานนั้น ส่งอิทธิพลมายังศิลปะชวา ต่อมาภายหลังช่างขอมได้นำเอา รูปแบบทั้ง 2 สายวัฒนธรรม มาผสมผสานกัน จนกลายเป็นรูปแบบเฉพาะของตัวเองขึ้น รูปแบบงานสถาปัตยกรรมเขมรส่วนใหญ่เป็นเทวาลัยในศาสนาฮินดู ที่เรียกกันว่าปราสาท อันหมายถึง อาคารที่ตั้งอยู่บนฐานสูงและมีหลายชั้น ซึ่งเป็นอาคารที่ประทับของกษัตริย์และเทพเจ้า¹² ในวัฒนธรรมฮินดูมีกฎ 2 ข้อกำกับกับการออกแบบศาสนสถานคือ¹³ หลักการออกแบบและเกณฑ์การออกแบบ หลักการออกแบบจะใช้วัสดุปุระขมณฑลเป็นแบบแผนในการออกแบบ หรือเป็นยันต์ทางสถาปัตยกรรม โดยมีจุดพินทุอยู่ศูนย์กลางยันต์อันเป็นจุดกำเนิดการสร้างสรรค์จักรวาล ส่วนเกณฑ์การออกแบบคือการพิจารณาถึงการเลือกทำเลที่ตั้งการออกแบบแผนผังและรูปทรงพิธีกรรมและคติความเชื่อในงานสถาปัตยกรรม และโครงสร้างการก่อสร้างและการตกแต่ง

การสร้างอาคารทรงปราสาทมาจากคติความเชื่อของชาวอินเดียที่ว่า เทพเจ้าทั้งหลายสถิตอยู่ ณ เขาพระสุเมรุ อันเป็นแกนกลางของจักรวาล ซึ่งอยู่บนสวรรค์ การสร้างปราสาทจึงเปรียบเสมือน

¹¹สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศิลปะขอม, (กรุงเทพมหานคร : ศุภสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๙), หน้า ๙๕.

¹²พิริยะ ไกรฤกษ์, อารยธรรมไทย พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ศิลปะเล่ม ๑ ศิลปะก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙, หน้า ๑๓๓ อ้างถึงใน นางสาวศศิธร จันทรใบ “การศึกษาคติการออกแบบปราสาทหินพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๕).

¹³อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมในประเทศไทย: ในส่วนของงานสถาปัตยกรรมหิน” เอกสารวิชาการในการประชุมด้านประวัติศาสตร์ศิลปะเนื่องในวาระเฉลิมฉลองสัมพันธภาพ ๑๐๐ ปี ไทย - ญี่ปุ่น เสนอที่อินเทอร์เน็ตเนชั่นแนลโตเกียว

การจำลองเขาพระสุเมรุมายังโลกมนุษย์ เพื่อเป็นที่สถิตของเทพเจ้า และมีการสร้างรูปเคารพของเทพเจ้าขึ้น เพื่อประดิษฐานไว้ภายใน โดยตัวปราสาทมีสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ใช้แทนความหมายของเขาพระสุเมรุ เช่นมีปราสาทประธานตรงกลาง มีปราสาทบริวารล้อมรอบ ถัดออกมามีสระน้ำ และกำแพงล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง การที่ทำหลังคาปราสาทเป็นเรือนซ้อนชั้นก็หมายถึง สวรรค์หรือวิมานของเทพเทวดานั้นเอง ด้วยเหตุที่เป็นการจำลองจักรวาลมาไว้บนโลกมนุษย์ และเป็นที่สถิตของเทพเจ้า จึงต้องมีระเบียบกฎเกณฑ์ ตามที่กำหนดไว้ในคัมภีร์ทางศาสนาอย่างเคร่งครัด ตัวปราสาทจึงมีขนาดใหญ่โต และใช้เวลาก่อสร้างยาวนาน เฉลิม ینگบุญเกิด กล่าวว่า¹⁴ “คติในการสร้างปราสาทเชื่อว่า จักรวาล (โลก) ประกอบด้วยทวีปต่างๆ 5 ทวีป โดยมีชมพูทวีปเป็นศูนย์กลางและมีเขาพระสุเมรุอยู่ในตำแหน่งแกนกลางของจักรวาล การออกแบบสร้างศาสนสถานนั้นผู้ออกแบบต้องพยายามสื่อให้เห็นถึงการติดต่อกันระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้าเบื้องบน”

ด้วยเหตุที่ปราสาทขอมคือศูนย์กลางของจักรวาล ดังนั้นตัวปราสาทและเขตศาสนสถานจึงถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และใช้ในความหมายที่เป็นศูนย์กลางของเมืองหรือชุมชน ปราสาทเป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพ และใช้ทำพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งในศาสนาฮินดูจะมีพราหมณ์เป็นผู้ทำพิธี เช่นการสรงน้ำรูปเคารพที่อยู่ภายในห้องครรภคฤหะ น้ำที่สรงแล้วจะไหลออกมาทางท่อน้ำเรียกว่า ท่อโสมสูตร ซึ่งต่อออกมาภายนอกตัวปราสาท เพื่อที่ชาวบ้านจะได้นำน้ำศักดิ์สิทธิ์นี้ไปใช้ นอกเหนือจากปราสาทที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนแล้ว การสร้างสระน้ำและบาราย (สระน้ำขนาดใหญ่) ก็เป็นส่วนหนึ่งของปราสาท เพื่อเป็นอ่างเก็บน้ำ สำหรับชุมชน ในการอุปโภคบริโภค ดังนั้น การสร้างปราสาทจึงเป็นภาระสำคัญของพระมหากษัตริย์ ที่เมื่อขึ้นครองราชย์แล้ว ต้องสร้างขึ้น เพื่ออุทิศให้แก่บรรพบุรุษหรือให้แก่พระองค์เอง และสร้างบารายให้แก่ประชาชน การสร้างปราสาทที่มีขนาดใหญ่จึงแสดงให้เห็นถึงบุญบารมี และพระราชอำนาจของกษัตริย์แต่ละพระองค์ด้วย

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าปราสาทขอมมีประวัติความเป็นมาอันยาวนานมีส่วนเกี่ยวข้องกับขอมโบราณมีคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ ในการวิจัยเรื่อง การศึกษากลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ชุมชนปราสาทขอมไว้ 4 แห่งสำหรับศึกษาวิจัยดังนี้

¹⁴ เฉลิม ینگบุญเกิด, *บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเงินละ*, (กรุงเทพมหานคร : พงษ์นครปริ้นท์ติ้ง เซ็นเตอร์, ๒๕๔๓), หน้า ๓๓.

4.1.1.เส้นทางท่องเที่ยวชมชนปราสาทศิขรภูมิ

ปราสาทศิขรภูมิ หรือปราสาทระแงง¹⁵ ตั้งอยู่ข้างวัดบ้านปราสาท บ้านปราสาท ตำบลระแงง อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทหลังนี้เป็นปราสาทที่งดงามที่สุดในจังหวัดสุรินทร์ โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และพระธิดาทัง 3 (มี หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล เป็นต้น) ได้เดินทางมาเยือนเมื่อ มกราคม - กุมภาพันธ์ 2472 (นับอย่างใหม่ต้องปี พ.ศ. 2473) และได้ถูกรวมเข้ากับอุทยานประวัติศาสตร์กลุ่มปราสาทตาเมือนและปราสาทศิขรภูมิ

จากลักษณะทางศิลปกรรม สันนิษฐานว่าสร้างราวพุทธศตวรรษที่ 17 เป็นศาสนสถานในลัทธิไศวนิกาย และในพุทธศตวรรษที่ 22 มีการบูรณะเพิ่มเติมที่องค์ปราสาทแถวหลังฝั่งทิศใต้ เป็นแบบศิลปะล้านช้าง และยังมีจารึกอักษรธรรมปรากฏอยู่ ณ ปราสาทหลังนี้

ภาพที่ 4.1 ปราสาทศิขรภูมิ

ปราสาทศิขรภูมิ มีลักษณะเป็นปราสาทหมู่ 5 องค์ เป็นปราสาทก่ออิฐไม่สอปูน ตั้งอยู่บนฐานศิลาแลงเดียวกัน โดยตัวฐานก่อด้วยศิลาแลงกว้าง 25 เมตร ยาว 26 เมตร สูง 1.5 เมตร โดยมีคูน้ำกว้าง 125 เมตร ล้อมรอบสามด้าน โดยเว้นด้านตะวันออกอันเป็นทางเข้าไว้ปราสาทประธานสูงประมาณ 32 เมตร ทัพหลังเป็นภาพพระศิวนาฏราชสิบกกร ทรงพ้อนรำอยู่เหนือเกียรติมุข ภายใต้วงโค้งลายท่อนมาลัย ซึ่งสลักเป็นภาพพระคเณศ พระพรหม พระวิษณุ และพระอุมาโดยทัพหลังซึ่งนับเป็นทัพหลังที่มีความสวยงามและสมบูรณ์ที่สุดชิ้นหนึ่งของเมืองไทย บริเวณเสากรอบประตูสลักเป็นรูปนางอัปสรถือดอกบัว และทวารบาลยืนกุมกระบอง ซึ่งนางอัปสรที่ปราสาทศิขรภูมินี้มีลักษณะคล้ายกับนางอัปสรที่ปราสาทนครวัด ประเทศกัมพูชา ซึ่งไม่พบที่ปราสาทศิลปะเขมรโบราณแห่งใดอีกเลยในประเทศไทย พบที่ปราสาทศิขรภูมิเพียงแห่งเดียวเท่านั้น

ปราสาทศิขรภูมิตั้งอยู่ใจกลางอำเภอศีขรภูมิ ในเขตตำบลระแงง อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ เริ่มก่อตั้งบ้านเมืองมาตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2295 ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย โดยมี "เชียงไชย" เป็นหัวหน้าผู้ปกครอง ซึ่งต่อมาภายหลังได้ประกอบความดีความชอบในการปกครองราษฎรให้ได้อยู่เย็นเป็นสุข จึงได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น "ขุนไชยสุริยง" กองนอก และได้รับเลื่อนเป็น "หลวงไชยสุริยง" กองนอก ตามลำดับ ชาวอำเภอศีขรภูมิจึงถือว่า "หลวงไชยสุริยง" (เชียงไชย) เป็นเจ้าเมือง

¹⁵ปราสาทศิขรภูมิ,(ออนไลน์) แหล่งที่มา https://th.wikipedia.org/wiki/เข้าถึงเมื่อ_๒๗_ธันวาคม_๒๕๖๒.

ศิขรภูมิคนแรก|และเป็นผู้คุณูปการต่อการวางรากฐานการปกครองและการพัฒนาในด้านต่างๆ เพื่อประโยชน์สุขของชาวอำเภอศิขรภูมิจวบจนปัจจุบัน ต้นสมัยรัชกาลที่ 5 ขึ้นครองราชสมบัติ ประมาณ พ.ศ. 2412 เจ้าเมืองสังขะได้กราบบังคมทูลขอยกบ้านกุดไผท หรือบ้านจารพัตขึ้นเป็นเมือง (ตำบลจารพัตในปัจจุบัน) โปรดเกล้าให้เป็นเมือง "ศิขรภูมิพิสัย" ให้หลวงไชยสุริยง "พระศิขรมานูรักษ์" เป็นเจ้าเมือง ต่อมาได้ย้ายที่ทำการมาตั้งที่บ้านโคกตะเคียนริมทางหลวงแผ่นดินที่ตัดใหม่ในท้องที่บ้านปราสาท ตำบลยางในขณะนั้น สร้างเป็นที่ทำการอำเภอชั่วคราว ครั้นถึงฤดูฝนปรากฏว่าน้ำจากทุ่งกุดไผทท่วมถึงจึงพิจารณาย้ายที่ทำการไปตั้งที่โคกอนันต์ (บ้านอนันต์ ตำบลยาง ตรงโรงเรียนบ้านอนันต์ ในปัจจุบัน) ตั้งที่ว่าการอำเภอถาวรตรงนั้นตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2454 ซึ่งเป็นสมัยแรกของการปกครองท้องที่ จนถึง ปี พ.ศ. 2475 จึงย้ายมาตั้งที่บ้านระแงงที่มีการคมนาคมสะดวกมีรถไฟวิ่งผ่าน จึงเป็นที่ตั้งอำเภอศิขรภูมิในปัจจุบันนี้ ซึ่งกุดไผท ศิขรภูมิพิสัย จึงค่อยๆ เลื่อนหายไปจากความทรงจำของผู้คน กระทั่งกรมสามัญศึกษาได้มาตั้งโรงเรียนมัธยมศึกษาที่อำเภอศิขรภูมิ จึงได้ตั้งชื่อโรงเรียนว่า "ศิขรภูมิพิสัย" และชื่อของกุดไผทก็นำมาใช้เป็นชื่อของโรงเรียน "กุดไผทประชาสรรค์" ในตำบลกุดหวาย อำเภอศิขรภูมิ ในปัจจุบัน ต่อมาคำว่า "พิสัย" หายไปคงเหลือแต่คำว่า "อำเภอศิขรภูมิ" ซึ่งหมายถึงเมืองที่เป็นที่ราบสูงหรือภูเขา

จากการลงพื้นที่เพื่อศึกษาสภาพจริงของชุมชนปราสาทศิขรภูมิในปัจจุบัน พบว่าปราสาทศิขรภูมิตั้งอยู่ในพื้นที่ของตำบลระแงง อำเภอศิขรภูมิจังหวัดสุรินทร์ สภาพปราสาทมีความสมบูรณ์ในระดับหนึ่งเพราะได้รับการบูรณะจากกรมศิลปากร จัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศมาเยี่ยมชมอยู่เป็นจำนวนมากต่อปี ตัวปราสาทตั้งอยู่ห่างจากตัวเมืองสุรินทร์ 34 กิโลเมตร ตามเส้นทางหมายเลข 226 โดยอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอไปอีก 1 กิโลเมตรอยู่บ้านปราสาท ตำบลระแงง ห่างจากที่ว่าการอำเภอศิขรภูมิ 500 เมตร สร้าง ขึ้นตามรูปแบบศิลปกรรมเขมรโบราณ ตรงกับ ศิลปะสมัยบาปวนต่อเนื่องถึงสมัยนครวัด ช่วงพุทธ ศตวรรษที่ 16-17 เพื่อเป็นศาสนสถานของศาสนา ฮินดูลัทธิไศวนิกาย ที่นับถือพระศิวะและพระอิศวร เป็นเทพเจ้าสูงสุด จนถึงราวพุทธศตวรรษที่ 22-23 ปราสาทศิขรภูมิได้ถูกดัดแปลงให้เป็นวัดในศาสนา พุทธนิกายหินยาน แผนผังหลักของปราสาท คือ ตัวปราสาทหันหน้า ไปทางทิศตะวันออก ประกอบด้วย ปราสาทอิฐ 5 หลัง ตั้งอยู่บนฐานศิลาแลงเดียวกัน โดยมีปราสาท ประธานอยู่ตรงกลาง และมีปราสาทบริวารอยู่โดยรอบ ทั้งสี่มุม ปราสาทแต่ละหลังมีลักษณะเหมือนกัน คือ ตัวปราสาทก่อสร้างด้วยอิฐ หินทราย และศิลาแลง มีบันไดทางขึ้นและประตูทางเข้าด้านทิศตะวันออกเพียงด้านเดียว นอกจากนี้ยังพบ บัวยอดปราสาท สลักด้วยหินทราย มีลักษณะเป็นรูปดอกบัวบานขนาดใหญ่ สำหรับประดับยอดบนสุดของปราสาท ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ บริเวณโคนต้นโพธิ์ด้านหน้าปราสาทศิขรภูมิ

การเดินทาง

ในการเดินทางเพื่อไปเยี่ยมชมหรือไปศึกษาปราสาทศิขรภูมินั้นสามารถเดินทางได้ทั้งรถยนต์ส่วนตัว รถไฟและรถโดยสารสาธารณะ เส้นทางเดินทางมีดังนี้

เส้นทางหลัก

ภาพที่ 4.2 ศูนย์บริการนักท่องเที่ยวปราสาทขางปี

รถยนต์

ส่วนตัว ใช้ทางหลวงหมายเลข 226 ไปทางจังหวัดศรีสะเกษ ตรงไปประมาณ 16 กม. จะถึงสี่แยกเข้า อ. ศิขรภูมิ ให้ขับตรงไปผ่าน รกส. จนมาถึงสวนอาหารต่าหนักเสนา เลย์ร้านนี้ไปเล็กน้อย จะมีทางแยกซ้ายมือให้เลี้ยวเข้าไปอีกราว 1 กม. ถึงบริเวณที่ตั้งปราสาทอยู่ซ้ายมือ

รถประจำทาง ขึ้นรถบัสสี่ล้อ (สุรินทร์-ศรีสะเกษ) ลงรถที่ปากทาง แล้วต่อมอเตอร์ไซค์รับจ้างไปอีก 1 กม.

รถไฟ มีขบวนรถไฟหลายเที่ยว ลงที่สถานีศิขรภูมิ แล้วต่อมอเตอร์ไซค์รับจ้าง

เส้นทางรอง

รถยนต์ส่วนตัวใช้ทางหลวงหมายเลข 214 ถึงอำเภอจอมพระเลี้ยวซ้ายถนนหมายเลข 2334 ระยะทางประมาณ 44 กิโลเมตร ถึงปราสาทศิขรภูมิ

บริเวณใกล้ปราสาทศิขรภูมิมีร้านขายสินค้าให้บริการแก่นักท่องเที่ยวอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งสินค้าที่เป็นของกินและของใช้ ร้านอาหารและเครื่องดื่มให้บริการอยู่ในบริเวณรอบองค์ปราสาท หน่วยงานองค์การบริหารส่วนจังหวัด และอำเภอศิขรภูมิกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้จัดงานสืบสานตำนานพันปีปราสาทศิขรภูมิในช่วงเดือนพฤศจิกายนเป็นประจำทุกปี ในอำเภอศิขรภูมินอกจากปราสาทศิขรภูมียังมีสถานที่ท่องเที่ยวที่อยู่ใกล้กับปราสาทศิขรภูมิเช่น

ปราสาทบ้านอนันต์ อำเภอศิขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ อยู่ห่างจากปราสาทศิขรภูมิประมาณ 3.5 กิโลเมตร ปราสาทบ้านอนันต์ หรือ บ้านอนาร์ ตั้งอยู่ภายในวัดบ้านอนันต์ ริมทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 226 (สุรินทร์-ศรีสะเกษ) บ้านอนันต์ ตำบลยาง อำเภอศิขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ เป็น

ปราสาทขนาดเล็กก่อด้วยอิฐไม่สอปูน ตั้งอยู่บ้านฐานศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยม มีประตูทางเข้าด้านทิศ ตะวันออกเพียงประตูเดียว กรอบประตูทำจากหินทราย เสาประดับกรอบประตูไม่มีลวดลายสลักไว้ ส่วนอีกสามด้านทำเป็นประตูหลอก ด้านหน้าปราสาทมีทับหลังศิลปะบาปวนตกอยู่ชั้นหนึ่ง มีสภาพ หักครึ่ง ปราสาทอยู่ในสภาพทรุดโทรม

4.1.2 เส้นทางท่องเที่ยวชมชนปราสาทข่างปี

ปราสาทข่างปี เป็นอโรคยศาล หรืออโรคยศาลา หรือโรงพยาบาล หนึ่งในจำนวน 102 แห่ง ที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แห่งอาณาจักรขอมโบราณ โปรดให้สร้างขึ้น ตั้งอยู่ที่บ้านข่างปี ตำบลข่างปี อำเภอสี่ขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์มีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ 18 มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ก่อด้วยศิลา แลง และหินทราย ตั้งแต่ปี 2553 กรมศิลปากร ได้ทำการบูรณะปราสาทข่างปี พบโบราณวัตถุจำนวนมาก ส่วนหนึ่งนำไปเก็บรักษาไว้ ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สุรินทร์ อีกส่วนหนึ่งเก็บรักษาไว้ที่วัดบ้าน ข่างปี

ชุมชนบ้านข่างปีในอดีตเคยเป็น ชุมชนเขมรโบราณ เท้าที่พบโบราณสถาน สำคัญในหมู่บ้าน คือ ปราสาทข่างปี ซึ่งใน ภาษาเขมร เรียกว่า ปราสาทเจียงแป็ย เป็น สถาปัตยกรรมแบบขอมโบราณ สันนิษฐาน ว่าก่อสร้างในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ราว ต้นพุทธศตวรรษที่ 18 ซึ่งเป็นโบราณสถานที่ ก่อสร้างรุ่นเดียวกับปราสาทศีขรภูมิ และ ปราสาทพิมาย ปราสาทข่างปี เป็นอโรคยา ศาล ประกอบด้วย องค์ปรางประธาน

ภาพที่ 4.3 ศูนย์เรียนรู้ปราสาทข่างปี

สี่เหลี่ยมจัตุรัส ก่อด้วยศิลาแลงและหินทราย ที่มุมทิศตะวันออกเฉียงใต้มีอาคารขนาดเล็ก รูป สี่เหลี่ยมผืนผ้าที่เรียกว่าบรรณาลัย มีกำแพงล้อมรอบ ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือมีสระน้ำขนาด เล็กกรุดด้วยศิลาแลง คำว่า อโรคยศาล หมายถึง สถานที่ซึ่งเป็นที่รักษาพยาบาล รักษาตัวของคน เจ็บป่วย โดยมีการสร้างอาคารไม้ไว้ด้านนอกองค์ปราสาท ส่วนการรักษาจะมีการส่งผู้มีวิชาการแพทย์ แผนโบราณและตัวยามาจากเมืองใหญ่ๆ เช่น นครวัด ในประเทศกัมพูชา เมืองพิมาย และเมืองละโว้ ภายในองค์ปราสาทจะมีที่ประดิษฐานพระโพธิสัตว์ iva วังสรวง เคารพบูชา ซึ่งเชื่อว่า การรักษาผู้ป่วย นั้นแม้เพียงได้สัมผัสรูปประติมากรรมของพระองค์ก็จะทำให้หายได้ ปราสาทข่างปี (เจียงแป็ย) ได้รับความประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานของชาติตามประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 52 ตอนที่ 75

วันที่ 8 มีนาคม 2478 จากข้อมูลโบราณสถานดังกล่าวที่ตั้งอยู่ในบริเวณหมู่บ้านช่างปี จึงเชื่อได้ว่าบ้านช่างปีเป็นชุมชนเขมร(ขอม)โบราณ ที่อพยพเข้ามาอยู่ในอาณาเขตนี้ เป็นเวลาหลายร้อยปีแล้ว ซึ่งต่อมาได้มีการผสมผสานวัฒนธรรมและเชื้อชาติระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ทำให้คนที่อาศัยอยู่ในบ้านช่างปี เรียกตัวเองว่า ขะแมร์ลือ หรือ เขมรบน และเรียก เขมรที่อาศัยอยู่ในประเทศกัมพูชาว่า ขะแมร์กร้อม หรือ เขมรต่ำ ซึ่งคงมาจากสภาพภูมิประเทศของประเทศไทยที่มีผืนดินสูงลาดต่ำไปทางประเทศกัมพูชา เมื่อสมัยก่อนประมาณ 60 ปีที่แล้ว พวกบ้านช่างปี ยังเคยพากันไปหาเครื่องรางของขลังในประเทศกัมพูชา โดยการเดินเท้าและนั่งเกวียน ตามเส้นทางลงที่ช่องจอม อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ การลงไปในเขตเขมรต่ำทางลงจากภูเขาลาดมาก ต้องคลานลงไป บางแห่งทางหักเหมือนข้อศอก ป่าไม้รกมาก มีสัตว์ป่ามากมาย สภาพหมู่บ้านเขาก็เหมือนทางบ้านเรา พี่น้องบางคนเขาก็ไปมี

ภาพที่ 4.4 เส้นทางที่ท่องเที่ยวชุมชนช่างปี

ลูกเมียอยู่ที่นั่น

ชื่อหมู่บ้านช่างปี เป็นชื่อที่ทางราชการตั้งขึ้นให้ตรงกับคำเรียกชื่อหมู่บ้านของคนเขมรเดิมว่า เสราะะ เจียงแป็ย คำว่า เสราะะ แปลว่า หมู่บ้าน ส่วนคำว่า เจียงแป็ย ในภาษาเขมรแปลได้หลายความหมาย ถ้าแยก เจียง แปลว่า ช่าง แป็ย แปลว่า ปี หรือ รวมเป็นคำเดียวกัน เจียงแป็ย แปลว่า ช่างชื่อแป็ย เมื่อนำมาเขียนเป็นภาษาไทย คำว่า

แป็ย ออกเสียงยากเลยเพี้ยนเป็นคำว่า ปี ซึ่งสะดวกสำหรับคนไทยอ่านออกเสียง แต่ก็ทำให้เกิดปัญหาต่อประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านในภายหลัง ตามข้อสันนิษฐานจากโบราณสถาน คือ ปราสาทช่างปี หรือ ปราสาทเจียงแป็ย ชื่อหมู่บ้านน่าจะเรียกตามชื่อช่างที่สร้างปราสาทที่ชื่อ ช่างแป็ย(ช่างปี) จะมีคนบางส่วนในปัจจุบันคือว่าชื่อบ้านช่างปี น่าจะมาจากชื่อช่างปั้นหม้อดิน ที่ ชื่อปี เพราะช่วงประมาณ 30 ปีที่แล้วมีการปั้นหม้อดินในบริเวณริมห้วยหมู่บ้านช่างปี จากการเล่าขานว่าบ้านช่างปี ที่มีตาปี เป็นช่างปั้นหม้อ ไห ถ้วย ชาม กระจุกที่มีฝีมือและสวยงาม จากการค้นพบโดยบังเอิญ จากการปรับปรุงแปลงนาใกล้ปราสาท และสระน้ำ ด้านทิศตะวันตก เตาเผาที่เปิดแล้วในสมัยนั้นแต่ยังพบเศษ ให กระจุกเคลือบรูปช้าง กระจุกต่างๆแตกหักเสียหายเป็นจำนวนมากมีเศษอิฐ ที่ก่อเป็นเตาจำนวน 4-5 เตาเรียงกัน จากทิศตะวันออก ปางทิศตะวันตก เป็นหลักฐานสำคัญมีช่างปั้นหม้อจริง ตามประวัติของหมู่บ้านในอดีตมีการแลกเปลี่ยนค้าขาย ติดต่อกับหมู่บ้านต่างๆ จากการค้นพบ จึงเรียกชื่อหมู่บ้านว่า

บ้านช่างปี แต่ข้อสันนิษฐานนี้มีน้ำหนักมากเท่ากับชื่อช่างที่สร้างปราสาท เพราะองค์ปราสาทมีมาก่อนชื่อช่างปั้นหม้อดินหลายร้อยปี

คนในหมู่บ้านช่างปี เป็นคนเขมรพื้นเมืองเดิมที่อาศัยอยู่นานแล้วตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตายาย สันนิษฐานว่า หมู่บ้านนี้มีคนมาอาศัยตั้งบ้านเรือนอยู่นานมาแล้วนับร้อยๆปี เพราะเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ที่สุด แต่คงมีจำนวนไม่มากนัก ต่อมาก็มีการอพยพจากถิ่นอื่นมาอยู่ที่นี่และสืบเชื้อสายกันต่อๆมา ทำให้มีคนจำนวนมากขึ้น มีนามสกุลสำคัญที่เป็นตระกูลใหญ่ในหมู่บ้านช่างปี ได้แก่ แสงงาม หล่อแหลม ทองหล่อ โต้งงาม กองแก้ว และมีตระกูลคนเชื้อสายจีนที่อพยพมาจากประเทศจีนในประมาณสมัยรัชกาลที่ 5 อยู่ 1 ตระกูล คือ แซ่จิ้ง แต่ปัจจุบันเปลี่ยนเป็น เนตรอุดมสุข แต่รุ่นลูกหลานของตระกูลนี้กลายเป็นคนวัฒนธรรมเขมรตามชาวบ้านส่วนใหญ่ในปัจจุบัน

ต่อมาหมู่บ้านช่างปีได้มีคนมาอาศัยอยู่มากขึ้น และชุมชนรอบๆ บริเวณหมู่บ้านช่างปีเริ่มมีเพิ่มขึ้น กลายเป็นหมู่บ้านใกล้เคียงกัน ทางราชการจึงตั้งหมู่บ้านช่างปีให้เป็นชื่อตำบลช่างปี ปัจจุบันตำบลช่างปีมีหมู่บ้านในเขตปกครอง จำนวน 14 หมู่บ้าน

การเดินทาง

ในการเดินทางมาเพื่อท่องเที่ยวที่ปราสาทช่างปี มีเส้นทางการเดินทางดังนี้

เส้นทางหลัก

การเดินทางมาปราสาทช่างปี ให้ใช้เส้นทางหมายเลข 226 สายสุรินทร์ - ศรีสะเกษ เมื่อเข้าเขตอำเภอศีขรภูมิประมาณกิโลเมตรที่ 19 แล้วเลี้ยวซ้ายเข้าไปประมาณ 1 กิโลเมตร เจอทางแยกให้เลี้ยวขวาไปอีก 2.5 กิโลเมตร พอถึงวัดช่างปีให้เลี้ยวขวาไปประมาณ 650 เมตร ปราสาทช่างปีอยู่ทางด้านขวามือไม่ติดถนน ต้องขับเข้าไปประมาณ 150 เมตร สถานที่ท่องเที่ยวใกล้เคียงกับปราสาทช่างปีประกอบด้วย

วัดช่างปี ตั้งอยู่ที่ บ้านช่างปี ตำบลช่างปี อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ระยะทางจากตัวเมืองสุรินทร์ ถึงบ้านช่างปี ประมาณ 24 กิโลเมตร รถตู้โดยสาร สายสุรินทร์ - ศรีสะเกษ และรถตู้โดยสาร สายสุรินทร์ - รัตนบุรี ผ่านถนนทางหลวงหมายเลข 226 ลงบริเวณหน้าปากทาง และนั่งรถรับจ้างเข้ามาที่หมู่บ้านระยะทาง 2 กิโลเมตร

4.1.3 เส้นทางท่องเที่ยวชมชนปราสาทภูมิโปน

ปราสาทภูมิโปน ตั้งอยู่ที่บ้านภูมิโปน ตำบลม อำเภอสงขะ จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทประกอบด้วยโบราณสถาน 4 หลัง คือ ปราสาทก่อด้วยอิฐ 3 หลังและศิลาแลง 1 หลัง ตั้งเรียงกันในแนวเหนือ-ใต้ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก โดยปราสาทหลังที่ 1 ปราสาทประธาน เป็นปราสาทอิฐหลังใหญ่มีสภาพสมบูรณ์ที่สุด ก่อด้วยอิฐไม่สอปูนแบบศิลปะขอมรุ่นเก่า มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยม

ภาพที่ 4.7 ปราสาทภูมิโปน

จัตุรัส มีบันได ประตูทางเข้าด้านตะวันออกเพียงด้านเดียว มียอดหลังคาลดหลั่นเป็นชั้น ๆ ปัจจุบันเหลือเพียง 3 ชั้น มีเสาประดับกรอบประตู ใต้หน้าบันเหนือทับหลังขึ้นไปสลักรูปใบไม้ม้วน แบบศิลปะอินเดีย สมัยหลังคุปตะ (ราวพุทธศตวรรษที่ 11 – 13) ซึ่งรูปแบบและเทคนิคการก่อสร้างปราสาทประธานเทียบได้กับปราสาทขอมสมัยก่อนพระนคร

ร่วมสมัยกับปราสาทที่อยู่ด้านทิศเหนือสุด (ปราสาทหลังที่ 4 ตามแผนผังปราสาท) สันนิษฐานว่าปราสาทนี้น่าจะสร้างเป็นศาสนสถานในศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย นอกจากนี้ยังค้นพบศิลาจารึกอักษรปัลลวะ-สันสกฤต 1 ชั้น มีใช้ในพุทธศตวรรษที่ 11 – 13 ซึ่งสอดคล้องกับอายุของรูปแบบศิลปะของปราสาท นับว่าเก่าแก่ที่สุดของไทย

ปราสาทภูมิโปนถือว่าเป็นแหล่งอารยธรรมโบราณหรือชุมชนโบราณที่มีระบบการปกครองแบบเมือง สังกัดได้จากบริเวณรอบ ๆ ปราสาททพบคูกำแพงเมือง เชื้อดินโนโบราณ และสระน้ำ โดยเฉพาะน้ำเป็นระบบชลประทานถูกออกแบบมา มีจำนวน 5 แห่ง ได้แก่ สระลำเจียก สระตา สระกนาล สระตราว และสระปรือ ปัจจุบันพื้นที่ชุมชนโบราณเป็นที่ตั้งของชุมชนบ้านภูมิโปน นอกจากนี้ปราสาทภูมิโปนยังเชื่อมโยงเป็นตำนานเรื่องเล่าขานท้องถิ่น ตำนานปราสาทภูมิโปน “เนียง ค้อฮู ธม” ในตำนานกล่าวถึงกษัตริย์ขอมองค์หนึ่งได้สร้างเมืองลับไว้กลางป่าชื่อว่า “ปราสาทภูมิโปน” ต่อมาเมื่อเมืองหลวงเกิดความไม่สงบ มีข้าศึกมาประชิดเมือง กษัตริย์ขอมจึงส่งพระธิดาพร้อมไพร่พลจำนวนหนึ่งมาหลบซ่อนที่ภูมิโปน พระธิดาองค์นั้นพระนามว่า พระนางศรีจันทร์ หรือ เนียง ค้อฮู ธม ในภาษาเขมร แปลว่า พระนางที่มีหน้าอกงามหรือพระนางนมใหญ่ ด้วยความงามของนางที่เลื่องลือไปทั่ว จึงเป็นที่หมายปองของพระราชามือต่าง ๆ ที่ต้องการพระนางมาเป็นพระชายา จึงเกิดศึกชิงนางขึ้น เกิดเป็นโศกนาฏกรรมและทำให้บุรุษล้มตายเพราะนางมาก สุดท้ายพระนางศรีจันทร์ได้ตกไปเป็นมเหสีของกษัตริย์แห่งนครนายพราน (เวยาธปุระ เมืองหลวงสมัยอาณาจักรฟูนันในอดีต) ก่อนนางจะจากไปได้ขอไปอาบน้ำที่สระลำเจียก และปลุกต้นลำเจียกไว้กอหนึ่ง พร้อมกับอธิษฐานว่า ถ้าพระนางยังไม่กลับมาที่ภูมิโปน ขอให้ต้นลำเจียกอย่าได้ออกดอกอีกเลย ปัจจุบันสระลำเจียกยังคงมีต้นลำเจียกกอใหญ่หลายต้นและยังไม่มีดอกมาจนถึงทุกวันนี้

จากตำนานเป็นที่มาของชื่อปราสาท คำว่า ภูมิ ในภาษาเขมร แปลว่าหมู่บ้าน หรือดินแดน คำว่า โปน แปลว่าซ่อนตัวไม่ให้ใครหาพบ รวมกันจึงหมายถึงเมืองลับ หรือที่ซ่อนรวบรวมกองทัพ ปัจจุบันตำนาน เนียง ค้อฮู ธม ยังคงเล่าขานเรื่อยมา กลายเป็นส่วนหนึ่งของปราสาทภูมิโปน และวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่จัดแสดงขึ้นทุกปี ผ่านการแสดงแสง สี เสียง ใน “งานประเพณีสืบสานตำนานปราสาทภูมิโปน” ณ บริเวณปราสาทภูมิโปน ตำบลดม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ เพื่อเผยแพร่ให้ปราสาทภูมิโปนเป็นที่รู้จักมากขึ้น

ภาพที่ 4.6 เส้นทางท่องเที่ยวชุมชนภูมิโปน

การเดินทาง

การเดินทางไปปราสาทภูมิโพนนั้นสามารถเดินทางจากตัวจังหวัดสุรินทร์ซึ่งเป็นเส้นทางหลักหรือจะใช้เส้นทางรองโดยเมื่อเดินทางมาจากประโคนชัยใช้เส้นทางประโคนชัยเดชอุดมก็ได้ รายละเอียดมีดังนี้

เส้นทางหลัก

การเดินทาง ใช้ทางหลวงหมายเลข 2077 (สายสุรินทร์-สังขะ) ระยะทาง 49 กิโลเมตร จากแยกอำเภอสังขะเข้าทางหลวงหมายเลข 2124 (สังขะ- บัวเชด) จนถึงบ้านภูมิโพนอีก 10 กิโลเมตร จะเห็นปราสาทอยู่ริมถนนด้านซ้ายมือ

เส้นทางรอง

การเดินทางใช้เส้นทางหลวงหมายเลข 214 (เส้นโชคชัย-เดชอุดม) ระยะทาง 64 กิโลเมตร จากแยกอำเภอสังขะเข้าทางหลวงหมายเลข 2124 (สังขะ- บัวเชด) จนถึงบ้านภูมิโพนอีก 10 กิโลเมตร จะเห็นปราสาทอยู่ริมถนนด้านซ้ายมือ

สถานที่ท่องเที่ยวใกล้เคียงปราสาทภูมิโพน ประกอบด้วย

1) ปราสาทยายเหงา ปราสาทยายเหงา เป็นศาสนสถาน แบบขอม ที่ประกอบด้วยปราสาท 2 องค์ ตั้งอยู่เรียงกัน ในแนว ทิศเหนือ-ใต้ หันหน้า ไปทาง ทิศตะวันออก องค์ปราสาทก่อด้วยอิฐ ตั้งอยู่บน ฐานศิลาแลง มีการแกะสลักอิฐ เป็นลวดลาย เช่น ที่กรอบหน้าบัน เป็นรูปมกร (สัตว์ผสม ระหว่าง สิงห์ ช้าง และปลา) คาบนาค 5 เศียร

จากลักษณะ แผนผังของอาคาร ปราสาทยายเหงา น่าจะประกอบด้วย ปราสาท 3 องค์ ตั้งเรียงกัน แต่ปัจจุบัน เหลือเพียง 2 องค์เท่านั้น ภายในบริเวณปราสาท พบกลีบบนุนยอดปราสาท เสาประดับกรอบประตู ฯลฯ แกะสลักจากหินทราย จัดแสดงไว้ อย่างเป็นระเบียบ บริเวณด้านหน้าปราสาท

ปราสาทยายเหงาตั้งอยู่ที่ บ้านพุนทราย ตำบลบ้านชบ อำเภอสังขะ ห่างจาก ที่ว่าการอำเภอ ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ประมาณ 4 กิโลเมตร อยู่ริมถนน สายโชคชัย - เดชอุดม (ทางหลวงหมายเลข 24) ระหว่างหลักกิโลเมตรที่ 189 - 190 จะมีป้าย บอทาง จากถนนใหญ่เข้าไป เป็นทางคอนกรีต ปนทรายประมาณ 800 เมตร

2) ปราสาทตามอญ ตั้งอยู่ในบ้านปราสาท หมู่ที่ 3 ตำบลบัวเชด อำเภอบัวเชด จังหวัดสุรินทร์ จากคำบอกเล่าได้ความว่าผู้ก่อสร้างปราสาทคือ ตามอญหรือตามอย โดยสร้างเพื่อเป็นสถานที่ประดิษฐานสิ่งเคารพบูชาตามความเชื่อทางศาสนา และอีกความเชื่อหนึ่งซึ่งเป็นที่มาของปราสาทตามอญ เชื่อว่าในสมัยที่เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก ได้ยกทัพไปตีเมืองเวียงจันทน์ ประเทศลาว ได้ยกทัพ

ผ่านมาในบริเวณนี้และได้กวาดต้อนเอาผู้คนชาวลาวมาด้วย และในเวลาดังกล่าวมีข้าราชการชั้นเชื้อพระวงศ์ของลาวที่ถูกกวาดต้อนมาเกิดเจ็บป่วยและเสียชีวิต จึงได้มีการก่อสร้างปราสาทเพื่อแสดงความเคารพต่อผู้ที่เสียชีวิต ซึ่งจะเห็นได้ว่าองค์ปราสาทมีลักษณะแบบลาวผสมอยู่

ข้อมูลทั่วไปขององค์ปราสาทเป็นปราสาทที่มีลักษณะเป็นปราสาทก่ออิฐองค์เดียว ทรงสี่เหลี่ยม มีขนาด 2.65 เมตร ผนังทึบ มีประตูทางด้านเดียว คือทางทิศตะวันออก ชும்ประตูสลักภายหลังคางเหลือเพียงสามชும் แต่เดิมตั้งอยู่บนฐานก่ออิฐและมีบันไดด้านหน้าเป็นศิลาแลง แต่ปัจจุบันบริเวณบันไดมีดินกลบทับ จากข้อสันนิษฐานของหน่วยงานด้านโบราณคดี คือกรมศิลปากร ที่ได้ขึ้นทะเบียนปราสาทแห่งนี้เป็นโบราณสถานให้ความเห็นว่า องค์ปราสาทได้รับการก่อสร้างในช่วงต้นสมัยรัตนโกสินทร์

ปัจจุบัน เทศบาลตำบลบัวเขตได้จัดงบประมาณในการปรับปรุงภูมิทัศน์โดยรอบ และจัดกิจกรรมงานประเพณีสืบสานวัฒนธรรมปราสาทตามอัญขึ้นประจำต่อเนืองในทุกปี (ประมาณเดือนเมษายน ของทุกปี)

ที่ตั้ง

บ้านปราสาท หมู่ที่ 3 ตำบลบัวเขต อำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์

การเดินทาง ระยะเวลาจากจังหวัดสุรินทร์ประมาณ 63 กิโลเมตร

3) วัดเขาศาลาตูลฐานะจาโร เป็นวัดที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าไม้ สลับกับเทือกเขา เหมาะสำหรับการท่องเที่ยวเชิงศาสนา ในแต่ละปีจะมีทั้งนักท่องเที่ยวทั่วไป นักท่องเที่ยวแสวงบุญ หรือมีผู้ปฏิบัติธรรมเป็นหมู่คณะ เข้ามาเป็นจำนวนมาก วัดจึงจำเป็นต้องมีระบบบริหารจัดการ เพื่ออำนวยความสะดวก ทั้งด้านการท่องเที่ยว และการปฏิบัติธรรม จึงมีแนวคิดการบริหารจัดการให้วัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาขึ้น

พระราชวิสุทฺธิมุนี (เยื้อน ชันติพโล) เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ (ธรรมยุต) จำพรรษาอยู่ที่วัดเขาศาลาตูลฐานะจาโร ได้ทำหน้าที่เผยแพร่พระพุทธศาสนาอบรมสั่งสอนธรรมะและ ศาสนสถานที่สำคัญไว้รองรับผู้มาปฏิบัติธรรมด้วยบรรยากาศสถานที่ร่มรื่นมีทัศนียภาพที่งดงามทำให้เป็นที่นิยม มีนักท่องเที่ยวและผู้จิตศรัทธาเดินทางมายัง วัดเขาศาลาตูลฐานะจาโร อย่างต่อเนื่อง พุทธอุทยาน วัดเขาศาลาตูลฐานะจาโร ตำบลจรัส อำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์ ตั้งอยู่ในพื้นที่ ประมาณ 10,856 ไร่ ซึ่งอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพันธุ์ไม้, สมุนไพรหายากและสัตว์ป่ามีสภาพแวดล้อมเงียบสงบร่มเย็นเหมาะกับการศึกษาปฏิบัติธรรมและท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สำคัญยิ่งปี พ.ศ.2536กรมป่าไม้ได้ประกาศให้เป็นเขตพุทธอุทยานดำเนินโครงการส่งเสริมพระพุทธศาสนาเพื่ออนุรักษ์ป่าไม้และพัฒนาสิ่งแวดล้อม

ในปี พ.ศ. 2536 กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในสมัยนั้น (ปัจจุบัน กรมป่าไม้ อยู่ในสังกัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม) ได้ประกาศบริเวณพื้นที่ป่าเป็นเขตพุทธอุทยาน ให้ดำเนินโครงการส่งเสริมพระพุทธศาสนา เพื่ออนุรักษ์ป่าไม้และพัฒนาสิ่งแวดล้อม ตามความคิดริเริ่มของพลเอกเชษฐา ฐานะจาโร เมื่อครั้งดำรงตำแหน่ง ผบ.กกล.สุรนารี โดยมี เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงรับเป็นองค์อุปถัมภ์ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

สิ่งที่น่าสนใจ"ภายในวัด

1) รอยพระพุทธรูปบาท

มีการแกะสลักเป็นรอยพระพุทธรูปบาท ขนาดใหญ่ ขนาดยาว 320 เมตร และกว้าง ช่วงปลายนิ้ว 150 เมตร ช่วงสันเท้า 70 ซม. ภายในฝ่าพระบาทแกะเป็นตารางขนาด 8 ซม. มีรูปสัตว์นานาชนิดอยู่ในตาราง

2) อุโมงค์พญานาค

นักท่องเที่ยวสามารถเดินลอดอุโมงค์เพื่อเดินขึ้นไปบนวัดได้

3) องค์พระนาคปรกขนาดใหญ่

พระพุทธรูปนาคปรก องค์ใหญ่มีศาลาขนาดสองข้างใกล้หน้าผา

4) เฝิงหินตั้งเทินกันบนคอคอดที่ริมหน้าผา เหมือนพระธาตุอินทร์แขวน

บนหน้าผา มีวิวทิวทัศน์ให้ดูสวยงามมาก มีก้อนหินซ้อนเทินกันหมิ่นเหม่รูปทรงแปลกๆ ที่นักถ่ายภาพไม่ควรพลาด เมื่อถ่ายภาพจุใจแล้ว ก็ให้ย้อนลงไปดูแผ่นก้อนหินสลักรอยพระพุทธรูปบาท เป็นฝีมือของขอมโบราณ

การเดินทางจากจังหวัดสุรินทร์ ไปตามถนนสุรินทร์-สังขะ หมายเลข 2077 ต่อไปที่อำเภอบัวเชด ไปถึงวัดเขาศาลาฯ ระยะทางรวม 80 กม.

4.1.4 เส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทตาเมือน

กลุ่มปราสาทตาเมือนตั้งอยู่ในช่องเขาตาเมือน (หรือช่องเขาตาเมียง) เทือกเขาพนมดงรัก ในเขตบ้านหนองคันนาสามัคคี หมู่ 8 ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ เป็นปราสาทที่รวมกลุ่มปราสาทตาเมือน ซึ่งประกอบด้วยปราสาทหินสามหลัง เรียงลำดับจากขนาดใหญ่ไปขนาดเล็ก คือ ปราสาทตาเมือนธม ปราสาทตาเมือนโต๊ด และปราสาทตาเมือน มาเป็นอุทยานประวัติศาสตร์กลุ่มปราสาทตาเมือน

กลุ่มปราสาทตาเมือนธม ตั้งอยู่ที่บ้านหนองคันนาสามัคคี ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ตามรายทางสู่เมืองพระนครของขอม ในอดีตยังไม่มีใครมีความรู้ในเรื่องพรมแดนต่างประเทศ มีแต่เพียงแนวทิศเขาดงเร็ก เป็นพรมแดนธรรมชาติที่กั้นผู้คนสองดินแดนไว้ คนโบราณมี

การใช้เส้นทางผ่าช่องเขาที่มีอยู่ตลอดแนว ในบางช่องเขามีการสร้างปราสาทหินขนาดเล็ก เช่น ช่องสายตะกุ่มีปราสาทบายแบก แต่สำหรับที่ช่องตาเมื่อนหรือตาเมียงนี้มีลักษณะพิเศษคือ มีปราสาทหินสามหลังอยู่ใกล้ๆกัน เรียงลำดับจากขนาดใหญ่ไปขนาดเล็ก เรียกว่ากลุ่มปราสาทตาเมื่อน โดยปราสาทแต่ละหลังมีขนาดและประโยชน์ที่ใช้สอยแตกต่างกันไป

ปราสาทตาเมื่อนธม เป็นปราสาทขนาดใหญ่ที่สุดในกลุ่ม ตัวปราสาทอยู่บนเนินเขาสร้างคร่อมโขดหินธรรมชาติที่ศักดิ์สิทธิ์ในรูปของสยัมภูศิวลึงค์ และเป็นที่สำหรับประกอบพิธีกรรม อยู่ใกล้ดินแดนเขมรมากที่สุด ปราสาทแห่งนี้หันหน้าไปทางทิศใต้ ผิดแผกจากแห่งอื่นซึ่งมักจะหันหน้าไปทางทิศตะวันออก คงจะรับกับเส้นทางที่มาจากเขมรต่ำผ่านมาทางช่องทางตาเมื่อนนี้ ปราสาทตาเมื่อนธม ซึ่งแปลตรงกับภาษาเขมรว่า ใหญ่นอกจากนี้ยังมีอาคารอื่น คือปรางค์ก่อด้วยหินทรายสองหลัง อยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือและตะวันตกเฉียงเหนือของปราสาทประธาน บรรณาลัยศิลาแลงสองหลัง และนอกระเบียงคดทางทิศเหนือมีสระน้ำขนาดเล็กสองสระ

เนื่องจากปราสาทแห่งนี้อยู่ใกล้เขตชายแดน การเที่ยวชมจึงควรอยู่เฉพาะภายในเขตปราสาทเท่านั้น ไม่ควรเดินออกไปไกลจากแนวต้นไม้รอบปราสาทเพราะพื้นที่นี้ยังไม่ปลอดภัยนัก

ปราสาทตาเมื่อนโต๊ต อยู่ห่างจากปราสาทตาเมื่อนธม ประมาณ 750 เมตร ก่อด้วยศิลาแลงมีกำแพงล้อมรอบและมีสระน้ำขนาดเล็กอยู่ทางทิศเหนือหนึ่งสระ โดยเชื่อว่าปราสาทแห่งนี้เป็นนโรคยาศาล รักษาพยาบาลของชุมชนหรือตามรายทางที่เป็นเส้นทางคมนาคม ซึ่งนิยมสร้างในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7

ปราสาทตาเมื่อน(บายกรีม)อยู่ห่างจากปราสาทตาเมื่อนโต๊ตประมาณ 390 เมตร เป็นปราสาทที่เล็กที่สุด ก่อด้วยศิลาแลง มีลักษณะเป็นห้องยาว เชื่อว่าเป็นธรรมศาลา คือที่พักสำหรับคนเดินทาง

กลุ่มปราสาทตาเมื่อนนี้นับได้ว่าเป็นกลุ่มปราสาทที่มีความสมบูรณ์ในด้านของการอำนวยความสะดวกแก่ผู้คนที่ใช้เส้นทางผ่านช่องเขา ซึ่งไม่ปรากฏในที่อื่น การที่มีกลุ่มปราสาทตาเมื่อนตั้งอยู่

ภาพที่ 4.7 สวนอินทผลัม ใกล้ปราสาทตาเมื่อน

ในบริเวณนี้เป็นประจักษ์พยานที่แสดงให้เห็นว่า ในอดีตเส้นทางช่องเขาตาเมื่อนี้คงจะมีชุมชนหรือเป็นเส้นทางผ่านช่องเขาสำคัญของภูมิภาค

สถานที่ท่องเที่ยวใกล้เคียงปราสาทตาเมือนประกอบด้วย

1) **ปราสาทตาควาย** หรือปราสาทตาวาย หรือในภาษาเขมรเรียกว่า ปราสาทกรอบเย (เขมร: ព្រះព្រហ្មក្របី ប្រាสาทាក្របី) ตั้งอยู่บริเวณช่องตาควาย ในเขตบ้านไทยนิยมพัฒนา หมู่ 17 ตำบลบักได อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ เป็นปราสาทหินศิลาแลง ตั้งทางด้านทิศตะวันออกของปราสาทตาเมือนธม ห่างไปประมาณ 12 กิโลเมตร

ปราสาทตาควายตั้งอยู่บนสันเขาห่างจากหน้าผาสูงประมาณ 10 เมตร ของเทือกเขาพนมดงรัก เป็นปราสาทจตุรมุข ตั้งหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ผังของปราสาทเป็นรูปกากบาท ส่วนฐานต่ำส่วนล่างสุดก่อด้วยศิลาแลง ส่วนบนก่อด้วยศิลาทรายทั้งหมด หลังคาห้องครรภคฤหะ ก่อเป็นทรงพุ่มยอดปรางค์ ซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป 5 ชั้น ส่วนหลังคามุขก่อเป็นรูปประทุน จรดหน้าบันทั้ง 4 ด้านภายในห้องมีประติมากรรม ลักษณะคล้ายสวายยมภูวลึงค์ 1 ชิ้น

นักประวัติศาสตร์คาดการณ์จากรูปทรงของตัวปราสาท ว่าปราสาทนี้น่าจะสร้างในช่วงปลายสมัยนครวัด ต่อตอนต้นสมัยบาเยน ระหว่างรัชกาลพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ถึงพระเจ้าชัยวรมันที่ 7

ปราสาทตาวายตั้งอยู่บนพื้นที่ค่อนข้างห่างไกล ต้องเดินเท้าเป็นระยะ 3-4 กิโลเมตร

เนื่องจากกลุ่มปราสาทนี้ตั้งอยู่ในเขตชายแดนประเทศไทย และเคยเป็นเขตอันตราย เพื่อความสะดวกและปลอดภัยในการเดินทางเข้าชม ควรติดต่อหน่วยตำรวจตระเวนชายแดนที่ตั้งด่านอยู่ที่หมู่บ้าน

การเดินทาง

การเดินทางไปชมกลุ่มปราสาทตาเมือน สะดวกที่สุดคือการเดินทางไปด้วยรถยนต์ส่วนตัว ส่วนรถยนต์สาธารณะนั้นไม่ค่อยมีให้บริการ ซึ่งสามารถเดินทางได้ดังนี้

เส้นทางหลัก

การเดินทางจากจังหวัดสุรินทร์ไปทางอำเภอปราสาทตามทางหลวงหมายเลข 214 จนมาถึงทางแยกตัดกับทางหลวงหมายเลข 24 ให้เลี้ยวขวาไปตามทางหลวงหมายเลข 24 จนถึงสามแยกบริเวณนิคมปราสาท ให้เลี้ยวซ้าย ไปตามป้ายบอกทางไปอำเภอพนมดงรัก ตามทางหลวงหมายเลข 2397 จนมาถึงแยกบริเวณ อบต. แฉงมุด ให้เลี้ยวขวา ไปตามทางหลวงหมายเลข 224 จนพบป้ายบอกทางไปกลุ่มปราสาทตาเมือน ให้เลี้ยวซ้ายไปอีกเล็กน้อยจนถึงแยกบ้านตาเมียง จะพบทางที่มีป้ายบอกไป ฉก. ตชด. 16 เลี้ยวไปตามถนนเส้นนี้(2407)ตรงมาเรื่อยๆ จนพบห้าแยกเลี้ยวขวาไปตามทางหลวงหมายเลข 2407 ผ่านบ้านหนองคันนา ใช้ทางตรงมาเรื่อยๆจนพบทางแยก จะพบปราสาทตาเมือน

ก่อน ไกลๆกันนั้นมีหน่วยตระเวนชายแดนคุ้มครองนักท่องเที่ยว ควรติดต่อเจ้าหน้าที่ก่อนเพื่อความปลอดภัยในการเที่ยวชมปราสาท

เส้นทางรอง

การเดินทางจากจังหวัดบุรีรัมย์ไปตามเส้นทางหลวงหมายเลข 219 ที่จะไปบ้านกรวด จนมาถึงแยกที่ตัดกับทางหลวงหมายเลข 224 บริเวณนิคมปราสาท อำเภอบ้านกรวด เลี้ยวซ้ายเข้าทาง

หลวงหมายเลข 224 จนถึงแยกบ้านตาเมียง แล้วไปตามเส้นทางเช่นเดียวกับข้างต้น

ภาพที่ 4.8 สัมภาษณ์ ผศ.ดร.นิคม ลนขุนทด
ผู้ทรงคุณวุฒิ

4.2 ผลการวิจัยการพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

จากการศึกษาเพื่อตอบ
โจทย์วิจัยข้อนี้ทีมผู้วิจัยเห็นว่าการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีความเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยว

ปราสาทขอมหรือการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมกับจังหวัดใกล้เคียงเช่นนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษและอุบลราชธานี **เส้นทางท่องเที่ยวเส้นที่ 1** เริ่มต้นจากปราสาทพนมรุ้งปราสาทเมืองต่ำในจังหวัดบุรีรัมย์ จากนั้นเดินทางใช้ถนนหมายเลข 24 ไปเที่ยวชมปราสาทตาเมียง ที่อำเภอพนมดงรัก ตลาดช่องจอม จังหวัดสุรินทร์ จากนั้นไปเที่ยวชมปราสาทเขาพระวิหารในจังหวัดศรีสะเกษ โดยใช้เส้นทางหลักคือถนนหมายเลข 24 แล้วไปท่องเที่ยวที่จังหวัดอุบลราชธานี **เส้นทางท่องเที่ยวเส้นที่ 2** เริ่มต้นจากปราสาทหินพิมายในจังหวัดนครราชสีมา จากนั้นเดินทางเข้าสู่จังหวัดบุรีรัมย์ เที่ยวชมสนามช้างและเขากระโดง จังหวัดบุรีรัมย์ เดินทางเข้าจังหวัดสุรินทร์ ชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสุรินทร์ ไหว้หลวงพ่พระชีวีที่วัดบูรพาราม เดินทางต่อไปที่ปราสาทข่างปี และปราสาทศิขรภูมิ ตามลำดับ ออกจากอำเภอศิขรภูมิจะเดินทางไปปราสาทสระกำแพงใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษเลยก็ได้โดยใช้ถนนหมายเลข 226 เป็นหลัก หรือจะแวะไปเที่ยวชมปราสาทภูมิโปน อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ก็ได้ จากนั้นจึงใช้เส้นทางหมายเลข 24 เดินทางไปปราสาทเขาพระวิหารในจังหวัดศรีสะเกษ และเดินทางไปจังหวัดอุบลราชธานีตามลำดับ

นอกจากเส้นทางท่องเที่ยวปราสาทขอมดังกล่าวแล้ว ถ้าจะเที่ยวศึกษาเรื่องปราสาทขอมเฉพาะในจังหวัดสุรินทร์ สามารถเริ่มต้นที่ในตัวเมืองสุรินทร์โดยไปที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุรินทร์ก่อน ตั้งอยู่ที่ถนนสุรินทร์-ปราสาท หมู่ที่ 13 ตำบลเจนีง มีการจัดแสดงเป็น 4 ส่วน คือ อาคารที่ 1 เป็นโถงทางเข้าและทางเดิน อาคารที่ 2 เป็นส่วนการศึกษา ประกอบด้วย ห้องประชุม ห้องกิจกรรม ห้องรับรอง ห้องสมุด อาคารที่ 3 เป็นอาคารจัดแสดงและสำนักงาน ประกอบด้วย ห้องนิทรรศการถาวร ห้องนิทรรศการชั่วคราว ห้องทำงานเจ้าหน้าที่ อาคารที่ 4 เป็นคลังพิพิธภัณฑสถาน ประกอบด้วย เนื้อหาการจัดแสดงในห้องนิทรรศการ ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สุรินทร์ กรมศิลปากรได้รับความร่วมมือจากผู้ทรงคุณวุฒิในท้องถิ่นช่วยค้นคว้าและรวบรวม แบ่งออกเป็น 5 เรื่อง คือ ธรรมชาติวิทยา โบราณคดี ประวัติศาสตร์ เมือง ชาติพันธุ์วิทยา และมรดกดีเด่นประจำจังหวัด โดยจัดแสดงในอาคารที่ 3 ดังนี้ ชั้นล่าง จัดแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับธรรมชาติวิทยาในด้านต่างๆ ประวัติศาสตร์โบราณคดีตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา ประวัติศาสตร์เมืองตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาจนถึงปัจจุบัน และมรดกดีเด่นในเรื่องการเลี้ยงช้าง ชั้นบน จัดแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับชาติพันธุ์ของชาวไทยเชื้อสายเขมร ชาวไทยเชื้อสายลาว ชาวไทยเชื้อสายกูย และชาวไทยโคราช ที่มีถิ่นอาศัยอยู่ในจังหวัดสุรินทร์ และมรดกดีเด่นในงานหัตถกรรมและศิลปะการแสดงพื้นบ้านในด้านต่างๆ ทางพิพิธภัณฑสถานมีเจ้าหน้าที่คอยให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานโดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ จากนั้นจึงเดินทางไปที่ท่องเที่ยวปราสาทขอมทั้ง 4 แห่ง บนเส้นทางที่กล่าวมาแล้ว

ภาพที่ 4.9 สัมภาษณ์พระเพ็ญ บุญญาทิพย์
หัวหน้าพิพิธภัณฑสถานสุรินทร์

นอกจากเส้นทางการท่องเที่ยวตามที่กล่าวมาแล้วที่มิวิจัยยังได้ศึกษาและนำเสนอเส้นทางสำหรับผู้สนใจมาเที่ยวจังหวัดสุรินทร์ตามเส้นทางที่พระเพ็ญ บุญญาทิพย์¹⁶ หัวหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินำเสนอไว้คือเส้นทางการท่องเที่ยวตามความสำคัญของปราสาทประกอบด้วย ปราสาทภูมิโปน-ปราสาทศีขรภูมิ-ปราสาทข่าปี-กลุ่มปราสาทตาเมือน-ปราสาทตาควาย - ปราสาทบ้านปราสาท-ปราสาทจอมพระ-ปราสาทยายเหงา-ปราสาทบ้านไพล-ปราสาทหมื่นชัยและปราสาทเบง แต่การเดินทางท่องเที่ยวปราสาทตามเส้นทางนี้จะต้องเสียเวลามากเพราะการเดินทางไม่ได้ไปสายเดียวกันต้องเดินทางกลับไปกลับมาเพราะปราสาทที่กล่าวมาอยู่ทั่วจังหวัดสุรินทร์ เส้นทางสายนี้เหมาะสำหรับผู้สนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และความสำคัญของปราสาทเท่านั้น

4.3 ผลการวิจัยการพัฒนาคู่มือการท่องเที่ยวตามเส้นทางชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

จากการศึกษาเอกสารการลงพื้นที่สำรวจสังเกตและสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักเพื่อตอบโจทย์วิจัยข้อนี้ สามารถนำมาจัดทำเป็นคู่มือการท่องเที่ยวตามเส้นทางปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์โดยสรุปได้ดังนี้ จังหวัดสุรินทร์เป็นจังหวัดที่มีพัฒนาการมาอย่างยาวนานตั้งแต่สมัยขอมโบราณเรื่องอำนาจ ตามคำขวัญจังหวัดสุรินทร์ที่ว่า “สุรินทร์ถิ่นช้างใหญ่ ผ้าไหมงาม ประคำสวย ร่ำรวยปราสาท ผักกาดหวาน ข้าวสารหอม งามพร้อมวัฒนธรรม” จังหวัดสุรินทร์มีปราสาทที่เป็นมรดกตกทอดจากขอมโบราณภายในเขตจังหวัดสุรินทร์เป็นจำนวนมาก เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สร้างรายได้ให้แก่จังหวัดสุรินทร์และประชาชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณปราสาทมีอาชีพมีงานทำ จังหวัดสุรินทร์จึงเป็นจังหวัดที่น่าเที่ยวเพราะนอกจากจะมีปราสาทขอมแล้ว จังหวัดสุรินทร์ยังมีช้าง มีผ้าไหมที่สวยงามและมีการทำเกษตรอินทรีย์ที่มีชื่อเสียงระดับโลกตามวิสัยทัศน์ของแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาสุรินทร์ 4 ปี (2561-2564) ที่ว่า “เมืองเกษตรอินทรีย์ ท่องเที่ยววิถีชุมชน ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี” กล่าวโดยเฉพาะการท่องเที่ยวชมปราสาทที่มีอยู่ในจังหวัดสุรินทร์นั้น จุดแรกที่ขอแนะนำให้ไปก่อนที่จะเดินทางไปชมปราสาทของจริงคือ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งเป็นสถานที่ตั้งอยู่ที่ถนนสุรินทร์-ปราสาท หมู่ที่ 13 ตำบลเจียง มีการจัดแสดงเป็น 4 ส่วน คือ อาคารที่ 1 เป็นโถงทางเข้าและทางเดิน อาคารที่ 2 เป็นส่วนการศึกษา ประกอบด้วย ห้องประชุม ห้องกิจกรรม ห้องรับรอง ห้องสมุด อาคารที่ 3 เป็นอาคารจัดแสดงและสำนักงาน ประกอบด้วย ห้องนิทรรศการถาวร ห้องนิทรรศการชั่วคราว ห้องทำงานเจ้าหน้าที่ อาคารที่ 4 เป็นคลังพิพิธภัณฑที่จัดแสดงเกี่ยวกับประวัติจังหวัดสุรินทร์และปราสาทขอมที่มีอยู่ในจังหวัดสุรินทร์ จากนั้นจึงเดินทางไปเที่ยวปราสาทข่าปี ตำบลข่าปี อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ เสร็จจากการเที่ยวชมปราสาทข่าปีแล้วจึงเดินทางไปเที่ยวชมปราสาทภูมิโปน ตำบลตมอำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ ออกจากปราสาทภูมิโปนแล้วเดินทางต่อไป

¹⁶พระเพ็ญ บุญญาทิพย์,สัมภาษณ์,หัวหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุรินทร์,2 ธันวาคม 2564.

ที่ปราสาทตาเมือน ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ตามเส้นทางท่องเที่ยวที่กล่าวมานี้สามารถเดินทางโดยรถยนต์ส่วนตัวได้ครบทั้ง 4 ปราสาทภายในระยะเวลา 1 วัน

4.4 การวิเคราะห์การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

จากข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยเครื่องมือประกอบด้วย แบบบันทึกจากเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง การลงสังเกต การสัมภาษณ์ ผลการวิเคราะห์เส้นทางท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ได้ทำการวิเคราะห์จากข้อมูลผลการวิจัย ดังนี้

4.4.1 การวิเคราะห์เส้นทางท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

การวิเคราะห์เส้นทางท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ไว้ 4 แห่งคือ ปราสาทศีขรภูมิ ปราสาทข่างปี ปราสาทภูมิโปนและปราสาทตาเมือน มีประเด็นวิเคราะห์ 4 ประเด็นได้แก่ 1) เส้นทางท่องเที่ยวปราสาทศีขรภูมิ อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ 2) เส้นทางท่องเที่ยวปราสาทข่างปี ตำบลข่างปี อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ 3) เส้นทางท่องเที่ยวปราสาทภูมิโปน ตำบลดม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ 4) เส้นทางท่องเที่ยวปราสาทตาเมือน ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ดังนี้

4.4.1.1 วิเคราะห์เส้นทางท่องเที่ยวปราสาทศีขรภูมิ อำเภอศีขรภูมิจังหวัดสุรินทร์ จากหลักฐานเอกสารและข้อมูลภาคสนาม พบว่าการเดินทางไปปราสาทศีขรภูมิจากในตัวเมืองจังหวัดสุรินทร์ใช้เส้นทางหมายเลข 226 ระยะทางประมาณ 30 กิโลเมตร ปราสาทศีขรภูมิเป็นปราสาทที่มีความสวยงามแห่งหนึ่งในจังหวัดสุรินทร์ จากการที่คณะผู้วิจัยลงพื้นที่ปราสาทศีขรภูมิเห็นว่าเป็นปราสาทที่มีความพร้อมในการท่องเที่ยวบริเวณรอบปราสาทเป็นชุมชนอำเภอศีขรภูมิ มีร้านค้าจำหน่ายสินค้าเช่นร้านขายของฝากร้านอาหารมีแหล่งบริการนักท่องเที่ยว บริเวณรอบองค์ปราสาทและตัวปราสาทได้รับการดูแลอย่างดีจากกรมศิลปากรมีเจ้าหน้าที่คอยให้คำแนะนำเกี่ยวกับปราสาทศีขรภูมิ นอกจากนี้ปราสาทศีขรภูมิได้จัดงานตำนานปราสาทพันปีศีขรภูมิมีกิจกรรมออกร้านจำหน่ายสินค้ากิจกรรมการแสดงแสงสีเสียงปราสาทศีขรภูมิในช่วงเดือนพฤศจิกายนของทุกปี ซึ่งเป็นงานที่จัดในช่วงเดียวกันกับงานแสดงช้างสุรินทร์ ในช่วงนี้จะมีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวชมปราสาทศีขรภูมิมากเป็นพิเศษ ถึงอย่างนั้นคณะผู้วิจัยเห็นว่าในช่วงที่มีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวปราสาทศีขรภูมิเป็นจำนวนมาก ทำให้สถานที่จอดรถไม่เพียงพอ ทำให้การจราจรติดขัดในช่วงมีเทศกาลถือว่าเป็นจุดอ่อนของปราสาทศีขรภูมิ การเดินทางมาเที่ยวชมปราสาทศีขรภูมินักท่องเที่ยวยังสามารถไปเที่ยวชมปราสาทข่างปีได้อีกเพราะเดินทางด้วยเส้นทาง 226 เช่นเดียวกัน ปราสาทศีขรภูมิถือเป็นสัญลักษณ์ของอำเภอศีขรภูมิและจังหวัดสุรินทร์ ตราประจำจังหวัดสุรินทร์นั้นจะเป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างอยู่ด้านหน้าปราสาทศีขรภูมิ

4.4.1.2 วิเคราะห์เส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทข่างปี ตำบลข่างปี อำเภอสี่ขรภูมิ

จังหวัดสุรินทร์ คณะวิจัยพบว่าการเดินทางมาเที่ยวชมปราสาทข่างปี ตำบลข่างปี อำเภอสี่ขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ใช้เส้นทางหมายเลข 226 เช่นเดียวกับปราสาทศีขรภูมิ แต่ถ้าเดินทางมาจากตัวเมือง จังหวัดสุรินทร์จะถึงทางแยกเข้าปราสาทข่างปีประมาณกิโลเมตรที่ 19 ถ้ามาจากทางจังหวัดสุรินทร์ให้ เลี้ยวซ้ายเข้าไปจะมีป้ายบอกทางไปเรื่อยๆ จนถึงปราสาทข่างปี ถ้ามาจากทางจังหวัดศรีสะเกษให้ เลี้ยวขวา ปราสาทข่างปีเป็นศาสนสถานในศาสนาพุทธนิกายมหายานเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นอารคย ศาล หรือศาสนสถานพยาบาลแห่งหนึ่งในจำนวน 102 แห่งที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แห่งอาณาจักรขอม ได้สร้างขึ้น ปัจจุบันนี้องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์และองค์การบริหารส่วนตำบลข่างปีได้จ้างงาน สืบสานตำนานปราสาทข่างปี ซึ่งจะจัดในช่วงต้นเดือนเมษายนของทุกปี ในชุมชนปราสาทข่างปีเป็น ชุมชนนวัตวิถี นักท่องเที่ยวเมื่อเดินทางมาเที่ยวชมปราสาทข่างปีแล้วยังได้เที่ยวชมชุมชนจุดเด่นอย่าง หนึ่ง ในชุมชนปราสาทข่างปีคือการผลิตสินค้าที่ทำจากดินเผาและหมู่บ้านเกษตรอินทรีย์ จุดที่ คณะวิจัยเห็นว่าเป็นจุดอ่อนอย่างหนึ่งของปราสาทข่างปีคือการเดินทางมาเที่ยวชมปราสาทข่างปีต้อง มีรถส่วนตัวเท่านั้นจึงจะเดินทางมาได้โดยสะดวก

4.4.1.3 วิเคราะห์เส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทภูมิโปน ตำบลดม อำเภอสังขะ

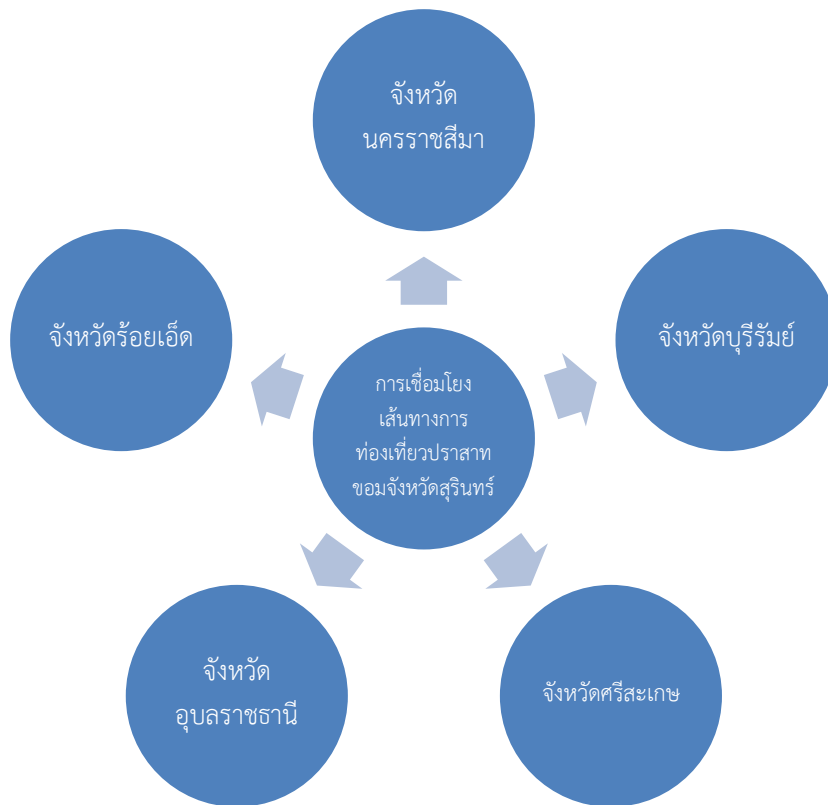
จังหวัดสุรินทร์ คณะผู้วิจัยพบว่าการเดินทางมาเที่ยวปราสาทภูมิโปนต้องใช้รถส่วนตัวเท่านั้น การ เดินทางถ้าเดินทางจากตัวเมืองสุรินทร์ใช้เส้นทางสุรินทร์-สังขะ หมายเลข 2077 ระยะทางประมาณ 49 กิโลเมตร จากนั้นใช้เส้นทางหมายเลข 2124 สังขะ-บัวเขต ตรงไปจนถึงชุมชนบ้านภูมิโปนระยะทาง ประมาณ 10 กิโลเมตร ปราสาทภูมิโปนถือได้ว่าเป็นปราสาทที่มีความเก่าแก่ที่สุดในจังหวัดสุรินทร์ จุดเด่นของชุมชนปราสาทภูมิโปนคือเรื่องเล่าตำนานเนียงเดาะธม ซึ่งเป็นตำนานเก่าแก่ควบคู่มา กับ ปราสาทภูมิโปน ทำให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลดมจัด กิจกรรมประเพณีปราสาทพันปีเนียงเดาะธมในช่วงเดือนเมษายนของทุกปีเป็นกิจกรรมที่สนับสนุนการ ท่องเที่ยวปราสาทภูมิโปน ทำให้ปราสาทภูมิโปนเป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยว ตามที่ผู้วิจัยลงพื้นที่ ปราสาทภูมิโปนพบว่านอกจากการมาเที่ยวชมปราสาทภูมิโปนแล้วนักท่องเที่ยวสามารถเดินทางไป เที่ยวอุทยานเขาสาลาดตุลเถรที่อำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์ นอกจากนี้ชุมชนปราสาทภูมิโปนยังเป็น ชุมชนนวัตวิถี นักท่องเที่ยวสามารถเที่ยวชมการทำเกษตรอินทรีย์ในชุมชนได้ นอกจากนี้นี้นักท่องเที่ยว ยังสามารถเดินทางไปเที่ยวชมปราสาทยายเหงาและปราสาทบ้านจารย์ที่อยู่อำเภอสังขะได้ คณะผู้วิจัย เห็นว่าจุดอ่อนของปราสาทภูมิโปนคือการเดินทางที่ไม่มีรถยนต์สาธารณะต้องใช้รถยนต์ส่วนตัวหรือ เหมารถมาเท่านั้น ซึ่งการเดินทางในการเที่ยวชมปราสาทในจังหวัดสุรินทร์โดยส่วนมากก็ต้องใช้รถ ส่วนตัว นอกจากนี้กิจกรรมต่างๆ ในชุมชนก็ยังมีน้อยต้องมาท่องเที่ยวในช่วงที่จัดกิจกรรมเช่น กิจกรรมการบวงสรวงปราสาทซึ่งแต่ละแห่งจัดบวงสรวงในเวลาที่ไม่ตรงกัน

4.4.1.4 วิเคราะห์เส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทตาเมือน ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทตาเมือนตั้งอยู่ที่บ้านหนองคันนาสามัคคี ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทตาเมือนธมเป็นปราสาทที่อยู่ติดกับชายแดนไทยกัมพูชา เป็นปราสาทที่อยู่เชิงเขาพนมดงรักซึ่งเป็นภูเขาที่กั้นระหว่างประเทศไทยกับประเทศกัมพูชา ในสมัยโบราณการเดินทางผ่านแดนระหว่างสองประเทศส่วนมากใช้ช่องทางที่เป็นเส้นทางผ่าช่องเขาที่มีอยู่ตลอดแนวบริเวณปราสาทตาเมือนมีช่องผ่านแดนตามธรรมชาติเรียกว่าช่องตาเมียง และในบริเวณช่องตาเมียงนี้มีการสร้างปราสาทขนาดเล็กไว้เรียกว่ากลุ่มปราสาทตาเมือน โดยปราสาทแต่ละหลังมีขนาดและประโยชน์ใช้สอยแตกต่างกันไป ปราสาทตาเมือนธมเป็นปราสาทขนาดใหญ่ที่สุดในกลุ่ม ในปัจจุบันการเดินทางเข้ามาเที่ยวชมองค์ปราสาทตาเมือนธมต้องขออนุญาตจากทางราชการเพราะเป็นปราสาทที่อยู่ในเขตแนวชายแดน จากการที่คณะผู้วิจัยได้สัมภาษณ์และโฟกัสกรุปกับชุมชนบ้านหนองคันนา และผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลพบว่าองค์การบริหารส่วนตำบลและองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ได้จัดกิจกรรมร่วมกันในช่วงเดือนเมษายนของทุกปีคือกิจกรรมบวงสรวงปราสาทตาเมือนธม และกิจกรรมแรลลี่ท่องเที่ยวชมปราสาทตาเมือนและท่องเที่ยวชมหมู่บ้านนวัตวิถี คณะผู้วิจัยพบว่าชุมชนปราสาทตาเมือนโดยเฉพาะในเขตตำบลตาเมียงและอำเภอพนมดงรัก นอกจากจะมีจุดเด่นในเรื่องการท่องเที่ยวชมปราสาทขอมแล้วชุมชนยังมีสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจอีกเช่น การเที่ยวสวนอินทผลัม การเที่ยวหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงและการเดินทางไปเที่ยวตลาดชองจอมในเขตอำเภอกาบเชิงซึ่งสามารถเดินทางไปได้โดยสะดวก

4.5 สรุปองค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ทำให้ได้องค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญดังนี้

เส้นทางการท่องเที่ยวชมชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ทั้ง 4 แห่งตามที่คณะผู้วิจัยได้กำหนดไว้คือ เส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทศีขรภูมิ เส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทข่งปีเส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทภูมิโปนและเส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทตาเมือน จากข้อมูลเอกสาร การลงพื้นที่สัมภาษณ์สังเกตการวิเคราะห์ข้อมูลคณะผู้วิจัยสรุปเป็นองค์ความรู้จากการวิจัยคือเส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์สามารถเชื่อมโยงเป็นเส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทขอมกับจังหวัดใกล้เคียงเช่นจันทบุรีรัมย์และจังหวัดนครราชสีมาได้และเส้นทางการท่องเที่ยวจังหวัดสุรินทร์จังหวัดร้อยเอ็ด ยโสธร มุกดาหารจนถึงนครพนมได้ และเส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์ เชื่อมโยงถึงจังหวัดศรีสะเกษและจังหวัดอุบลราชธานีและข้ามไปปราสาทวัดพูที่ประเทศสาธารณชนลาวได้ นอกจากนี้ยังสามารถข้ามแดนไปเที่ยวชมปราสาทจากจังหวัดสุรินทร์และเที่ยวชมปราสาทในประเทศกัมพูชาคือปราสาทนครวัดนครธมได้

แผนภูมิที่ 4.1 ภาพการเชื่อมโยงเส้นทางท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์กับจังหวัดใกล้เคียง

เส้นทางท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์นอกจากจะสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวปราสาทขอมกับจังหวัดใกล้เคียงแล้ว นักท่องเที่ยวยังสามารถท่องเที่ยวชมปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์โดยสามารถกำหนดเป็นโปรแกรมการท่องเที่ยวโดยใช้การท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมเป็นแกนกลางจากนั้นขยายเป็นเส้นทางท่องเที่ยวตามโปรแกรมวิถีชีวิต ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และชาติพันธุ์ได้

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาเส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ 2) เพื่อพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ 3) เพื่อพัฒนาคู่มือการท่องเที่ยวตามเส้นทางชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยมีข้อสรุปดังนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยการพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ มีผลสรุปการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

5.1.1 สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 : ศึกษาเส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ มีผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ เส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทขอมและชุมชนปราสาทขอมที่ทีมวิจัยกำหนดไว้ในงานวิจัยนี้คือเส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทขอม 4 แห่งในจังหวัดสุรินทร์ คือ 1)เส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทศีขรภูมิ อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ 2)เส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทช่างปี ตำบลช่างปี อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ 3)เส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทตาเมือน ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ จากการศึกษาเอกสารและลงพื้นที่สังเกตและสัมภาษณ์พบว่า จังหวัดสุรินทร์เป็นจังหวัดที่มีแหล่งอารยธรรมขอมขอมโบราณที่สำคัญแห่งหนึ่งในอีสานใต้ โดยเฉพาะปราสาทขอมซึ่งเป็นโบราณสถานที่มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ คุณค่าทางด้านศิลปวัฒนธรรมและคุณค่าทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้เกิดเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมคือที่สำหรับใช้สัญจรเที่ยวไปมาของมนุษย์ เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจในระยะเวลาสั้น ๆ จากสถานที่หนึ่งไปยังอีกสถานที่หนึ่ง โดยเส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทขอมมีความเชื่อมโยงกับสภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว เช่น สาธารณูปโภคพื้นฐาน สิ่งปลูกสร้าง สถานที่และสิ่งแวดล้อม มีความเชื่อมโยงกับองค์ประกอบของศาสนา เช่น ศาสดาหรือรูปเคารพ ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน และศาสนพิธีกรรมทางศาสนาต่าง ๆ เส้นทางการท่องเที่ยวปราสาท 4 แห่งที่กำหนดไว้ในงานวิจัยนี้ประกอบด้วย

1)เส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทศีขรภูมิ ในการเดินทางเพื่อไปเยี่ยมชมหรือไปศึกษาปราสาทศีขรภูมินั้นสามารถเดินทางได้ทั้งรถยนต์ส่วนตัว รถไฟและรถโดยสารสาธารณะ เส้นทางการเดินทางมีดังนี้ **เส้นทางหลัก** รถยนต์ส่วนตัว ใช้ทางหลวงหมายเลข 226 ไปทางจังหวัดศรีสะเกษ ตรงไปประมาณ 16 กม. จะถึงสี่แยกเข้า อ. ศีขรภูมิ ให้ขับตรงไปผ่าน ชกส. จนมาถึงสวนอาหารตำหนัก

เสนา เลี้ยวซ้ายไปเล็กน้อย จะมีทางแยกซ้ายมือให้เลี้ยวเข้าไปอีกราว 1 กม. ถึงบริเวณที่ตั้งปราสาท อยู่ซ้ายมือ อดประจําทาง ขึ้นรถบัสสีส้ม (สุรินทร์-ศรีสะเกษ) ลงรถที่ปากทาง แล้วต่อมอเตอร์ไซค์รับจ้างไปอีก 1 กม. รถไฟ มีขบวนรถไฟหลายเที่ยว ลงที่สถานีศิขรภูมิ แล้วต่อมอเตอร์ไซค์รับจ้าง **เส้นทางรอง** รถยนต์ส่วนตัวใช้ทางหลวงหมายเลข 214 ถึงอำเภोजอมพระเลี้ยวซ้ายถนนหมายเลข 2334 ระยะทางประมาณ 44 กิโลเมตร ถึงปราสาทศิขรภูมิ

2) **เส้นทางท่องเที่ยวปราสาทข่าปี** ตำบลข่าปี อำเภอสือขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ในการเดินทางมาเพื่อท่องเที่ยวที่ปราสาทข่าปี มีเส้นทางการเดินทางดังนี้ **เส้นทางหลัก** การเดินทางมาปราสาทข่าปี ให้ใช้เส้นทางหมายเลข 226 สายสุรินทร์ – ศรีสะเกษ เมื่อเข้าเขตอำเภอสือขรภูมิ ประมาณกิโลเมตรที่ 19 แล้วเลี้ยวซ้ายเข้าไปประมาณ 1 กิโลเมตร เจอทางแยกให้เลี้ยวขวาไปอีก 2.5 กิโลเมตร พอถึงวัดข่าปีให้เลี้ยวขวาไปประมาณ 650 เมตร ปราสาทข่าปีอยู่ทางด้านขวามือไม่ติดถนน ต้องขับเข้าไปประมาณ 150 เมตร การเดินทางไปชมปราสาทข่าปี นักท่องเที่ยวเดินทางโดยรถยนต์ส่วนตัวสะดวกกว่ารถโดยสารประจำทาง

3) **เส้นทางท่องเที่ยวปราสาทภูมิโพน** ตำบลดม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ การเดินทางไปปราสาทภูมิโพนนั้นสามารถเดินทางจากตัวจังหวัดสุรินทร์ซึ่งเป็นเส้นทางหลักหรือจะใช้เส้นทางรองโดยเมื่อเดินทางมาจากประโคนชัยใช้เส้นทางประโคนชัยเดชอุดมก็ได้ รายละเอียดมีดังนี้

เส้นทางหลัก การเดินทาง ใช้ทางหลวงหมายเลข 2077 (สายสุรินทร์-สังขะ) ระยะทาง 49 กิโลเมตร จากแยกอำเภอสังขะเข้าทางหลวงหมายเลข 2124 (สังขะ- บัวเขต) จนถึงบ้านภูมิโพนอีก 10 กิโลเมตร จะเห็นปราสาทอยู่ริมถนนด้านซ้ายมือ **เส้นทางรอง** การเดินทางใช้เส้นทางหลวงหมายเลข 214 (เส้นโคกชัย-เดชอุดม) ระยะทาง 64 กิโลเมตรจากแยกอำเภอสังขะเข้าทางหลวงหมายเลข 2124 (สังขะ- บัวเขต) จนถึงบ้านภูมิโพนอีก 10 กิโลเมตร จะเห็นปราสาทอยู่ริมถนนด้านซ้ายมือ

4) **เส้นทางท่องเที่ยวปราสาทตาเมือน** ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ การเดินทางไปชมกลุ่มปราสาทตาเมือน สะดวกที่สุดคือการเดินทางไปด้วยรถยนต์ส่วนตัว ส่วนรถยนต์สาธารณะนั้นไม่ค่อยมีให้บริการ ซึ่งสามารถเดินทางได้ดังนี้ **เส้นทางหลัก** การเดินทางจากจังหวัดสุรินทร์ไปทางอำเภอปราสาทตามทางหลวงหมายเลข 214 จนมาถึงทางแยกตัดกับทางหลวงหมายเลข 24 ให้เลี้ยวขวาไปตามทางหลวงหมายเลข 24 จนถึงสามแยกบริเวณนิคมปราสาท ให้เลี้ยวซ้าย ไปตามป้ายบอกทางไปอำเภพนมดงรัก ตามทางหลวงหมายเลข 2397 จนมาถึงแยกบริเวณ อบต. แฉงมุด ให้เลี้ยวขวา ไปตามทางหลวงหมายเลข 224 จนพบป้ายบอกทางไปกลุ่มปราสาทตาเมือน ให้เลยป้ายไปอีกเล็กน้อยจนถึงแยกบ้านตาเมียง จะพบทางที่มีป้ายบอกไป ฉก. ตชด. 16 เลี้ยวไปตามถนนเส้นนี้(2407)ตรงมาเรื่อยๆ จนพบห้าแยกเลี้ยวขวาไปตามทางหลวงหมายเลข 2407 ผ่านบ้านหนองคันนา ใช้ทางตรงมาเรื่อยๆจนพบทางแยก จะพบปราสาทตาเมือนก่อน ใกล้ๆกันนั้นมีหน่วย

ตระเวนชายแดนคุ้มครองนักท่องเที่ยว ควรติดต่อเจ้าหน้าที่ก่อนเพื่อความปลอดภัยในการเยี่ยมชม ปราสาท **เส้นทางรอง** การเดินทางจากจังหวัดบุรีรัมย์ไปตามเส้นทางหลวงหมายเลข 219 ที่จะไปบ้านกรวด จนมาถึงแยกที่ตัดกับทางหลวงหมายเลข 224 บริเวณนิคมปราสาท อำเภอบ้านกรวด เลี้ยวซ้ายเข้าทางหลวงหมายเลข 224 จนถึงแยกบ้านตาเมียง แล้วไปตามเส้นทางเช่นเดียวกับข้างต้น

5.1.2 สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 : การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ จากการศึกษาเพื่อตอบโจทย์วิจัยข้อนี้ที่ผู้วิจัยเห็นว่าการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีความเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวปราสาทขอมหรือการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมกับจังหวัดใกล้เคียงเช่นนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษและอุบลราชธานี **เส้นทางท่องเที่ยวเส้นที่ 1** เริ่มต้นจากปราสาทพนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำในจังหวัดบุรีรัมย์ จากนั้นเดินทางใช้ถนนหมายเลข 24 ไปเยี่ยมชมปราสาทตาเมือน ที่อำเภอพนมดงรัก ตลาดช่องจอม จังหวัดสุรินทร์ จากนั้นไปเยี่ยมชมปราสาทเขาพระวิหารในจังหวัดศรีสะเกษ โดยใช้เส้นทางหลักคือถนนหมายเลข 24 แล้วไปท่องเที่ยวที่จังหวัดอุบลราชธานี **เส้นทางท่องเที่ยวเส้นที่ 2** เริ่มต้นจากปราสาทหินพิมายในจังหวัดนครราชสีมา จากนั้นเดินทางเข้าสู่จังหวัดบุรีรัมย์ เที่ยวชมสนามช้างและเขากระโดง จังหวัดบุรีรัมย์ เดินทางเข้าจังหวัดสุรินทร์ ชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุรินทร์ ไหว้หลวงพ่อบุญศรีที่วัดบูรพาราม เดินทางต่อไปที่ปราสาทข่างปี และปราสาทศีขรภูมิ ตามลำดับ ออกจากอำเภอศีขรภูมิจะเดินทางไปปราสาทสระกำแพงใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษเลยก็ได้ โดยใช้ถนนหมายเลข 226 เป็นหลัก หรือจะแวะไปเยี่ยมชมปราสาทภูมิโปน อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ก็ได้ จากนั้นจึงใช้เส้นทางหมายเลข 24 เดินทางไปปราสาทเขาพระวิหารในจังหวัดศรีสะเกษ และเดินทางไปจังหวัดอุบลราชธานีตามลำดับ

5.1.3 สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 : พัฒนาคู่มือการท่องเที่ยวตามเส้นทางชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ จากการศึกษาเอกสารการลงพื้นที่สำรวจสังเกตและสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักเพื่อตอบโจทย์วิจัยข้อนี้ สามารถนำมาจัดทำเป็นคู่มือการท่องเที่ยวตามเส้นทางปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์โดยสรุปได้ดังนี้ จังหวัดสุรินทร์เป็นจังหวัดที่มีพัฒนาการมาอย่างยาวนานตั้งแต่สมัยขอมโบราณเรื่องอำนาจ ตามคำขวัญจังหวัดสุรินทร์ที่ว่า **“สุรินทร์ถิ่นช้างใหญ่ ผ้าไหมงาม ประคำสวย ร่ำรวยปราสาท ผักกาดหวาน ข้าวสารหอม งามพร้อมวัฒนธรรม”** จังหวัดสุรินทร์มีปราสาทที่เป็นมรดกตกทอดจากขอมโบราณภายในเขตจังหวัดสุรินทร์เป็นจำนวนมาก เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สร้างรายได้ให้แก่จังหวัดสุรินทร์และประชาชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณปราสาทมีอาชีพมีงานทำ จังหวัดสุรินทร์จึงเป็นจังหวัดที่น่าเที่ยวเพราะนอกจากจะมีปราสาทขอมแล้ว จังหวัดสุรินทร์ยังมีช้าง มีผ้าไหมที่สวยงามและมีการทำเกษตรอินทรีย์ที่มีชื่อเสียงระดับโลกตามวิสัยทัศน์ของแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาสุรินทร์ 4 ปี (2561-2564) ที่ว่า **“เมืองเกษตรอินทรีย์ ท่องเที่ยววิถีชุมชน ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี”** กล่าวโดยเฉพาะการท่องเที่ยวชมปราสาทที่มีอยู่ในจังหวัดสุรินทร์นั้น จุด

แรกที่ขอแนะนำให้ไปก่อนที่จะเดินทางไปชมปราสาทของจริงคือ **พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติจังหวัดสุรินทร์** ซึ่งเป็นสถานที่ตั้งอยู่ที่ถนนสุรินทร์-ปราสาท หมู่ที่ 13 ตำบลเฉนียง มีการจัดแสดงเป็น 4 ส่วน คือ อาคารที่ 1 เป็นโถงทางเข้าและทางเดิน อาคารที่ 2 เป็นส่วนการศึกษา ประกอบด้วย ห้องประชุม ห้องกิจกรรม ห้องรับรอง ห้องสมุด อาคารที่ 3 เป็นอาคารจัดแสดงและสำนักงาน ประกอบด้วย ห้องนิทรรศการถาวร ห้องนิทรรศการชั่วคราว ห้องทำงานเจ้าหน้าที่ อาคารที่ 4 เป็นคลังพิพิธภัณฑ์ที่จัดแสดงเกี่ยวกับประวัติจังหวัดสุรินทร์และปราสาทขอมที่มีอยู่ในจังหวัดสุรินทร์ จากนั้นจึงเดินทางไปเที่ยวปราสาทข่งปี ตำบลข่งปี อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ เสร็จจากการเที่ยวชมปราสาทข่งปี แล้วจึงเดินทางไปเที่ยวชมปราสาทภูมิโพน ตำบลตมอำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ ออกจากปราสาทภูมิโพนแล้วเดินทางต่อไปที่ปราสาทตาเมือน ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ตามเส้นทางการท่องเที่ยวที่กล่าวมานี้สามารถเดินทางโดยรถยนต์ส่วนตัวได้ครบทั้ง 4 ปราสาทภายในระยะเวลา 1 วัน

5.2 อภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์” ผลการวิจัยสามารถนำมาอภิปรายผลได้ดังต่อไปนี้

5.2.1 วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ศึกษาเส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ผลการวิจัยสามารถนำมาอภิปรายผลได้ดังนี้ จังหวัดสุรินทร์จัดได้ว่าเป็นจังหวัดที่มีความโดดเด่นทางด้านประวัติศาสตร์ ภาษาและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีความเป็นตัวของตัวเอง ความเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดสุรินทร์อย่างหนึ่งก็คือปราสาทขอม กล่าวเฉพาะปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีอยู่หลายแห่งที่มีความงามและมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานบ่งบอกถึงความเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน การมาเที่ยวชมปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ทั้ง 4 แห่งคือปราสาทศีขรภูมิ ปราสาทข่งปี ปราสาทภูมิโพนและปราสาทตาเมือน จะทำให้ได้สัมผัสถึงความมีมนต์เสน่ห์ของจังหวัดสุรินทร์ ความเป็นอัตลักษณ์เฉพาะของจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของทวิศักดิ์ ทองทิพย์ และคณะที่ทำวิจัยเรื่อง “ศาสนาและวัฒนธรรม : การใช้ประโยชน์จากอัตลักษณ์ของฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวจังหวัดสุรินทร์” กล่าวว่า “อัตลักษณ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวของหมู่บ้านท่องเที่ยวจังหวัดสุรินทร์ได้แก่หมู่บ้านช้าง ผ้าไหม ประเพณี กลุ่มปราสาทขอม”

5.2.2 วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ เส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีความเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวปราสาทขอมหรือการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมกับจังหวัดใกล้เคียง ซึ่งสามารถพัฒนาเป็นเส้นทางการท่องเที่ยวได้อย่างหลากหลายและเชื่อมโยงถึงกันเช่นเดินทางจากจังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี หรือจากจังหวัด สุรินทร์เดินทางไปเที่ยวปราสาทที่จังหวัดร้อยเอ็ด ยโสธร มุกดาหาร หนองคาย นครพนมได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาประสิทธิ์ แก้วศรีและคณะที่ได้ทำวิจัย

เรื่อง “การออกแบบเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงอาชีวศึกษากรณีเส้นทางปราสาทขอมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง” ได้กล่าวว่า “เส้นทางการท่องเที่ยวเชิงอาชีวศึกษาปราสาทขอมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง เช่นปราสาทหินพิมาย-ปราสาทหินพนมรุ้ง-ปราสาทหินเมืองต่ำ-กลุ่มปราสาทตาเมือน-พามออีแดง วัดไพรพัฒนา-ตลาดช่องจอม เป็นต้น

5.2.3 วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 การพัฒนาคู่มือการท่องเที่ยวตามเส้นทางชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ การพัฒนาคู่มือการท่องเที่ยวเส้นทางชุมชนปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์ นอกจากจะมีประโยชน์ในการเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์แล้วยังได้นำเสนอสถานที่ท่องเที่ยวด้านอื่นที่มีอยู่ในจังหวัดสุรินทร์ด้วยเช่น การเที่ยวไหว้พระที่ศักดิ์สิทธิ์เช่นหลวงพ่อบุญรอดพระชีวิวัตบูรพาภิราม พระศรีอริยเมตไตร วัดศาลาลอย พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญในจังหวัด นอกจากนี้เส้นทางไปเที่ยวปราสาทขอมทั้ง 4 แห่งในงานวิจัยนี้ ยังมีสถานที่ระหว่างทางที่น่าเที่ยวน่าศึกษาอีกเป็นจำนวนมาก การจัดทำคู่มือการท่องเที่ยวปราสาทขอมจึงมีประโยชน์เป็นอย่างมาก

5.3 ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากงานวิจัยการพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเพื่อวิจัยต่อไปดังนี้

5.3.1 ข้อเสนอแนะการนำไปใช้

1) จากผลการวิจัยประเด็น การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์” รัฐบาลและหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องควรกำหนดนโยบายเพื่อสร้างและส่งเสริมการท่องเที่ยวปราสาทขอมที่มีอยู่ในประเทศไทยและในประเทศเพื่อนบ้าน เพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอันจะเป็นผลต่อการพัฒนาอาชีพของประชาชนได้อย่างหลากหลาย

2) จากผลการวิจัย การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์” จังหวัดสุรินทร์ ผลกระทบ และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวปราสาทขอมและการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดอีสานใต้ รัฐบาลและหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องควรกำหนดนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาและผลกระทบ 1) ด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยวปราสาทขอมและการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเด็นบุคลากรประจำแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนามารวมถึงวัฒนธรรมทั้งในแง่ปริมาณและคุณภาพ 2) ด้านความพร้อมในแง่สาธารณูปโภคพื้นฐานและสุขอนามัยรวมถึงการส่งเสริมให้มีแผนการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบสากลของสถานที่ท่องเที่ยวปราสาทขอมและการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม 3) ด้านการจัดกิจกรรมของแหล่งท่องเที่ยวปราสาทขอมและการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง จัดให้มีอุทยานปราสาทขอมและอุทยานการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมและมีการประชาสัมพันธ์ในสื่อที่หลากหลาย 4) ด้านการสนับสนุนการจัดสภาพแวดล้อมและบริบทของแหล่งท่องเที่ยวปราสาทขอมและการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมให้เหมาะสม 5) ด้านการส่งเสริมความเชื่อมโยงของ

แหล่งท่องเที่ยวปราสาทขอมและการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมกับชุมชน รัฐ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการสร้างจุดเด่นหรืออัตลักษณ์ของสถานที่แต่ละแห่งให้ชัดเจน 6) รัฐบาลและหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมและสนับสนุนการกำหนดยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวปราสาทขอมและการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมให้เหมาะสมกับภูมิภาคที่แสดงถึงความโดดเด่นด้านอัตลักษณ์และเอกลักษณ์ของตนเอง 7) รัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรกำหนดนโยบายและแผนการดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวปราสาทขอมและการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมให้ชัดเจนและเชื่อมโยงกับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในภูมิภาคอีสานใต้

3) รัฐบาล และมหาวิทยาลัยแห่งคณะสงฆ์ไทย และส่วนงานที่เกี่ยวข้อง ควรนำผลการวิจัยประเด็นกลไกการจัดการและการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอม ไปสู่การปฏิบัติ กล่าวคือ กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ควรกำหนดให้ในแต่ละพื้นที่ที่เป็นระดับจังหวัดจัดทำแผนการท่องเที่ยวที่ส่งเสริมการสร้างและพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวทั้งในประเทศและในเขตพื้นที่เพื่อนำสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม รวมถึงการติดตามประเมินผลการดำเนินงานเพื่อหาแนวทางแก้ไข และส่งเสริมต่อไป

5.3.2 ข้อเสนอแนะการทำวิจัย

ข้อเสนอแนะการนำไปใช้ กำหนดเป็นข้อได้ดังต่อไปนี้

- 1) การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทขอมในเขตอีสานใต้
- 2) การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแนวทางพัฒนาไกด์นำเที่ยวด้านการท่องเที่ยวปราสาทขอมและการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประเทศเพื่อนบ้าน
- 3) การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความร่วมมือระหว่างรัฐกับชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวปราสาทขอมของชุมชน
- 5) การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับบทบาทองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นต่อการพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทขอมในเขตอีสานใต้

บรรณานุกรม

1. ภาษาบาลี – ไทย

1.1 ข้อมูลปฐมภูมิ

1.2 ข้อมูลทุติยภูมิ

1.2.1 หนังสือ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สำนักงานสุรินทร์, “ตามรอยอารยธรรมขอม เที้ยว 2 ช่อง
ท่อง 2 แผ่นดิน สุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ, มปป, มปป.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สนง.นครราชสีมา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง, **คู่มือท่องเที่ยว
นครชัยบุรีรัมย์, มปป, 2561**

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สนง.นครราชสีมา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง, **คู่มือท่องเที่ยว
นครชัยบุรีรัมย์, มปป, บริษัท ลีโอบแลนเซ็ท จำกัด, มปป.**

กองการท่องเที่ยว สำนักวัฒนธรรม การท่องเที่ยวและกีฬา, **โครงการค่าใช้จ่ายในการพัฒนา
ศักยภาพบุคลากรด้านการท่องเที่ยว, ปีงบประมาณ 2561, มปป, 2561.**

กรมการท่องเที่ยว, **แผนปฏิบัติการกรมการท่องเที่ยว ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2562, มปป,
2562**

กรมการท่องเที่ยว, **แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของประเทศ พ.ศ. 2560-2564,
บริษัท พีดับบลิว ปรีนติ้ง จำกัด, 2560.**

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, การบูรณาการเพื่อขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวไทย พ.ศ.
2558 – 2560,

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, **การจัดการเครือข่าย :กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูป
การศึกษา** กรุงเทพฯ: บริษัทซัคเซสมิเดีย จำกัด, 2543

กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 1 , **แผนพัฒนากลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ตอนล่าง1 (พ.ศ.2561-2564) ฉบับทบทวน ปี พ.ศ.2562, กลุ่มจังหวัดภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 1 (นครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์ สุรินทร์)**

จริยญา สมลังกา, **ชุมชนการท่องเที่ยว 5 จังหวัด ร่วมจัดตั้งชมรม CBT อีสานใต้**, สำนักงาน
ประชาสัมพันธ์จังหวัดศรีสะเกษ, มปป, มปป.

คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ, **แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.
2560 – 2564)**, กรุงเทพฯ: สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก,
มปป.

คณะกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวประจำเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้, **แผนปฏิบัติการ
พัฒนาการท่องเที่ยว ภายในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ พ.ศ.
2559-2563**, 2558.

จอห์น เวอร์เนอร์ (อั้งโน พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ, **เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ**
2547.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ 33 ; กรุงเทพฯ: ในเครือ
บริษัท สำนักพิมพ์แพรวแอนดิโฮม จำกัด , 2555.

นุชนารถ รัตนสูงค์ชัย, **กลยุทธ์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม**, บทความนำเสนอในการประ
ชววิชาการระดับชาติ “มนุษยศาสตร์ในทศวรรษใหม่: พลวัตแห่งองค์ความรู้กับพหุลักษณะ
ทางวัฒนธรรม” 2554

นสพ.โคราชคนอีสาน ปีที่ 43 ฉบับที่ 2473 วันจันทร์ที่ 11 - วันศุกร์ที่ 15 ธันวาคม 2560.

แนวทางการขับเคลื่อนเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ (นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์
ศรีสะเกษ อุบลราชธานี) เส้นทางที่ 1 เส้นทางท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ มปป. มปป.

แผนยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยวอาเซียน พ.ศ. 2559 - 2568 (ASEAN Tourism Strategic Plan),
มปป 2558.

แผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยว ภายในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ พ.ศ. 2559–
2563, มปป, 2558.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ 33 ; กรุงเทพฯ: ในเครือ
บริษัท สำนักพิมพ์แพรวแอนดิโฮม จำกัด , 2555.

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ, **เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ**, กรุงเทพฯ: พิเศษฐิติไทย
ออฟเซต, 2547.

มานา ปัจฉิมนันท์, การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมกับการวิจัยด้านการสื่อสารในองค์กร, สถาบันพระปกเกล้า, 2560.

รายงานประจำปี 2558, การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ปีท่องเที่ยววิถีไทย 2558.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศรีศิขเรศวร : ปราสาทพระวิหาร, กรุงเทพฯ: บริษัท มติชน จำกัด มหาชน, 2556.

ศุภกิจ ศิลปรังสรรค์, sbi บันเทิงประเทศไทย, (กรุงเทพฯ: บริษัท สมาร์ท บิซิเนส ออนไลน์ จำกัด, 2561.

สารณี วรรณตรง สังวาลย์ ตุกพิมาย, การพัฒนาเครือข่ายแหล่งเรียนรู้ผ้าทอมือจังหวัดสุรินทร์

จังหวัดอุดรธานี และแขวงจำปาสัก, สาขาวิชาบรรณารักษศาสตร์และสารสนเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, มปป, 2556.

สุจิตต์ วงษ์เทศ, อุบลราชธานีมาจากไหน, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แม่คำผาง, 2555.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี, **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบสอง พ.ศ. 2560 – 2564**, กรุงเทพฯ: มปป, 2559.

สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว กรมการท่องเที่ยว, **แนวทางการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว : เชิงนิเวศ ทางประวัติศาสตร์ ทางวัฒนธรรม**, กรุงเทพฯ มปป, มปป.

สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว, สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, **คู่มือเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน**, มปป, 2550.

สำนักวิชาการวิทยาเขตสุรินทร์, โครงการศึกษาพระพุทธศาสนาประเทศเพื่อนบ้าน, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์, 2553.

สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดบุรีรัมย์, **โครงการส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวในเขตพื้นที่ เมืองชายแดน**, 2562.

สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดสุรินทร์, **เทศกาลของดีเมืองสุรินทร์ ครั้งที่ 5**, สุรินทร์: โรงพิมพ์รุ่งธนเกียรติออฟเซ็ท จังหวัดสุรินทร์, 2560.

สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดอุบลราชธานี, **ข่าวด้านท่องเที่ยว**, 26 เมษายน 2562.

สำนักงานปลัดกระทรวง การท่องเที่ยวและกีฬา , **แผนยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยวอาเซียน พ.ศ. 2559 – 2568 (ASEAN Tourism Strategic Plan)**, มปป,มปป.

สุวิทย์ อิศาศวัต. **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสาน 2488-2544**, กรุงเทพมหานคร:

สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด. 2546.

สรุปแผนปฏิบัติการส่งเสริมการท่องเที่ยวประจำปี 2562 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) มปป
, 2562

ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, **แอ่งอารยธรรมอีสาน**, พิมพ์ครั้งที่ 4; กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2533.

ศูนย์ปฏิบัติการเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้, **เส้นทางท่องเที่ยวเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้**, (นครราชสีมา: ศูนย์ปฏิบัติการเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้, มปป.

1.2.2 บทความ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สำนักงานสุรินทร์, “**ตามรอยอารยธรรมขอม เที่ยว 2 ช่องท่องเที่ยว 2 แผ่นดิน สุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ**” มปป, มปป.

บัญญัติ สาลี, **กฤษ :** ว่าด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ ภาษา และตำนาน, ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

พจนา สนวนศรี, **การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism - CBT)**, การประชุมเชิงวิชาการและการแถลงข่าวเรื่อง “รายงานภาวะเศรษฐกิจท่องเที่ยว ฉบับที่ 7”, 3 เมษายน 2560.

สำนักวิชาการวิทยาเขตสุรินทร์, **โครงการศึกษาพระพุทธศาสนาประเทศเพื่อนบ้าน**, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์, 2553.

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตสุรินทร์, **โครงการศึกษาพระพุทธศาสนาประเทศเพื่อนบ้าน**, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์, 2553.

1.2.3 รายงานการวิจัย

กรรณิกา คำดี, **วัดและศาสนสถานในมิติของการท่องเที่ยว**, วารสารบัณฑิตศึกษา มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 เดือนกรกฎาคม-ธันวาคม พ.ศ. 2558.

โกสินทร์ ชำนาญพล และคณะ, **การพัฒนารูปแบบการจัดการเครือข่ายการตลาดวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวไทยเพื่อรองรับประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน**, วารสารราชพัลย์ ปีที่ 14 ฉบับที่ 3. 2559.

กุลวดี ละม้ายเงิน, **การพัฒนาหมู่บ้านโฮมสเตย์บนฐานแนวคิดประชารัฐเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน อย่างยั่งยืน : ชุมชนชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี**, วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2562).

ชูลีรัตน์ จันทร์เชื้อ, ศุภลักษณ์ วิริยะสุนทร, วาสิกา โพธิ์ธีรบุญ, และวณิชพร จันทร์รักษา, **การพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการเรียนรู้มรดกวัฒนธรรม**, กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2557.

دنواک سورรณวงค์ และ ภัทรพงษ์เกริกสกุล, การพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนในเขตพื้นที่ 5 จังหวัด ชายแดนภาคใต้ (สตูล สงขลา ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส) กับการเชื่อมต่อนพื้นที่ การท่องเที่ยวใน 4 รัฐ (กลันตันเปรัก เคดาห์ และเปอร์ลิส) ประเทศมาเลเซีย, (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) พ.ศ. 2559

ทวีศักดิ์ ทองทิพย์ และบรรจง โสดาดี, คุณค่าและอิทธิพลของกลุ่มปราสาทขอมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนท้องถิ่นจังหวัดสุรินทร์, รายงานการวิจัย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. 2555.

นุชนารถ รัตนสูงศักดิ์ชัย, กลยุทธ์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม, บทความนำเสนอในการประชุมวิชาการระดับชาติ “มนุษยศาสตร์ในทศวรรษใหม่: พลวัตแห่งองค์ความรู้กับพหุลักษณะทางวัฒนธรรม” วันที่ 18-11 สิงหาคม 2554.

ณัฐฉิณี ทองดี และกนก บุญศักดิ์, การจัดการตลาดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง ซี มูล เพื่อเชื่อมโยงการท่องเที่ยวประเทศไทย ลาว และ เวียดนาม, วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ ปีที่ 9 ฉบับที่ 2 มีนาคม-เมษายน 2560.

ดุสสิตี วัฒนเมธา และคณะ, การพัฒนาการท่องเที่ยวการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมกรณีศึกษา การไหว้พระ 9 วัด บริเวณเกาะรัตนโกสินทร์, คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร, 2552.

บรรจง โสดาดี และคณะ, การศึกษาความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมและประเพณีของพุทธศาสนิกชนชาวไทยในประเทศไทยและประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว, สุรินทร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์, 2557.

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร และคณะ, การพัฒนารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556.

พระวิระวัฒน์ วีรวฑฒโน, แนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ กรณีศึกษา 9 วัดในอำเภอน่านน้อย จังหวัดน่าน, วารสาร มจร นครน่านปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน 2561.

มานิช พรหมปัญญา, แนวทางการเตรียมความพร้อมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน, วารสารการบริการและการท่องเที่ยวไทย

ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม 2556.

แม่ชีกฤษณา รัชชาโณม และคณะ, **ศึกษารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : กระบวนการ เปลี่ยนแปลง “เส้นทางบุญ” สู่ “เส้นทางธรรม**, ภายใต้ชุดโครงการวาระแห่งชาติเพื่อการพัฒนาและจัดการการท่องเที่ยวสู่การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างยั่งยืน ปี 2556.

เยาวลักษณ์ เหล่าฤทธิและคณะ, **เที่ยววัด : แนวทางการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมริมฝั่งแม่น้ำโขง จังหวัดหนองคาย**, วารสารบัณฑิตศึกษา ปีที่ 12 ฉบับที่ 57 เมษายน-มิถุนายน 2558.

วัชระ งามจิตร์เจริญ, และคณะ **การพัฒนาระบบการบริหารจัดการและการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมเพื่อเชื่อมโยงสู่ประชาคมอาเซียน**, วารสารมหาจุฬาริชาการ ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 เดือนมกราคม-มิถุนายน 2561.

สายชล ปัญญชิต และกุเบศ วนิชชานนท์, **การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมของภาคใต้ : การพัฒนาเส้นทางและผลกระทบ**, วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปีที่ 18 ฉบับเดือนมกราคม-ธันวาคม 2558.

สายชล ปัญญชิต และกุเบศ วนิชชานนท์, **การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมของภาคใต้ : การพัฒนาเส้นทางและผลกระทบ**, วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปีที่ 18 ฉบับเดือนมกราคม-ธันวาคม 2558.

สมหมาย ชินนาค และคณะ, **แหล่งท่องเที่ยวในเขตลาวใต้เพื่อการเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ในเขตอีสานใต้**, มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2550.

อัจฉรา หลาวทอง และคณะ, **แนวทางการจัดการทางการตลาดของวิสาหกิจชุมชนการท่องเที่ยวในเขตอีสานใต้**, มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, 2550.

..... **แนวทางการจัดการทางการตลาดของวิสาหกิจชุมชนการท่องเที่ยวในเขตอีสานใต้**, มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, 2554.

..... **ยุทธศาสตร์การพัฒนาคัลเลอร์การท่องเที่ยวอารยธรรมขอมศรีบูรินทร์**, วารสารวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, มปป.

อารีย์ นัยพินิจ และคณะ, การศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงศาสนาของวัดในกลุ่มจังหวัดร้อย
แก่นสารสินธุ์, วารสารปัญญาภิวัฒน์ ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 ประจำเดือนกรกฎาคม-ธันวาคม 2556.

1.2.5 สัมภาษณ์

ผศ.ดร.นิคม ลนขุนทด, คณบดีคณะอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, สัมภาษณ์ 3
ธันวาคม 2564.

รศ.ดร.ทวีศักดิ์ทองทิพย์, ผู้ช่วยอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขต
สุรินทร์, 25 ตุลาคม 2564.

นายธวัชชัยรัตนสงคราม, นายกองค้การบริหารส่วนตำบลตาเมียงอำเภอพนมดงรักจังหวัด
สุรินทร์, 15 สิงหาคม 2564.

นางสาวพรเพ็ญบุญญาทิพย์, หัวหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุรินทร์, 4 ธันวาคม 2564.

นายชอบ สร้อยจิตท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสุรินทร์, สัมภาษณ์ 17 ธันวาคม 2564

นายราชัยดวงใจ กำนันตำบลระแงง อำเภอศีขรภูมิจังหวัดสุรินทร์ 20 ธันวาคม 2564

นายพิชัยสิงห์ชัย, ผู้ประสานงานการท่องเที่ยวปราสาทภูมิโพน ตำบลดม อำเภอสังขะ จังหวัด
สุรินทร์, 25 กุมภาพันธ์ 2564

นางสาวนภาพร ผ่านไชย เจ้าหน้าที่ตำรวจกองกำกับการท่องเที่ยวประจำจังหวัดสุรินทร์, เมื่อ
วันที่ 15 พฤศจิกายน 2564.

รศ.ดร. จิรายุทรัพย์สิน, สัมภาษณ์, มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, 11 ธันวาคม 2564

นายศึกษา สุวรรณธาดา ผู้อำนวยการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสุรินทร์, เมื่อวันที่ 18
พฤศจิกายน 2564.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

เครื่องมือวิจัย

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรื่อง การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอม

ในจังหวัดสุรินทร์

การสัมภาษณ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอม ในจังหวัดสุรินทร์” ซึ่งเป็นโครงการวิจัยที่ได้ทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ในครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ และเป็นประโยชน์ต่อสังคมประเทศชาติต่อไป

ชื่อผู้วิจัย พระอธิการเวียง กิตติวัฒนโณ,ผศ.ดร. อาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....

บ้านเลขที่..... หมู่ที่..... บ้าน..... ตำบล
.....อำเภอ..... จังหวัด
.....

วันเดือนปี ที่สัมภาษณ์.....

เริ่มการสัมภาษณ์เวลา.....น. จบการสัมภาษณ์เวลา.....น.

ตอนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

เพศ.....อายุ.....ปี อาชีพหลัก.....
อาชีพเสริม.....

ตอนที่ ๒ ข้อมูลเกี่ยวกับเส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอม

ชื่อชุมชน.....

๑. แหล่งท่องเที่ยวอื่นในชุมชนนอกจากปราสาทขอมมีหรือไม่

.....
.....
.....
.....

๒. ในพื้นที่มีแหล่งท่องเที่ยวที่ใกล้เคียง บ้างหรือไม่ ถ้ามี อยู่ที่ไหน เป็นแหล่งท่องเที่ยวแบบ

ไหน

.....
.....
.....
.....

๓. มีผู้คนในชุมชนที่ดำเนินธุรกิจการท่องเที่ยวบ้างหรือไม่ เช่นโฮมสเตย์

.....
.....
.....
.....

๔. ชุมชนมีการจัดเทศกาลการท่องเที่ยวเกี่ยวกับปราสาทขอมหรือกิจกรรมการท่องเที่ยว
อย่างอื่นไม่ เป็นการท่องเที่ยวรูปแบบใด

.....

.....

.....

.....

.....

๕. ชุมชนมีการจัดทำป้ายบอกเส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทขอมในชุมชนหรือไม่

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๖. ชุมชนมีถนนประเพณีท้องถิ่นที่เป็นที่รู้จักกว้างขวาง และเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นหรือไม่

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๗. องค์กรใดในชุมชนที่มีหน้าที่รับผิดชอบการจัดการท่องเที่ยวปราสาทขอม

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๘. ชุมชนมีศูนย์ข้อมูลข่าวสารเพื่อบริการสำหรับนักท่องเที่ยวหรือไม่

๙. ชุมชนมีมาตรการในการดูแล อำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวปราสาทขอม
อย่างไร

.....

.....

.....

.....

๑๐. ท่านมีข้อเสนอแนะเพื่อการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมในชุมชนของท่าน
อย่างไร

.....

.....

.....

.....

ลงชื่อผู้สัมภาษณ์.....

ลงชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....

ภาคผนวก ข

หนังสือเชิญ/บันทึกข้อความ/รายชื่อผู้ให้ข้อมูล

ที่ อว๘๐๔๗/ว ๐๒๘

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตสุรินทร์

เลขที่ ๓๐๕ หมู่ ๘ ตำบลนอกเมือง

อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์

๓๒๐๐๐ โทร. ๐-๔๔๑๔-๒๑๐๗

๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๔

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์สัมภาษณ์การวิจัย

เจริญพร .....

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบตอบรับการสัมภาษณ์การวิจัย จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระครูปริยัติวิสุทธิคุณ, รศ.ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์สุรินทร์ ได้รับอนุมัติให้ดำเนินการวิจัย จากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๔ ตามสัญญาวิจัยเลขที่ ว.๐๑๗/๒๕๖๔ ในแผนงานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์” โดยมีวัตถุประสงค์ของแผนงานการวิจัย ดังนี้ (๑) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ (๒) เพื่อพัฒนาสินค้าและรูปแบบการบริการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ (๓) เพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ และ (๔) เพื่อศึกษากลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งคณะผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ในการวิจัย คือ ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ จำนวน ๔ แห่งประกอบด้วย ๑) ปราสาทศีขรภูมิ ๒) ปราสาทชางปี ๓) ปราสาทภูมิโปน และ ๔) ปราสาทตาเมือน

ดังนั้น เพื่อให้การวิจัยครั้งนี้ เป็นไปด้วยความเรียบร้อย และบรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัย จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์การวิจัย ทั้งนี้เพื่อใช้ประกอบการทำวิจัยสืบถัดไป

จึงเจริญพรมมาเพื่อทราบ และพิจารณาให้การอนุเคราะห์สืบถัดไป

ขอเจริญพร

(พระครูวิริยปัญญาวัฒน์, ผศ.ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุรินทร์

แบบฟอร์มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อประกอบการวิจัย
เรื่อง การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์
 (Foundation Economic Development of Prasat Khmer Community in Surin Province)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

๑. ผู้ปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตปราสาท จำนวน ๑ ท่าน

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	นายราชัย ดวงใจ	กำนัน	๐๙๗-๓๓๔๓๐๗๔	

๒. ผู้บริหารโบราณสถาน จำนวน ๒ ท่าน

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	-	-	-	-
๒	-	-	-	-

๓. กลุ่มนักปราชญ์ท้องถิ่น จำนวน ๒ รูป / ท่าน

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	พระปลัดพุทธ ธรรมโพ	รักษาการเจ้าอาวาส	๐๙๙-๑๕๑๓๑๐๐	พระ
๒	นายอุทัย สมครสมาน	-	-	คฤหัสถ์

๔. ผู้ประกอบการท่องเที่ยว จำนวน ๔ ท่าน

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	นางปานิตร์ฐามัสญา กฤษภูมิไชยกุล	ประธาน	๐๖๕-๔๖๑๖๕๑๖	
๒	นางจิตาภา งามเมืองปัก	กลุ่มสัมมาชีพ กาละแม	-	เรียนรู้ดูงาน
๓	นางณัชชา นิวแมน	กลุ่มสมุนไพร	-	เรียนรู้ดูงาน
๔	นางสาวเพ็ญศรี ทรงศรี	การแสดงพื้นบ้าน		

๕. กลุ่มผู้ประกอบการขายของที่ระลึก ณ โบราณสถาน จำนวน ๔ คน

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	นางปานิตร์ฐามัสญา กฤษภูมิไชยกุล	ประธาน	๐๖๕-๔๖๑๖๕๑๖	วิสาหกิจชุมชน ศูนย์สุขภาพ แพทย์แผนไทย
๒				
๓	นายประสาน กงจักร	ผู้ประกอบการ	-	

๔	นางพันทิพย์ นุตโร	ผู้ประกอบการ	๐๘๔-๘๓๒๖๕๘๑	
---	-------------------	--------------	-------------	--

๖.กลุ่มวิสาหกิจชุมชน รอบปราสาทขอม จำนวน ๒๐ คน

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	นางปานิตร์ฐามัสญา กฤษภูมิไชยกถ	ประธาน	๐๖๕-๔๖๑๖๕๑๖	วิสาหกิจชุมชน ศูนย์สุขภาพ แพทย์แผนไทย
๒	นางสาวเพ็ญศรี ทรงศรี	รองประธาน๑	๐๖๒-๘๒๘๗๕๙๐	
๓	นางสาววารุณี บุญเรือง	รองประธาน๒	๐๖๔-๖๔๑๔๗๙๔	
๔	นางสาวรัศมี บุญเรือง	เลขานุการ	๐๘๗-๙๕๙๑๑๒๘	
๕	นางทุเรียน ขวัญเงิน	เหรัญญิก	๐๘๗-๘๗๖๖๕๒๕	
๖	นางณัชชา นิวแมน	ผู้ช่วยเหรัญญิก	๐๘๓-๙๙๕๔๗๔๒	
๗	นางนุชรี เพิ่มทรัพย์	ปฏิคม	๐๙๑-๗๘๗๕๔๘๒	
๘	นางสาวชนิภา สมในใจ	ผู้ช่วยเลขา	๐๖๓-๙๙๒๖๙๘๙	
๙	นางสมศรี ทองศรี	กรรมการ	๐๘๘-๔๗๘๕๘๕๐	
๑๐	นางเวียง เพชรเมืองฟ้า	กรรมการ	๐๘๐-๑๐๕๔๓๘๘	
๑๑	นางเพอะ จันทร์หอม	กรรมการ	-	
๑๒	นางอิง แสงศักดิ์	กรรมการ	๐๘๘-๑๓๔๕๖๓๑	
๑๓	นางเชียร วิศิษฐ์พงศ์	กรรมการ	๐๙๐-๘๙๔๖๙๖๕	
๑๔	นางปราณี ดวงใจ	กรรมการ	๐๙๐-๒๙๖๐๓๐๙	
๑๕	นางสุภากร นามโคตร	กรรมการ	๐๙๐-๒๙๖๐๓๐๙	
๑๖	นางจิตาภา งามเมืองปัก	กรรมการ	๐๙๘-๗๖๒๒๙๑๙	
๑๗	นางเบญจพร ดีทั่ว	กรรมการ	๐๙๘-๗๖๒๒๙๑๙	
๑๘	นางศิวัญญา ศิลากุล	กรรมการ	๐๘๒-๕๙๔๖๙๙๘	
๑๙	นางปิยวรรณ บุญเต็ม	กรรมการ	๐๖๑-๖๔๗๖๙๙	

แบบฟอร์มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ตำบลข่าปี อำเภอศีขรภูมิ เพื่อประกอบการวิจัย
เรื่อง การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์
(Foundation Economic Development of Prasat Khmer Community in Surin Province)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

๑.ผู้ปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตปราสาท จำนวน ๑ ท่าน

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	น.ส.กุลจิรา มั่นจิตร	รองปลัด อบต.ข่าปี	๐๙๙-๑๑๗๙๙๖๕	รักษาการนายก อบต.

๒.ผู้บริหารโบราณสถาน จำนวน ๒ ท่าน

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	นายเอกสิทธิ์ สุวินัย	วัฒนธรรม ต.ช้างปี	๐๘๑-๙๕๕๗๖๙๖	กองการศึกษาฯ
๒	น.ส.วันเพ็ญ สำนักนิตย	นักวิชาการศึกษา	๐๖๕-๑๘๖๓๘๗๙	

๓.กลุ่มนักปราชญ์ท้องถิ่น จำนวน ๒ รูป / ท่าน

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	พระสุภาพ ปัญญาทโร	พระวัดช้างปี	๐๘๔-๘๒๓๗๗๕๓	พระ
๒	นายไพฑูรย์ ทัศนทรัพย์	ปราชญ์ประจำตำบล	๐๙๓-๕๖๕๘๘๓๕	คุณหัสดี

๔.ผู้ประกอบการท่องเที่ยว จำนวน ๔ ท่าน

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	นายไพฑูรย์ ทัศนทรัพย์	ประธานผู้ประกอบการ ท่องเที่ยว	๐๙๓-๕๖๕๘๘๓๕	
๒	ครูเฉลียว ปิ่นเพชร	สมาชิก	๐๘๑-๘๗๘๖๙๖๔	
๓	นางนวลรา ทองหล่อ	สมาชิก	๐๙๐-๒๔๖๘๓๖๙	
๔	พระประภคชัย สุทธิญาโณ	สมาชิก	-	พระผู้ดูแลและ ให้ความรู้ เกี่ยวกับวัตถุ โบราณในวัด

๕.กลุ่มผู้ประกอบการขายของที่ระลึก ณ โบราณสถาน จำนวน ๔ คน

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	นางจันจิรา กองแก้ว	-	๐๙๖-๒๔๖๘๓๘๑	ผ้าไหม
๒	นายไพฑูรย์ ทัศนทรัพย์	-	๐๙๓-๕๖๕๘๘๓๕	เครื่องปั้นดินเผา
๓	นางนวลนรา ทองหล่อ	-	๐๙๐-๒๔๖๘๓๖๙	ผ้าไหม
๔	นางประภค กล้าครบ	-	๐๙๓-๓๒๗๒๕๕๙	ขนมครก

๖.กลุ่มวิสาหกิจชุมชน รอบปราสาทขอม จำนวน ๒๐ คน

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	นางสมพร เซลล์เนอร์	ประธาน	๐๘๔-๘๓๖๐๑๔๑	ผ้าไหม
๒	นายสมบัติ เหล่าจำเริญ	รองประธาน	๐๙๐-๔๕๙๔๙๙๒	ผ้าไหม
๓	น.ส.กัญญ์ณิการ์ กองแก้ว	กรรมการ	๐๘๘-๓๕๖๖๓๘๙	ผ้าไหม
๔	นายไพฑูรย์ ทัศนทรัพย์	กรรมการ	๐๙๓-๕๖๕๘๘๓๕	ผ้าไหม
๕	นางนวลนรา ทองหล่อ	กรรมการ	๐๙๐-๒๔๖๘๓๖๙	ผ้าไหม
๖	นางสงวนศักดิ์ แสงงาม	กรรมการ	๐๘๙-๙๔๖๙๓๗๗	ผ้าไหม
๗	นายเทิด แสงงาม	กรรมการ	-	ผ้าไหม
๘	นางเหลือบ สุขวาสนะ	สมาชิก	-	ผ้าไหม
๙	นางเคลือย กองแก้ว	สมาชิก	๐๘๕-๗๗๒๒๑๘๔	ผ้าไหม
๑๐	นางพลินี ประสมโสม	สมาชิก	-	ผ้าไหม
๑๑	นางเตย แสงงาม	สมาชิก	-	ผ้าไหม
๑๒	นางพน แสงงาม	สมาชิก	-	ผ้าไหม

๑๓	นางขวัญ บุตรดี	สมาชิก	-	ผ้าไหม
๑๔	นางละอองดาว ละหุณิล	สมาชิก	-	ผ้าไหม
๑๕	นางจรรยา โตงงาม	สมาชิก	-	ผ้าไหม
๑๖	นางจันจิรา กองแก้ว	สมาชิก	๐๙๓-๔๒๑๓๘๓๓	ผ้าไหม
๑๗	นางบุญช่วย ฐิติตร	สมาชิก	-	ผ้าไหม
๑๘	นางประกอบ กล้าครบ	สมาชิก	๐๙๓-๓๒๗๒๕๕๙	ผ้าไหม
๑๙	นายทอง คำอานา	สมาชิก	-	ผ้าไหม
๒๐	นางคลอน วิบูลย์	สมาชิก	-	ผ้าไหม

แบบฟอร์มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ตำบลตม อำเภอสังขะ เพื่อประกอบการวิจัย
เรื่อง การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์
 (Foundation Economic Development of Prasat Khmer Community in Surin Province)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

๑.ผู้ปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตปราสาท จำนวน ๑ ท่าน

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	น.ส.มยุรี สุวรรณราช	ปลัด อบต.	๐๔๔-๐๖๐๓๔๖	

๒.ผู้บริหารโบราณสถาน จำนวน ๒ ท่าน

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	นายพงษ์รัตน์ ปัดภัย	ผู้ใหญ่บ้าน	๐๘๗-๒๒๕๖๑๐๔๓	
๒	นายสวัตต์ แซมโต	ผช.ผู้ใหญ่บ้าน	๐๘๑-๒๐๖๘๗๐๘๑	

๓.กลุ่มนักปราชญ์ท้องถิ่น จำนวน ๒ รูป / ท่าน

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	พระครูสุเทพศีลวิบุรณ์	เจ้าอาวาสวัดเทพศรีอุดม	-	พระ
๒	นายสาร ศรีเจริญ	อาจารย์พิธี พราหมณ์	-	คฤหัสถ์

๔.ผู้ประกอบการท่องเที่ยว จำนวน ๔ ท่าน

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	-			
๒	-			
๓	-			
๔	-			

๕.กลุ่มผู้ประกอบการขายของที่ระลึก ณ โบราณสถาน จำนวน ๔ คน

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ

๑	นายทต มั่นผล	ประธานOTOPนวัตกรรม	๐๘๘-๓๔๒๔๔๗๙	ผ้าไหม
๒	นางรัตยา จินดาวงศ์	กรรมการ	๐๘๗-๒๔๒๐๐๙๘	ผ้าไหม
๓	นางสุจิน ยวนจิตร	กรรมการ	๐๘๒-๑๔๔๘๕๕๔๙	ผ้าไหม
๔	นางบุษรา ออกอุ้น	กรรมการ	๐๖๑-๐๓๒๐๓๑๙	ผ้าไหม

๖.กลุ่มวิสาหกิจชุมชน รอบปราสาทขอม จำนวน ๒๐ คน

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	นายทต มั่นผล	ประธานOTOPนวัตกรรม	๐๘๘-๓๔๒๔๔๗๙	ผ้าไหม
๒	นายพงษ์รัตน์ ปัดภัย	รองประธาน	๐๘๗-๒๕๖๑๐๔๓	ผ้าไหม
๓	นางรัตยา จินดาวงศ์	กรรมการ	๐๘๗-๒๔๒๐๐๙๘	ผ้าไหม
๔	นางรพีพรรณ แก้วเจ้า	กรรมการ	๐๙๒-๙๐๓๔๔๗๕	ผ้าไหม
๕	น.ส. น้อยนุช มั่นผล	กรรมการ	๐๖๑-๐๖๒๑๕๘๙	ผ้าไหม
๖	นางสุจิน ยวนจิตร	กรรมการ	๐๘๒-๑๔๔๘๕๕๔๙	ผ้าไหม
๗	นางประนอม ดวงดี	กรรมการ	๐๙๒-๖๐๖๒๙๙๙	ผ้าไหม
๘	นางสมบัติ ยิ่งชื่น	กรรมการ	๐๘๕-๔๔๓๔๒๒๗	ผ้าไหม
๙	นางบุษรา ออกอุ้น	กรรมการ	๐๖๑-๐๓๒๐๓๑๙	ผ้าไหม
๑๐	นายเจียว แอกทอง	กรรมการ	๐๘๐-๑๕๐๓๑๕๖	ผ้าไหม
๑๑	นายชลการ ราชรักษ์	กรรมการ	-	ผ้าไหม
๑๒	นายสวัต แซมโต	กรรมการ	๐๘๑-๐๖๘๗๐๘๑	ผ้าไหม
๑๓	นายช่วย แอกทอง	กรรมการ	๐๘๗-๒๕๓๖๒๙๔	ผ้าไหม
๑๔	นายธนะพร มีแก้ว	กรรมการ	-	ผ้าไหม
๑๕	นางเสาวนีย์ นุ่มนวลศรี	กรรมการ	-	ผ้าไหม
๑๖	นางตุ ขาดิสน์ติกุล	กรรมการ	-	ผ้าไหม
๑๗	นางรี ชาญเขียว	กรรมการ	๐๘๔-๙๘๓๐๘๗๙	ผ้าไหม
๑๘	นางเรื่อน จิตรสะอาด	กรรมการ	-	ผ้าไหม
๑๙	นางสุคต มั่นผล	กรรมการ	-	ผ้าไหม
๒๐	นางวรรณณา ศรีเจริญ	กรรมการ	๐๘๓-๓๐๓๗๐๑๕	ผ้าไหม

แบบฟอร์มผู้ให้ข้อมูลสำคัญตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก เพื่อประกอบการวิจัย

เรื่อง การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

(Foundation Economic Development of Prasat Khmer Community in Surin Province)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

๑.ผู้ปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตปราสาท จำนวน ๑ ท่าน

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	นางวรรณณี แนบทางดี	ปลัด อบต.ตาเมียง	๐๘๑-๘๗๗๒๕๗๔	

๒.ผู้บริหารโบราณสถาน จำนวน ๒ ท่าน

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	นายเฉลิมชัย โสมยา	เจ้าหน้าที่ดูแลจากกรมศิลปากร หน่วยที่ ๑๐ โคราขพิมาย	๐๘๕-๓๑๔๙๑๒๖	
๒	นายประดิษฐ์ บุญคาน	เจ้าหน้าที่ดูแลจากกรมศิลปากร หน่วยที่ ๑๐ โคราขพิมาย	-	

๓.กลุ่มนักปราชญ์ท้องถิ่น จำนวน ๒ รูป / ท่าน

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	พระประเสริฐ ชิวโณ	เจ้าอาวาสวัดปราสาททองหนองคันทนา	-	พระ
๒	นายวีรชัย แขกรมย์	ประธานวิสาหกิจชุมชน	๐๘๕-๕๑๖๔๒๙๓	คฤหัสถ์

๔.ผู้ประกอบการท่องเที่ยว จำนวน ๔ ท่าน

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	นายสยาม แสนแก้ว	ผญ.หมู่ที่ ๕	๐๙๓-๕๖๓๖๙๕๒	ผู้แนะนำท่องเที่ยวปราสาทตาเมือน
๒				
๓				
๔				

๕.กลุ่มผู้ประกอบการขายของที่ระลึก ณ โบราณสถาน จำนวน ๔ คน

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	นางจันทร์ทิพย์ แขกรมย์	บัญชีกลุ่ม	๐๙๘-๙๐๙๒๖๕	กล้วยฉาบ
๒	นางกานสดา สุขจิตร	กรรมการ	-	ไส้กรอก
๓	นางหนูเล็ก สุดตา	กรรมการ	-	ตะกร้าเชือกฟาง
๔	นางพะยอม หาญนิก	เลขากลุ่ม	๐๘๕-๕๑๖๔๒๙๓	ขนมไทย

๖.กลุ่มวิสาหกิจชุมชน รอบปราสาทขอม จำนวน ๒๐ คน

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	นายวีรชัย แขกรมย์	ประธานวิสาหกิจชุมชน เกษตรอินทรีย์	๐๘๕-๕๑๖๔๒๙๓	เกษตรอินทรีย์
๒	นายสงวน หาญนิก	รองประธาน	-	
๓	นางจันทร์ทิพย์ แขกรมย์	บัญชีกลุ่ม	๐๙๘-๙๐๙๒๖๕	
๔	นางพะยอม หาญนิก	เลขากลุ่ม	๐๘๕-๕๑๖๔๒๙๓	
๕	นางสีดา แขกรมย์	กรรมการ	๐๙๕-๘๙๗๒๕๔๓	
๖	นางหนูเล็ก สุดตา	กรรมการ	-	
๗	นางสุลาวัลย์ โคตรบุปผา	กรรมการ	-	
๘	นางอุทน์ เชื้อมกลาง	กรรมการ	-	

๙	นายณรงค์ชัย ศรีเพชร	กรรมการ	-	
๑๐	นางสาวมวล โพธิ์แก้ว	สมาชิก	-	
๑๑	นายทำนอง เชื่อมกลาง	สมาชิก	-	
๑๒	นายวันชัย เปรียบนาบ	สมาชิก	-	
๑๓	นางหอม พริ้งเพราะ	สมาชิก	-	
๑๔	นายจิตร อัมมาต	สมาชิก	-	
๑๕	นางฉลวย มงคล	สมาชิก	-	
๑๖	นายทอง เสาเกลียว	สมาชิก	-	
๑๗	นายสนุก สมบูรณ์	สมาชิก	-	
๑๘	นางพิมพ์ กิรัมย์	สมาชิก	-	
๑๙	นางประกายแก้ว ปะจะภูโต	สมาชิก	๐๘๒-๘๖๘๔๗๗๓	
๒๐	นางระเบียบ ต่อแก้ว	สมาชิก	-	

ภาคผนวก ค
รูปภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย

ภาพลงพื้นที่เก็บข้อมูลวิจัย

ลงพื้นที่ปราสาทช่างปี ต.ช่างปี อ.ศีขรภูมิ จ.สุรินทร์

ลงพื้นที่ปราสาทศีขรภูมิ อ.ศีขรภูมิ จ.สุรินทร์

ลงพื้นที่ปราสาทภูมิโปน ต.ดม อ.สังขะ จ.สุรินทร์

ลงพื้นที่ปราสาทตาเมือน ต.ตาเมียง อ.พนมดงรัก จ.สุรินทร์

สัมภาษณ์ หัวหน้าพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสุรินทร์

ภาคผนวก ง

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2565

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย

เรียน ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

ข้าพเจ้า พระราชวิมลโมลี, ผศ.ดร. ตำแหน่ง เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์วัดศาลาลอย ตำบลในเมือง อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย ของ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง “การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนปราสาท ขอมในจังหวัดสุรินทร์” ซึ่งเป็นผลงานวิจัยของ พระอธิการเวียง กิตติวัฒนโณ โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน
- การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนา

สิ่งประดิษฐ์

- การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ มกราคม จนถึง พฤษภาคม ซึ่งการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดีดังนี้คณะสงฆ์และประชาชนจังหวัดสุรินทร์ สามารถนำหลัก สัมมาชีพ แนวคิดและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบในการประกอบอาชีพไป ประยุกต์ใช้ได้ ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ .....

(พระราชวิมลโมลี)

ตำแหน่ง เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2565

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย

เรียน ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

ข้าพเจ้า รศ.ดร.ทวีศักดิ์ ทองทิพย์ตำแหน่ง ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หน่วยงาน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตสุรินทร์ ตำบลนอกเมือง อำเภอเมืองสุรินทร์จังหวัดสุรินทร์ ขอรับรองว่า ได้มีการนำผลงานวิจัย ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง “การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์” ซึ่งเป็นผลงานวิจัยของ พระอธิการเวียง กิตติวัฒน์ โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน
- การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนา

สิ่งประดิษฐ์

- การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ มกราคม จนถึง พฤษภาคม ซึ่งการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดีดังนี้คณะสงฆ์และประชาชนจังหวัดสุรินทร์ สามารถนำหลักสัมมาชีพ แนวคิดและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบในการประกอบอาชีพไปประยุกต์ใช้ได้ ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ .....

(รศ.ดร.ทวีศักดิ์ ทองทิพย์)

ตำแหน่ง ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป

.

ภาคผนวก จ

ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย (Output/Outcome/Impact)

ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย (Output/Outcome/Impact)

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลु วัตถุประสงค์	ผลกระทบ
1.ศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ/ ทุติยภูมิจากพื้นที่ที่ทำ การวิจัย	ทราบถึงข้อมูล ประวัติความเป็นมา และเส้นทางการท่องเที่ยวปราสาท ขอมทั้ง 4 แห่ง	ข้อที่ 1-2	ทำให้สามารถวิเคราะห์เส้นทาง การท่องเที่ยวปราสาทขอมการ ท่องเที่ยวปราสาทขอมใน จังหวัดสุรินทร์
2.การสำรวจพื้นที่ เป้าหมายในการวิจัย	ทราบถึงพื้นที่ที่ใช้สำหรับวิจัย ได้เห็น สภาพจริงของชุมชน วิถีชีวิตสภาพ เส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทขอม ในจังหวัดสุรินทร์	ข้อที่ 1-2-3	ทำให้สามารถวิเคราะห์เส้นทาง การท่องเที่ยวปราสาทขอมใน จังหวัดสุรินทร์
3.การเก็บข้อมูลด้วย แบบสอบถาม/การ สังเกต การสัมภาษณ์ที่ เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่ใน การวิจัย	ได้แนวทาง ข้อมูล ประเพณี วัฒนธรรมเช่นการค้าขาย การจัด กิจกรรมของชุมชนปราสาทขอมทั้ง 4 แห่ง ได้ทราบถึงแนวความคิดพัฒนา การร่วมมือกันระหว่างหน่วยงาน ของชุมชนปราสาทขอม	ข้อ 1-2-3	ทำให้เห็นข้อมูล กิจกรรมที่ ชุมชนปราสาทขอมทั้ง 4 แห่ง ได้จัดขึ้นในแต่ละเดือน/ปี เพื่อ กระตุ้นการท่องเที่ยวปราสาท ขอมในจังหวัดสุรินทร์
4. การสัมภาษณ์เชิงลึก นักวิชาการ/นักปกครอง ในชุมชน/เจ้าหน้าที่/ ประชาชน กระบวนการ สร้างเส้นทางการ ท่องเที่ยวปราสาทขอม ในจังหวัดสุรินทร์	ได้ทราบประวัติความเป็นมา ข้อมูล วิถีชีวิต ประเพณีวัฒนธรรมของ ชุมชนปราสาทขอม/ความสำคัญ/ กิจกรรมของชุมชนปราสาทขอมทั้ง 4 แห่ง	ข้อ 2-3	ทำให้ทราบถึงกระบวนการใน การสร้างเส้นทางการท่องเที่ยว ปราสาทขอม

ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย (Output/Outcome/Impact)

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลु วัตถุประสงค์	ผลกระทบ
5. ข้อเสนอแนะอื่นๆ	ทราบถึงข้อเสนอแนะทั้งในเชิงนโยบายและระดับปฏิบัติในส่วนของพื้นที่ในวิจัย เส้นทางท่อก่เที่ยวปราสาทหอมในจังหวัดสุรินทร์	ข้อที่ 1-2-3	ทำให้ได้ ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และชุมชนในมิติต่างๆ ทั้งในด้านการเรียนรู้การสร้างเส้นทางท่อก่เที่ยวปราสาทหอมในจังหวัดสุรินทร์
6.รายงานฉบับสมบูรณ์	ได้รายงานฉบับสมบูรณ์ที่สามารถตอบวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยทั้ง 3 ข้อ คือ 1) เพื่อศึกษาเส้นทางท่อก่เที่ยวชุมชนปราสาทหอมในจังหวัดสุรินทร์ 2) เพื่อพัฒนาเส้นทางท่อก่เที่ยวชุมชนปราสาทหอมในจังหวัดสุรินทร์ 3) เพื่อพัฒนาคู่มือการท่อก่เที่ยวตามเส้นทางชุมชนปราสาทหอมในจังหวัดสุรินทร์	ข้อที่ 1-2-3	ได้รายงานวิจัยที่มีคุณค่าสามารถตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยการสร้างเส้นทางท่อก่เที่ยวปราสาทหอมในจังหวัดสุรินทร์

1.ประวัติหัวหน้าโครงการวิจัย (สัดส่วน 80 %)

ชื่อภาษาไทย	พระอธิการเวียง กิตติวณโณ,ผศ.ดร.
Name in English	Phra Athikarn Weang Kittiwanno, Dr.
ที่อยู่ปัจจุบัน	เลขที่ 205 ซอยมิตรภาพ 20 แขวง/ตำบลในเมือง เขต/อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา รหัสไปรษณีย์ 30000 โทร. 086-123-56-28
ที่ทำงาน	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2539	พธ.บ.(การสอนสังคัม) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ.2544	M.A. (PaliLiterature) Banaras Hindu University India
พ.ศ. 2549	Ph.D. (Pali& Buddhist Studies) Banaras Hindu University India
ผลงานวิจัยที่ผ่านมา	

2.ประวัติผู้ร่วมวิจัย (สัดส่วน 20 %)

ชื่อ	พระปลัดวัชรระ วชิรญาโณ/เกิดสบาย PhraPaladwatcharaVachirayano/Kerdsabai
เกิด	วันที่ ๑๑ เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๒๕
สถานที่เกิด	จังหวัดสุรินทร์
ที่อยู่ปัจจุบัน	วัดสว่างอารมณ์ ตำบลปราสาททะนง อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. ๒๕๔๓ น.ธ. เอก สำนักเรียนคณะจังหวัดสุรินทร์ พ.ศ. ๒๕๔๓ ประโยค ๑-๒ สำนักเรียนคณะจังหวัดสุรินทร์ พ.ศ. ๒๕๔๔ จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนปริยัติบวรวิทยา วัดพรหมสุรินทร์ พ.ศ. ๒๕๔๘ พธ.บ. (บริหารรัฐกิจ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ พ.ศ. ๒๕๕๑ Cc.Tibetan (Certificate in Tibetan language and literature) , University of Delhi, India. พ.ศ. ๒๕๕๒ MA. (Buddhist studies) (first division) University of Delhi, India.
ประวัติการทำงาน	พ.ศ. ๒๕๔๖ เป็นเลขานุการเจ้าคณะตำบลโชคนาสาม พ.ศ. ๒๕๔๘ เป็นครูสอนโรงเรียนปริยัติบวรวิทยา วัดพรหมสุรินทร์ พ.ศ. ๒๕๔๙ - ๒๕๕๑ ปฏิบัติงานผู้ช่วยพระธรรมทูต ณ วัดไทยกุสินารา เฉลิม
เมือง	ราชย์ ประเทศอินเดีย และวัดไทยลุมพินีประเทศเนปาล พ.ศ. ๒๕๕๓ ครูสอนปริยัติธรรม วัดพรหมสุรินทร์ ตำบลในเมือง อำเภอ จังหวัดสุรินทร์ พ.ศ. ๒๕๕๓ ครูสอนโรงเรียนบวรธรรมประยุตวิทยา (โรงเรียนการกุศลของ วัดในพระพุทธศาสนา) วัดพรหมสุรินทร์ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ พ.ศ. ๒๕๕๔ รักษาการรองผู้อำนวยการสำนักวิชาการ วิทยาเขตสุรินทร์ พ.ศ. ๒๕๕๖ เลขานุการรองเจ้าคณะอำเภอปราสาท
ตำแหน่งปัจจุบัน	พ.ศ. ๒๕๕๓ อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ พ.ศ. ๒๕๕๗ เลขานุการเจ้าคณะอำเภอปราสาท พ.ศ. ๒๕๕๘ เจ้าอาวาสวัดสว่างอารมณ์ ตำบลปราสาททะนง

พ.ศ. ๒๕๕๘ รองเจ้าคณะตำบลปราสาททอง อำเภอปราสาท
พ.ศ. ๒๕๖๐ เจ้าคณะตำบลปราสาททอง อำเภอปราสาท
พ.ศ. ๒๕๕๘ รองผู้อำนวยการสำนักงานวิชาการ วิทยาเขตสุรินทร์
พ.ศ. ๒๕๖๑ ผู้อำนวยการสำนักงานวิชาการ วิทยาเขตสุรินทร์